

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КНИГНИЦЬКИЙ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 340.11:395(477)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА
В УКРАЇНІ

081 Право

Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

М.М. Книгницький
(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник Зварич Роман Васильович, доктор юридичних наук, професор

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Книгницький М.М. Роль правової культури в процесі застосування права в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Заклад вищої освіти «Університет Короля Данила», Івано-Франківськ, 2025.

Дисертація присвячена комплексному теоретико-правовому дослідженню визначення ролі правової культури у процесі застосування права в Україні.

Дисертантом наголошується, що правова культура є важливим елементом не лише правозастосовного процесу, а й основою для функціонування всієї правової системи. Правова культура включає не тільки знання та розуміння правових норм, але й систему цінностей, переконань та етичних норм, які формують ставлення громадян до права, держави та правозастосування. Здобувачем визначено, що правова культура є інтегральною частиною загальної культури суспільства, яка впливає на правосвідомість, правову поведінку та ефективність правозастосування.

У роботі здобувачем зроблено акцент на тому, що правова культура є не тільки важливим елементом правозастосовного процесу, а й умовою для забезпечення правопорядку та стабільності в державі. Зокрема, здобувач зазначає, що високий рівень правової культури в державних органах і серед громадян дозволяє значно підвищити ефективність застосування правових норм. Дисертантом досліджено механізми впливу правової культури на органи державної влади, суди, правоохоронні органи, а також органи місцевого самоврядування. На думку дисертанта, високий рівень правової культури забезпечує кращу взаємодію між громадянами та правозастосовними органами, що сприяє підвищенню рівня довіри до держави та правової системи в цілому.

Здобувачем проаналізовано, як рівень правової культури визначає ефективність правозастосування. Дисертантом розглянуті основні чинники, що впливають на рівень правової культури в Україні, зокрема соціальні, економічні, політичні умови, рівень правового виховання в суспільстві, а також стан правової

освіти. Зокрема, у роботі наголошується, що без високої правової культури серед громадян не може бути ефективного правозастосування, оскільки громадяни повинні не тільки знати свої права, але й розуміти важливість їх дотримання.

Дисертантом визначено кілька ключових аспектів правової культури, що безпосередньо впливають на процес застосування права в Україні. Зокрема, це правосвідомість громадян, етичні стандарти правозастосовних органів, рівень правової освіти на всіх рівнях суспільства, а також взаємодія між правозастосовними органами та громадянами, яка повинна бути ґрунтована на взаємній повазі та розумінні. Здобувачем детально проаналізовано такі важливі складові правової культури, як правова свідомість, яка включає знання правових норм, їхнє розуміння та сприйняття громадянами, правова поведінка, що визначає готовність дотримуватись закону, а також правові традиції, які є результатом історичного розвитку національної правової системи. У роботі також наголошується на тому, як ці елементи взаємопов'язані і формують правову культуру суспільства в цілому, що, своєю чергою, визначає ефективність реалізації правових норм на практиці. Зокрема, вивчено, як на правову свідомість громадян впливають соціальні, економічні та політичні чинники, і як це відображається на правозастосовній діяльності, що безпосередньо стосується рівня дотримання правових норм.

У дисертації розглянуто взаємодію правозастосовних органів з громадянами, де важливою є не лише правова компетентність, але й етичні стандарти, які мають бути основою їхньої діяльності для забезпечення справедливості, законності та довіри до правової системи. Суб'єкти правозастосування повинні не тільки володіти глибокими знаннями законодавства та вміти правильно його застосовувати, а й діяти відповідно до етичних норм, що ґрунтуються на принципах чесності, прозорості та поваги до прав людини. Взаємодія між правниками та громадянами має бути конструктивною, заснованою на довірі, адже від того, як суб'єкти правозастосування комунікують з громадянами, залежить рівень правової свідомості суспільства. Зокрема, правозастосовні органи повинні демонструвати

повагу до громадянських прав, забезпечувати доступ до правосуддя та створювати умови для реалізації прав і свобод людини без дискримінації.

Дисертантом також розглянуто, як етичні стандарти взаємодії суб'єкти правозастосування з громадянами впливають на рівень довіри до правосуддя та правозастосовних органів. Відзначено, що в умовах високої правової культури етичні норми допомагають створювати сприятливу атмосферу для співпраці між державою і громадянами, забезпечуючи тим самим стабільність правопорядку і сприяючи ефективному вирішенню правових спорів. У цьому контексті, суб'єкти правозастосування повинні не лише застосовувати норми права, а й бути взірцем для громадян у дотриманні моральних принципів, що є основою правової культури суспільства в цілому.

У роботі досліджено важливість правового виховання як однієї з основних складових частин формування правової культури, що є необхідною умовою для побудови правової держави. Зокрема, наголошується, що правова освіта повинна виконувати не лише функцію навчання основам права, але й сприяти формуванню у громадян не тільки знання законодавства, а й відповідального ставлення до дотримання цих норм. Важливим є те, що правове виховання має сприяти розвитку не лише юридичних знань, а й морально-етичних переконань, які стимулюють громадян до активного і відповідального ставлення до законів та правопорядку. Тому важливо, щоб у рамках правового навчання формувалася правова свідомість, що включає розуміння значення дотримання законів, усвідомлення прав та обов'язків громадян, а також здатність приймати обґрунтовані правові рішення в реальних життєвих ситуаціях.

Здобувачем запропоновано інтеграцію етичних стандартів у навчальні програми для правників, зокрема для студентів юридичних факультетів, а також для осіб, які вже працюють у правозастосовних органах. Це дозволить підвищити не лише юридичні знання, але й етичні принципи, які необхідні для належного виконання професійних обов'язків. Зокрема, здобувач пропонує розробку програм, які б зосереджувалися на розвитку вміння застосовувати право не лише

в межах закону, але й з урахуванням етичних принципів, які сприяють підтримці справедливості та правопорядку в суспільстві.

Особливу увагу у дослідженні приділено аналізу сучасного стану правової культури в Україні, що є важливим аспектом для розвитку правової системи та зміцнення правопорядку в країні. В роботі підкреслено, що правова культура в Україні є динамічною та еволюційною, і вона піддавалася значним змінам, особливо після здобуття незалежності. Це включає не лише зміну юридичних норм і адаптацію їх до міжнародних стандартів, але й формування нових правових традицій, цінностей та ставлень до права серед громадян. Однак на сьогоднішній день Україна стикається з певними труднощами, які ускладнюють повноцінний розвиток правової культури. Серед основних проблем виділяються низький рівень правосвідомості серед громадян, недостатня правова освіта та деякі соціально-економічні фактори, що сприяють утриманню негативних стереотипів щодо закону і правопорядку. Це призводить до того, що правові норми часто сприймаються як формальні приписи, а не як засоби для досягнення справедливості та захисту прав людини. Зокрема, у негативному впливі правового нігілізму, який проявляється у знеціненні законів і недовіри до правових інститутів. Цей феномен, за словами дисертанта, значною мірою обумовлений історичними та сучасними факторами, зокрема пострадянським спадком, який наклав відбиток на ставлення громадян до правових норм. З одного боку, це проявляється в ігноруванні законів, а з іншого – у поверхневому сприйнятті правових норм, що знижує рівень правової відповідальності та зменшує ефективність їх реалізації. При цьому, здобувачем зазначено позитивні зрушення, які відбуваються в українському суспільстві в результаті зростаючого інтересу до правової освіти та більш активного впровадження правових ініціатив.

Важливим аспектом дисертації є вивчення досвіду інших країн щодо розвитку правової культури і його застосування до українських реалій. Здобувачем проведено порівняльний аналіз правової культури в Україні та європейських країнах, зокрема в країнах ЄС. На основі цього аналізу здобувачем

визначено кращі практики, які можуть бути адаптовані до українських умов для підвищення рівня правової культури.

У роботі дисертантом розглянуто роль правових інститутів у формуванні правової культури. Зокрема, увага приділена ролі правозастосовних органів у забезпеченні справедливості, законності та правопорядку, а також необхідності розвитку правового виховання на всіх рівнях державної і громадської діяльності. Здобувачем розглянуто способи інтеграції правової культури в правозастосовні органи, зокрема в судову систему, органи прокуратури, поліцію та інші правоохоронні органи, а також у адміністративний процес.

Дисертантом також розроблено ряд практичних рекомендацій для правозастосовних органів щодо підвищення ефективності правозастосування через вдосконалення правової освіти та інтеграцію правової культури в професійну діяльність. У роботі здобувачем підкреслено важливість створення спеціалізованих програм підвищення кваліфікації для правників, які б включали не лише юридичні знання, але й етичні стандарти, необхідні для належного виконання їх професійних обов'язків. Зокрема, дисертантом запропоновано організувати регулярні програми, спрямовані на підвищення правової свідомості та вдосконалення практичних навичок у правозастосуванні. Такі програми мають на меті забезпечити не тільки теоретичні знання, але й здатність правильно застосовувати право в реальних умовах, що є необхідним для підвищення якості правозастосовного процесу. На думку здобувача, важливим кроком є запровадження регулярного тестування правників, що дозволить об'єктивно оцінювати їх компетентність і відповідність сучасним вимогам професії. Запровадження обов'язкового проходження курсів підвищення кваліфікації кожні 2-3 роки із подальшою сертифікацією сприятиме підвищенню якості суб'єктів правозастосування, покращенню правозастосування та зміцненню довіри громадян до правової системи.

Здобувачем розроблено пропозиції для органів державної влади щодо покращення правової культури в країні через більш активну роль у формуванні правосвідомості громадян. Одним із ключових напрямів є запровадження нових

освітніх програм, які сприятимуть більшій залученості громадян до правозастосовного процесу. Такі програми повинні не лише навчати громадян основам права, а й включати інформацію про важливість дотримання законів, права людини, доступ до правосуддя, а також механізми, що забезпечують захист прав громадян у різних сферах життя. Особливу увагу в роботі здобувачем надано необхідності створення програм, які б активно залучали громадян до правового виховання через медіа, громадські організації та спеціалізовані курси. Це дозволить зробити правову освіту більш доступною і інтерактивною, підвищуючи рівень обізнаності та правової свідомості в суспільстві.

Дисертантом також запропоновано заходи щодо удосконалення правової системи та правозастосування через інтеграцію правової культури в юридичні та правозастосовні інститути. Це дозволить не тільки підвищити рівень справедливості, рівності перед законом та довіри до правосуддя серед громадян, але й сприятиме розвитку правової системи, орієнтованої на забезпечення прав і свобод людини.

Сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у подальших загальнотеоретичних, галузевих та прикладних дослідженнях, присвячених вдосконаленню правової культури та підвищенню ефективності правозастосування в Україні.

Ключові слова: правова культура, правосвідомість, правова освіта, правове виховання, правова система, застосування права, ефективність правозастосування, суб'єкти правозастосування.

Список публікацій здобувача

1. Книгницький М.М. Формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. № 3 (47). С. 373-377. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.61>

2. Книгницький М.М. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 211-215. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.33>

3. Книгницький М.М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права в Україні. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 190-194. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.27>

4. Книгницький М.М. Особливості правової культури та правозастосування. Держава і регіони. 2022. № 2 (66). С. 216-220. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.35>

5. Книгницький М.М. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 433-435. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/109>

6. Книгницький М.М. Роль правової культури в адміністративному процесі: теоретичні основи та практика застосування. Право в умовах воєнного стану: сучасні реалії та міжнародні тенденції: [збірник матеріалів VII щорічної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, м. Чернівці, 17 травня 2024 р.] 2024. С. 96-101.

7. Книгницький М.М. Форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: [збірник матеріалів VI Міжнародного науково-практичного симпозіуму м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.] 2024. С. 107-110.

ANNOTATION

Knyhnytskyi M.M. The role of legal culture in applying law in Ukraine. – Qualifying scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 Law. – Higher Education Institution «King Danylo University», Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive theoretical and legal study of determining the role of legal culture in applying law in Ukraine.

The applicant emphasizes that legal culture is an important element of the law enforcement process and the basis for the functioning of the entire legal system. Legal culture includes not only knowledge and understanding of legal norms but also a

system of values, beliefs, and ethical norms that shape the attitude of citizens to the law, the state, and law enforcement. The applicant has determined that legal culture is an integral part of society's general culture, which affects legal awareness, legal behavior, and the effectiveness of law enforcement.

In the work, the applicant emphasizes that legal culture is an important element of the law enforcement process and a condition for ensuring law and order and stability in the state. In particular, the applicant notes that a high level of legal culture in state bodies and among citizens significantly increases the effectiveness of applying legal norms. The dissertation examines the mechanisms of influence of legal culture on state authorities, courts, law enforcement agencies, and local self-government bodies. According to the dissertation, a high level of legal culture ensures better interaction between citizens and law enforcement agencies, contributing to increased trust in the state and the legal system.

The applicant analyzes how the level of legal culture determines the effectiveness of law enforcement. The dissertation examines the main factors that influence the level of legal culture in Ukraine, particularly social, economic, and political conditions, the level of legal education in society, and the state of legal education. In particular, the work emphasizes that without a high legal culture among citizens, there can be no effective law enforcement since citizens must not only know their rights but also understand the importance of observing them.

The author has identified several key aspects of legal culture that directly affect the process of law enforcement in Ukraine. In particular, these are the legal awareness of citizens, ethical standards of law enforcement agencies, the level of legal education at all levels of society, and the interaction between law enforcement agencies and citizens, which should be based on mutual respect and understanding. The applicant has analyzed in detail such important components of legal culture as legal awareness, which includes knowledge of legal norms, their understanding, and perception by citizens; legal behavior, which determines the willingness to comply with the law, as well as legal traditions that are the result of the historical development of the national legal system. The work also emphasizes how these elements are interconnected and

form the legal culture of society as a whole, which, in turn, determines the effectiveness of implementing legal norms in practice. In particular, it has been studied how the legal consciousness of citizens is influenced by social, economic, and political factors and how this is reflected in law enforcement activities, which directly affects compliance with legal norms.

The dissertation examines the interaction of law enforcement agencies with citizens, where legal competence is important, and ethical standards should be the basis of their activities to ensure justice, legality, and trust in the legal system. Law enforcement entities must not only have in-depth knowledge of the legislation and be able to apply it correctly but also act following ethical norms based on the principles of honesty, transparency, and respect for human rights. The interaction between lawyers and citizens should be constructive and based on trust because the level of legal awareness of society depends on how law enforcement agencies communicate with citizens. In particular, law enforcement agencies must demonstrate respect for civil rights, ensure access to justice, and create conditions for exercising human rights and freedoms without discrimination.

The dissertation has also examined how ethical standards of interaction between law enforcement agencies and citizens affect the level of trust in justice and law enforcement agencies. It was noted that in conditions of high legal culture, ethical norms help create a favorable atmosphere for cooperation between the state and citizens, thereby ensuring the stability of the rule of law and contributing to the effective resolution of legal disputes. In this context, law enforcement agencies must not only apply the rules of law but also be an example for citizens in observing moral principles, which is the basis of the legal culture of society as a whole.

The work explores the importance of legal education as one of the main components of forming a legal culture, which is necessary for building a state based on the rule of law. In particular, it is emphasized that legal education should not only teach the basics of law but also contribute to the formation of citizens, not only with knowledge of legislation but also with a responsible attitude towards compliance with these norms. Legal education must contribute to developing legal knowledge and moral

and ethical beliefs that stimulate citizens to have an active and responsible attitude towards laws and law and order. Therefore, legal awareness must be formed within the framework of legal education, which includes understanding the importance of compliance with laws, awareness of the rights and obligations of citizens, and the ability to make informed legal decisions in real-life situations.

The applicant has proposed integrating ethical standards into curricula for lawyers, in particular for students of law faculties, as well as for persons already working in law enforcement agencies. This will increase legal knowledge and ethical principles necessary for properly performing professional duties. The work proposes the introduction of specialized courses that contribute to the formation of moral qualities, such as justice, objectivity, and impartiality, which should be the basis of the activities of lawyers. In particular, the applicant proposes the development of programs that would focus on the development of the ability to apply law not only within the framework of the law but also taking into account ethical principles that contribute to maintaining justice and law and order in society.

The study pays special attention to analyzing the current state of legal culture in Ukraine, which is an important aspect of developing the legal system and strengthening the rule of law in the country. The work emphasizes that the legal culture in Ukraine is dynamic and evolutionary, and it has undergone significant changes, especially after gaining independence. This includes changing legal norms and adapting them to international standards, and forming new legal traditions, values, and attitudes towards law among citizens. However, today, Ukraine faces certain difficulties that complicate the full development of its legal culture. The main problems are the low level of legal awareness among citizens, insufficient legal education, and socio-economic factors contributing to the maintenance of negative stereotypes about the law and the rule of law. This leads to legal norms often being perceived as formal prescriptions and not as means to achieve justice and protect human rights. In particular, in the negative impact of legal nihilism, which is manifested in the devaluation of laws and distrust of legal institutions. This phenomenon, according to the doctoral candidate, is largely due to historical and modern factors, in particular the post-Soviet legacy, which has left its

mark on the attitude of citizens to legal norms. On the one hand, this is manifested in ignoring laws, and on the other hand, in the superficial perception of legal norms, which reduces the level of legal responsibility and reduces the effectiveness of their implementation. At the same time, the applicant noted the positive developments that are taking place in Ukrainian society as a result of the growing interest in legal education and more active implementation of legal initiatives.

An important aspect of the dissertation is the study of the experience of other countries in the development of legal culture and its application to Ukrainian realities. The applicant conducted a comparative analysis of legal culture in Ukraine and European countries, in particular in the EU countries. Based on this analysis, the applicant identified best practices that can be adapted to Ukrainian conditions to increase legal culture.

In the work, the doctoral candidate considered the role of legal institutions in forming legal culture. In particular, attention was paid to the role of law enforcement agencies in ensuring justice, legality and law and order, as well as the need to develop legal education at all levels of state and public activity. The applicant considered ways to integrate legal culture into law enforcement agencies, in particular the judicial system, prosecutor's offices, police and other law enforcement agencies, as well as into the administrative process.

The dissertation also developed several practical recommendations for law enforcement agencies to improve the effectiveness of law enforcement through improving legal education and integrating legal culture into professional activities. In the work, the applicant emphasized the importance of creating specialized advanced training programs for lawyers, including legal knowledge and ethical standards necessary for properly performing their professional duties. In particular, the dissertation proposed to organize regular programs aimed at increasing legal awareness and improving practical skills in law enforcement.

The study pays special attention to analyzing the current state of legal culture in Ukraine, which is an important aspect of developing the legal system and strengthening the rule of law in the country. The paper emphasizes that the legal culture in Ukraine

is dynamic and evolutionary, and it has undergone significant changes, especially after gaining independence. This includes changing legal norms, adapting them to international standards, and forming new legal traditions, values, and attitudes toward law among citizens. However, today, Ukraine faces certain difficulties that complicate the full development of its legal culture. The main problems are the low level of legal awareness among citizens, insufficient legal education, and some socio-economic factors contributing to the maintenance of negative stereotypes about law and law. This leads to legal norms being often perceived as formal prescriptions rather than as means to achieve justice and protect human rights. In particular, the negative impact of legal nihilism manifests itself in the devaluation of laws and distrust of legal institutions. According to the dissertation, this phenomenon is largely due to historical and modern factors, particularly the post-Soviet legacy, which has left its mark on the attitude of citizens to legal norms. On the one hand, this is manifested in ignoring laws, and on the other hand, in the superficial perception of legal norms, which reduces the level of legal responsibility and the effectiveness of their implementation. At the same time, the applicant noted the positive developments that are taking place in Ukrainian society due to the growing interest in legal education and more active implementation of legal initiatives.

An important aspect of the dissertation is the study of the experience of other countries in the development of legal culture and its application to Ukrainian realities. The applicant conducted a comparative analysis of legal culture in Ukraine and European countries, in particular in EU countries. Based on this analysis, the applicant identified best practices that can be adapted to Ukrainian conditions to increase legal culture.

In the work, the author considered the role of legal institutions in forming legal culture. In particular, attention was paid to the role of law enforcement agencies in ensuring justice, legality and law and order, as well as the need to develop legal education at all levels of state and public activity. The applicant considered ways to integrate legal culture into law enforcement agencies, particularly into the judicial

system, prosecutor's offices, police, and other law enforcement agencies, as well as into the administrative process.

The applicant also developed some practical recommendations for law enforcement agencies to increase the effectiveness of law enforcement by improving legal education and integrating legal culture into professional activities. In the work, the author emphasizes the importance of creating specialized advanced training programs for lawyers, which would include legal knowledge and ethical standards necessary for properly performing their professional duties. In particular, it is proposed that regular programs be organized to increase legal awareness and improve practical skills in law enforcement. Such programs are intended to provide theoretical knowledge and the ability to correctly apply law in real conditions, which is necessary to improve the quality of the law enforcement process. According to the applicant, an important step is the introduction of regular testing of lawyers, which will allow objectively assessing their competence and compliance with modern requirements of the profession. The introduction of mandatory advanced training courses every 2-3 years with subsequent certification will improve the quality of law enforcement entities, improving law enforcement and strengthening citizens' trust in the legal system.

The applicant has developed proposals for state authorities to improve the legal culture in the country through a more active role in forming citizens' legal awareness. One of the key areas is the introduction of new educational programs that will contribute to greater involvement of citizens in the law enforcement process. Such programs should not only teach citizens the basics of the law but also include information about the importance of law enforcement, human rights, and access to justice, as well as mechanisms that ensure the protection of citizens' rights in various spheres of life. The applicant has paid special attention to the need to create programs that actively involve citizens in legal education through the media, public organizations, and specialized courses. This will make legal education more accessible and interactive, raising awareness and legal consciousness in society.

The dissertation also proposed measures to improve the legal system and law enforcement by integrating legal culture into legal and law enforcement institutions. Special attention in the study is paid to the mechanisms for adapting European standards of legal culture into Ukrainian law enforcement. This will not only increase the level of justice, equality before the law, and trust in justice among citizens but will also contribute to developing a legal system focused on ensuring human rights and freedoms.

The provisions, conclusions, and proposals formulated in the work can be used in further general theoretical, industrial, and applied research devoted to improving legal culture and increasing the effectiveness of law enforcement in Ukraine.

Keywords: legal culture, legal awareness, legal education, legal upbringing, legal system, application of law, effectiveness of law enforcement, subjects of law enforcement.

List of publications of the applicant

1. Knyhnytskyi M.M. Formation of legal culture of law enforcement subjects in Ukraine. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. No. 3 (47). P. 373-377. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.61>

2. Knyhnytskyi M.M. The role of legal culture in ensuring the effective application of law in Ukraine. State and regions. Series: LAW. 2024. No. 3 (85). P. 211-215. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.33>

3. Knyhnytskyi M.M. The concept and essence of legal culture and the process of applying law in Ukraine. Law and public administration. 2024. No. 3. P. 190-194. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.27>

4. Knyhnytskyi M.M. Peculiarities of legal culture and law enforcement. State and regions. 2022. No. 2 (66). P. 216-220. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.35>

5. Knyhnytskyi M.M. The relationship between legal culture and the application of Ukrainian law. Legal scientific electronic journal. 2021. No. 9. P. 433-435. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/109>

6. Knyhnytskyi M.M. The role of legal culture in the administrative process: theoretical foundations and practical application. Law under martial law: modern realities and international trends: [collection of materials of the VII annual scientific and practical conference of young scientists and students, Chernivtsi, May 17, 2024] 2024. P. 96-101.

7. Knyhnytskyi M.M. Forms and methods of forming legal culture in law enforcement. Conceptual problems of modern humanitarian and applied science development: [collection of materials of the VI International Scientific and Practical Symposium, Ivano-Frankivsk, May 20, 2022]. 2024. P. 107-110.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	24
1.1. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права.....	24
1.2. Особливості правової культури та правозастосування.....	41
1.3. Форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування.....	60
Висновки до розділу 1.....	75
РОЗДІЛ 2. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ПРАВА В УКРАЇНІ.....	77
2.1. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права.....	77
2.2. Особливості взаємодії правової культури та правової системи в Україні....	90
2.3. Аналіз стану правової культури та застосування права в Україні	104
Висновки до розділу 2.....	119
РОЗДІЛ 3. ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА В УКРАЇНІ	121
3.1. Фактори впливу на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні.....	121
3.2. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні	140
3.3. Шляхи підвищення правової культури у процесі застосування права в Україні	153
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	175
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Формування правової держави в Україні вимагає не лише удосконалення законодавчої бази, а й розвитку правової культури, яка відіграє ключову роль у процесі застосування права. Правова культура визначає рівень правосвідомості громадян, ефективність правозастосовної діяльності та сприяє зміцненню верховенства права в державі.

Правова культура є важливим чинником у процесі реалізації норм права, оскільки вона визначає ставлення суспільства до правових приписів, їхню легітимність та ефективність. Високий рівень правової культури забезпечує правомірність поведінки громадян, підвищує довіру до судової системи та органів державної влади, сприяє запобіганню правопорушенням та формує соціальну відповідальність. Натомість низький рівень правової культури може спричинити правовий нігілізм, корупцію та зловживання владою.

Дослідження спрямоване на з'ясування сутності правової культури, її структури та функцій, а також визначення її впливу на ефективність правозастосування. Особливу увагу буде приділено аналізу сучасного стану правової культури в Україні, проблемам її формування та можливим шляхам удосконалення.

Слід зазначити, що проблематика ролі правової культури в процесі застосування права в Україні у тій чи іншій мірі висвітлювалась у наукових дослідженнях, які здійснили українські та іноземні науковці, зокрема О.Ф. Скакун, Т.В. Михайліна, Ю.С. Шемшученко, О.М. Макеєва, С.В. Богачов, Т.А. Коляда, М.П. Щербань, Г.О. Капустіна, А.С. Заєць, Г.Х. Яворська, О.І. Денищик, П.І. Підкасистий, Л.М. Герасіна, Ф. Фукуяма, С.С. Сливка, В.Є. Колесникова, Л.В. Трофімова, С.І. Максимов, та інші.

Таким чином, роль правової культури у процесі застосування права є актуальною науковою проблемою, що потребує системного дослідження. Вивчення цього питання сприятиме розвитку правової свідомості, підвищенню

ефективності правозастосовної діяльності та вдосконаленню механізмів реалізації правових норм в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри права та публічного управління Закладу вищої освіти «Університет Короля Данила» за напрямками «Трансформація правової системи України в умовах розвитку правових систем сучасності (теоретико-правовий та історико-правовий аспекти)» (державний реєстраційний номер 0116U002342) та «Закономірності розвитку і функціонування правової держави» (державний реєстраційний номер 0111U006673).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є визначення ролі правової культури в процесі застосування права в Україні, а також оцінка впливу правової культури на ефективність правозастосовної діяльності. Дослідження спрямоване на виявлення взаємозв'язків між правовою культурою та правозастосуванням, аналіз чинників, що впливають на рівень правової культури в Україні, а також на розробку рекомендацій щодо вдосконалення механізмів правового виховання та підвищення ефективності застосування права.

Для досягнення зазначеної мети поставленні наступні *завдання*:

- розкрити методологічні підходи до визначення правової культури та процесу застосування права, уточнити їхній зміст у контексті правозастосування;
- охарактеризувати особливості правової культури та правозастосування, встановити їхню роль у функціонуванні правової системи;
- встановити основні форми та методи формування правової культури в контексті удосконалення правозастосування;
- окреслити взаємозв'язок між рівнем правової культури та ефективністю застосування права в Україні;
- розглянути взаємодію правової культури з правовою системою України, визначити основні фактори, що впливають на цю взаємодію;
- охарактеризувати сучасний стан правової культури та правозастосування в Україні, виявити основні проблеми та тенденції їхнього розвитку;

- визначити ключові фактори, що впливають на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні, та розкрити їхню роль у забезпеченні правопорядку;

- обґрунтувати роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні, з урахуванням її впливу на правосвідомість і правозастосовну практику;

- розробити рекомендації щодо вдосконалення правової культури для підвищення ефективності застосування права в Україні.

Об'єктом дослідження є процес застосування права в Україні, що охоплює діяльність правозастосовних органів, судових установ, правоохоронних органів та інших суб'єктів правозастосування, а також взаємодію між правовою культурою та процесами правового регулювання.

Предметом дослідження є роль правової культури в процесі застосування права в Україні, зокрема її вплив на ефективність правозастосовної діяльності, рівень правосвідомості громадян, етичні норми у правозастосуванні та фактори, що визначають формування правової культури в контексті правозастосовної практики.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально юридичних методів наукового пізнання, зокрема: формально-логічний метод – при характеристиці поняття та сутності правової культури та процесу застосування права, що дозволяє виявити основні принципи та категорії, що визначають правову культуру і її роль у правозастосуванні; методи аналізу та синтезу – для дослідження особливостей правової культури та правозастосування, що дає змогу розкрити взаємозв'язок між елементами правової культури та ефективністю правозастосовної діяльності; метод порівняльного аналізу – при порівнянні різних форм і методів формування правової культури в контексті правозастосування в Україні та інших країнах, що сприяє виявленню найбільш ефективних підходів; системно-функціональний метод – для дослідження механізмів впливу правової культури на функціонування правозастосовних

органів та забезпечення ефективності застосування права; нормативно-догматичний метод – при аналізі нормативно-правових актів та правових норм, що регулюють роль правової культури в процесах правозастосування в Україні; метод діалектики – для аналізу розвитку правової культури в умовах соціальних і політичних змін в Україні, виявлення суперечностей та альтернативних шляхів удосконалення правозастосовної діяльності; метод узагальнення – при формулюванні загальних висновків і рекомендацій щодо підвищення рівня правової культури і вдосконалення правозастосування в Україні (висновки).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних теоретико-правових досліджень впливу правової культури на процес застосування права в Україні. У рамках дослідження висунуто низку авторських концепцій, висновків і рекомендацій, які мають істотне теоретичне та практичне значення, зокрема:

уперше:

- обґрунтовано комплексний аналіз правової культури як багатогранного соціально-правового явища, що охоплює правову свідомість, основи правової поведінки, а також систему цінностей і установок, що формуються в суспільстві, та визначено її вплив на ефективність правозастосування;

- доведено, що взаємозв'язок між правовою культурою та ефективністю застосування права в Україні визначається не лише рівнем правосвідомості громадян, а й специфікою правової політики держави. Запропоновано підхід до оцінки ефективності правозастосування через якість правової культури суб'єктів правозастосування та рівень довіри громадян до правової системи;

удосконалено:

- теоретико-правові підходи до визначення змісту правозастосування через призму правової культури, уточнивши поняття «правова культура суб'єктів правозастосування», яке охоплює рівень правової обізнаності, ціннісні орієнтації та рівень правової компетентності;

- підходи до аналізу соціальних, економічних і політичних чинників впливу на рівень правової культури в Україні, визначивши її як важливий

інструмент формування стійкого правового середовища, що базується на демократичних принципах;

- концепцію правової культури як чинника забезпечення правопорядку в Україні, запропонувавши механізм її підвищення через інтеграцію правових цінностей у систему освіти та підготовку правників з метою зміцнення верховенства права;

- методологічні засади формування правової культури у правозастосовній діяльності, обґрунтувавши, що поєднання традиційних (правова освіта) та інноваційних (цифрові технології, правові тренінги) методів є ключовим фактором підвищення правосвідомості суб'єктів правозастосування;

дістали подальшого розвитку:

- обґрунтування необхідності визначення ключових характеристик правової культури як фактору ефективного правозастосування;

- практичні рекомендації щодо формування правової культури серед громадян України, зокрема, через необхідність комплексного підходу, що включає популяризацію правових знань через медіа, соціальні ініціативи та інтеграцію правового виховання в освітні програми на всіх рівнях навчання;

- концептуальні підходи до формування єдиної системи правової культури, що включає не лише правозастосування, але й громадське визнання правових норм через етичні та мотиваційні моделі.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною науковою працею. Усі результати роботи, висновки і пропозиції зроблено на підставі власного авторського дослідження, аналізу літературних джерел і нормативно-правової бази.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення, висновки та авторські пропозиції можуть бути використані у ході проведення подальших фундаментальних, загальнотеоретичних, галузевих і прикладних досліджень з проблеми вивчення ролі правової культури в процесі застосування права в Україні.

Матеріали дисертації використовуються в навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права» (акт впровадження від 04.09.2024); в науково-дослідній та експертно-аналітичній роботі Науково-дослідного інституту імені академіка УАН І.М. Луцького при виконанні наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, при підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері (довідка про впровадження від 05.09.2024).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати досліджень обговорювалися на засіданнях кафедри права та публічного управління Університету Короля Данила, де було виконано дисертацію, а також оприлюднені на науковому семінарі і конференції, а саме: VI Міжнародному науково-практичному симпозіумі «Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки» (м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.); VII щорічній науково-практичній конференції молодих вчених та студентів «Право в умовах воєнного стану: українські реалії та міжнародні тенденції» (м. Чернівці, 17 травня 2024 р.).

Публікації. Наукові результати дисертації висвітлено у 7 наукових публікаціях здобувача, з яких: 4 статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому періодичному виданні іншої держави (Республіка Польща), 2 тези доповідей на конференціях та семінарах.

Структура та обсяг дисертації обумовлені логікою проблеми та завданнями дослідження. Робота складається із вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 197 сторінок, з них основний текст 161 сторінка. Список використаних джерел налічує 143 найменування і займає 14 сторінок. Три додатки займають 4 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

1.1 Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права

Сучасна Україна перебуває на етапі формування правової держави, що робить питання підвищення рівня правової культури та правосвідомості громадян надзвичайно актуальним. Це складне завдання вимагає створення системи, яка ефективно і точно передавала б знання про право, формувала повагу до законів, високий рівень громадянської відповідальності, прагнення до активної участі у правовій сфері суспільного життя та сприяла зменшенню правового нігілізму. Рішення цієї проблеми як у практичному, так і в теоретичному плані допоможе створити умови для розвитку правової демократичної держави.

Протягом тривалого часу поняття культури було ототожнене з «цивілізацією» як рівень досягнень суспільства, що включав аспекти громадського порядку, вихованості, манер поведінки і способу життя, що протиставлялися варварству. Сьогодні ж більшість філософів і культурологів дискутують про точне визначення цього терміну і намагаються досягти єдиного загальноприйнятого тлумачення.

Так, О.М. Макеева трактує поняття культури як внутрішній духовний стан суспільства, який становить діалектичну єдність суспільних процесів створення соціальних цінностей (норм, знакових систем) та освоєння історичного досвіду, що дає змогу якнайповніше сприяти процесу перетворення багатства людської історії на внутрішнє багатство особистості [55, с.35], В.В. Копейчиков правову культуру натомість визначає як систему правових цінностей, що відповідають рівню правового прогресу, досягнутого суспільством, і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [28, с. 140].

Правова культура невід'ємно пов'язана із загальною культурою суспільства, оскільки формуються і розвиваються разом з нею. Вона базується на історичних, соціальних і культурних основах, що є характерними для конкретного народу. Це відображає, яким чином суспільство сприймає і інтегрує правові норми в свою щоденну практику та рівень розвитку суспільства, його розуміння прав і обов'язків, а також взаємодію між індивідом і державою. Вона є показником того, наскільки ефективно право забезпечує соціальну справедливість і стабільність, наскільки правова система відповідає моральним і етичним нормам суспільства. У свою чергу, загальна культура впливає на формування правової свідомості через освітні, культурні та соціальні практики.

Виходячи з цього, правову культуру розглядають і як різновид загальної культури, що складається з духовних та матеріальних цінностей, які належать до правової дійсності. Вона не має власної предметності, а представляє собою один із аспектів загальнолюдської культури, втіленої у праві та юридичній практиці [73]. З огляду на таке трактування, правова культура постає як невід'ємна частина культурного контексту суспільства, яка не тільки відображає існуючі правові норми, але й є основою для їх розуміння, прийняття та використання в повсякденному житті. Вона формується через взаємодію правових інститутів з іншими соціальними інститутами, такими як освіта, мораль, релігія та політика, і проявляється через систему правових знань, правову свідомість та етичні норми, які визначають поведінку індивідів та колективів.

У сфері українського правознавства не існує єдиної думки та загальновизнаного наукового підходу до визначення поняття «правова культура». Кількість дефініцій, що сягає понад 250, ускладнює як теоретичні дослідження, так і практичне застосування, не кажучи вже про виокремлення та обґрунтування пріоритетності будь-якої з них. Внаслідок цього кожне суспільство, ґрунтуючись на власних духовних цінностях, формує свою модель правової культури. Це явище є результатом багатовимірного і динамічного процесу, в якому поєднуються історичні, соціальні, культурні та політичні

фактори, що визначають характер правової свідомості та взаємодії з правовою системою.

У цьому контексті важливим є розуміння, що правова культура є не статичним, а змінним елементом суспільства. Вона розвивається і змінюється відповідно до еволюції соціальних норм, моральних переконань і політичних процесів. Тому кожне суспільство повинно адаптувати свою правову культуру, враховуючи конкретні умови, в яких воно функціонує, а також специфіку правових інститутів та законодавчих традицій. Це відображається в національних підходах до правозастосування, правової освіти та загальної правової свідомості.

Зважаючи на те, що правова культура є важливою складовою частиною соціального розвитку, можна стверджувати, що її вплив на функціонування правової системи і забезпечення законності є невід'ємною частиною стабільності суспільства. Висока правова культура сприяє не тільки формуванню правосвідомості, а й зміцненню взаємодії між громадянами та правовими інститутами. Вона є важливим чинником, що визначає ефективність правозастосування та дотримання законів.

Так, професор І.С. Петров, зауважує, що правова культура створює умови для ефективного функціонування правової системи та забезпечення законності у суспільстві [56, с.47-51]. Він наголошує на тому, що правова культура не лише є складовою частиною загальної культури суспільства, але й виступає важливим чинником стабільності правової системи. Від високої правової культури залежить рівень законності, адже чим більше громадяни поважають право та готові дотримуватися законів, тим стабільнішим буде суспільство. Цей процес сприяє формуванню не лише правосвідомості, а й відповідального ставлення до правових норм на всіх рівнях—від індивідуального до державного.

З іншого боку, деякі дослідники вважають, що висока правова культура сприяє підвищенню довіри громадян до правової системи та правоохоронних органів. Це, у свою чергу, забезпечує більше довіри до інститутів влади і дозволяє уникнути соціальної напруги, що може виникнути в разі відчуття

несправедливості чи правової невизначеності. Коли громадяни впевнені, що закони виконуються неупереджено, вони охочіше звертаються до правових інструментів для вирішення конфліктів, тим самим підвищуючи ефективність функціонування правової системи.

М.О. Іванова зазначає, що висока довіра до правової системи сприяє більш ефективному виконанню законів та політики [80, с.158]. Дійсно, правова культура не обмежується лише знанням законів – це також культура взаємодії з правом, культура поваги до правових інститутів і розуміння важливості правового регулювання у суспільстві. Вона є запорукою того, що громадяни активно підтримують правову політику, розуміють її значення для стабільності та розвитку держави, що позитивно впливає на загальну правову обстановку в країні.

Правова культура включає в себе не тільки розуміння та прийняття правових норм, але й здатність застосовувати ці норми у практичному житті, що передбачає знання прав і обов'язків кожного громадянина. Це вимагає здатності правильно орієнтуватися в правових ситуаціях, приймати обґрунтовані правові рішення, взаємодіяти з органами правосуддя та іншими інститутами правової системи. Важливим аспектом є також виховання в громадянах відповідальності за порушення законів, що підвищує рівень правової дисципліни та сприяє дотриманню правопорядку.

Однак сьогодні дослідження правової культури значно розширюється. Вона вже не зводиться лише до правосвідомості громадян, тобто до знання основних правових норм і принципів [3]. В сучасному контексті правова культура визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин. Це означає, що правова культура є результатом не тільки теоретичних знань, але й практичного досвіду застосування права, створення та функціонування правових інститутів і механізмів захисту прав і свобод людини. Вона визначає якість правової системи, рівень розвитку державних і правових інститутів, а також ефективність правозастосування [35, с.192].

У теорії існують декілька підходів до трактування самого поняття правової культури: антропологічний (сукупність усіх благ, створених людиною), соціологічний (сукупність усіх духовних цінностей), філософський (певний історичний рівень розвитку суспільства, творчих сил та здібностей особистості) [73].

Антропологічний підхід до вивчення правової культури пропонує унікальну перспективу, досліджуючи взаємозв'язок між правом та культурою з точки зору людини. На відміну від традиційних юридичних підходів, які фокусуються на формальних правилах та інституціях, антропологія досліджує, як люди сприймають, використовують та створюють право в контексті своїх культурних норм, цінностей та вірувань.

В основі антропологічного підходу лежить розуміння того, що право не є чимось статичним чи універсальним. Воно динамічно змінюється, еволюціонуючи під впливом культурних, соціальних та політичних факторів. Тому антропологи прагнуть досліджувати право не в вакуумі, а імплементованим у життя людей, вивчаючи його практичне застосування в повсякденному житті.

Антропологічний підхід до трактування правової культури має ряд важливих переваг, адже, він дозволяє краще зрозуміти, як право функціонує в реальному житті. Антропологи досліджують право не лише в його формальному вираженні, але й у його неформальних аспектах, звичаях та практиках, а також як право може бути використано для маргіналізації певних груп людей або для закріплення нерівності.

Тому, антропологічний підхід є цінним інструментом для вивчення правової культури. Він може допомогти нам краще зрозуміти, як право формується, використовується та інтерпретується в різних культурах, а також сприяти розвитку більш справедливого та інклюзивного права.

Натомість, соціологічний підхід до вивчення правової культури досліджує її як систему соціальних норм, цінностей та інституцій, що впливають на поведінку людей у правовій сфері. На відміну від антропологічного підходу,

який фокусується на культурних особливостях правового сприйняття та практики, соціологія досліджує правову культуру в широкому соціальному контексті, вивчаючи її зв'язок з іншими соціальними інституціями, такими як сім'я, освіта, релігія та політика [5].

Соціологи вважають, що правова культура не є чимось однорідним, а складається з різних елементів, які можуть відрізнятися залежно від соціального статусу, етнічної приналежності, віку та інших факторів. Вони досліджують, як ці елементи правової культури впливають на те, як люди сприймають право, дотримуються його норм та взаємодіють з правовими інституціями.

Соціологічний підхід дозволяє вивчати правову культуру в широкому соціальному контексті. Соціологія враховує вплив інших соціальних інституцій, таких як сім'я, освіта, релігія та політика, на формування та функціонування правової культури, допомагає виявити та пояснити нерівності та упередження в правовій системі. Соціологи можуть досліджувати, як правова культура може дискримінувати певні групи людей або обмежувати їх доступ до правосуддя, отже, сприяє розвитку більш справедливого та інклюзивного права. Такі дослідження можуть допомогти у формулюванні правових норм та інституцій, які краще відповідають потребам та цінностям різних соціальних груп.

Важливо зазначити, що соціологічний та антропологічний підходи до трактування правової культури не є взаємовиключними. Насправді, вони можуть доповнювати один одного, надаючи більш глибоке та всебічне розуміння цієї складної та багатогранної теми. Наприклад аналіз впливу нових технологій на право, таким чином соціологія може дослідити широкі соціальні наслідки нових технологій, тоді як антропологія може дослідити, як люди використовують ці технології в правовій сфері, виявляючи нові правові практики та виклики. Або ж, дослідження гендерної нерівності, соціологія може продемонструвати статистичні дані про гендерну нерівність у правовій системі, тоді як антропологія може дослідити, як люди сприймають та використовують право в гендерному контексті, виявляючи глибинні причини нерівності.

Таким чином, поєднання соціологічного та антропологічного підходів може дати нам більш комплексне та нюансоване розуміння правової культури, що вочевидь може допомогти у розвитку більш справедливого та інклюзивного суспільства.

Що стосується філософського підходу до вивчення правової культури, то він досліджує її сутність, місце та роль у житті людини і суспільства та прагне відповісти на фундаментальні питання про те, що таке правова культура, чому вона важлива, як вона формується та як вона впливає на поведінку людей.

На відміну від соціологічного та антропологічного підходів, які фокусуються на емпіричному дослідженні правової культури, філософський підхід використовує методи абстрактного мислення та аналізу для формулювання теоретичних концепцій та узагальнень.

Філософський підхід до трактування правової культури досить важливий, адже, дозволяє вивчати правову культуру з глибинної точки зору. Філософи права прагнуть зрозуміти сутність правової культури, її фундаментальні принципи та цінності, а філософські дослідження правової культури дають нам можливість подивитися на цю проблему з ширшої точки зору та виявити загальні закономірності її розвитку та функціонування. Він може допомогти нам краще зрозуміти сутність правової культури, її місце та роль у житті людини та суспільства, а також сприяти розвитку більш справедливого та гуманного права.

Як філософський, соціологічний так і антропологічний підходи не є взаємовиключними та можуть доповнювати один одного. Наприклад, дослідження причин злочинності: філософія може допомогти нам зрозуміти природу злочину та моральні принципи, які лежать в основі кримінального права. Соціологія може дослідити соціальні фактори, які впливають на рівень злочинності. Антропологія може дослідити, як різні культури сприймають злочин та які неформальні норми регулюють поведінку людей.

Інтеграція цих трьох підходів може допомогти виявити та проаналізувати складні правові феномени, які неможливо дослідити за допомогою лише одного підходу та зрозуміти, як право функціонує в різних культурних та соціальних

контекстах та розробити більш ефективні правові інструменти та механізми, які відповідають потребам та цінностям людей.

Важливо зазначити, що поєднання цих підходів має певні нюанси. Різні методології та теоретичні рамки можуть призвести до різних інтерпретацій одних і тих самих правових явищ. Необхідно ретельно порівнювати та аналізувати дані, отримані з різних джерел, щоб зробити обґрунтовані висновки. Крім того, важливо пам'ятати, що правова культура є динамічним феноменом. Вона постійно змінюється під впливом соціальних, політичних, економічних та культурних факторів. Дослідники повинні бути готові до постійного оновлення своїх знань та адаптації своїх методів дослідження для того, щоб зрозуміти сучасні правові явища.

Незважаючи на ці виклики, поєднання філософського, соціологічного та антропологічного підходів є потужним інструментом для вивчення правової культури. Це може допомогти нам краще зрозуміти, як право формується, використовується та інтерпретується в різних суспільствах, а також сприяти розвитку більш справедливого та інклюзивного правового середовища.

У загальному розумінні правова культура – це якісний показник суспільного життя і найчастіше під цим поняттям розуміють ставлення людей до права, правової системи, що базується на їх переконаннях, цінностях, ідеалах. Це система поглядів, оцінок, переконань, установок важливості, необхідності, соціальної цінності юридичних прав та обов'язків, які формують позитивне ставлення до права, законності, правопорядку, забезпечують соціальну поведінку в правовій сфері, тобто це єдність правосвідомості і практичного освоєння права.

Правова культура визначається як сукупність цінностей, норм, знань та навичок, пов'язаних із правом, які прийняті та втілені в практиці. Процес застосування права, у свою чергу, включає реалізацію правових норм і рішень органів правосуддя з метою забезпечення справедливості та правового порядку [22, с. 45].

Правова культура є важливим елементом суспільної культури, яка визначається системою цінностей, норм, знань та навичок, пов'язаних із правом. Вона формується шляхом сприйняття і усвідомлення правових цінностей і принципів, що лежать в основі суспільства. Правова культура сприяє розвитку поваги до закону, правових норм і процесів, а також формуванню відповідального ставлення до дотримання правил у суспільстві [31, с. 33].

Сутність правової культури полягає у формуванні системи цінностей, які визначають ставлення суспільства до права. Вона включає в себе розуміння та прийняття правових норм, знання про права та обов'язки громадян, а також уміння застосовувати правові принципи у практичній діяльності. Однак, сьогодні дослідження правової культури не зводиться лише до правосвідомості громадян суспільства, а визначається як сукупність досягнень суспільства, його соціальних груп та громадян у галузі регулювання суспільних відносин, яке забезпечується верховенством права у суспільному житті, правових принципів справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реальне забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності.

Зокрема, київські науковці М. В. Костицький і Б. Ф. Чміль розкривають сучасні філософсько-правові погляди на проблему дослідження правової культури. Дослідники аналізують філософсько-правові аспекти, які становлять теоретико-методологічну основу правової культури, показують право як феномен культури, акцентують увагу на його гуманістичній природі. Правова культура розглядається ними, як феномен, що "...поєднує соціальні ідеали і практику, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю щодо втілення в життя вимог законності". Акцентують увагу на тому, що правова культура тісно пов'язана із загальною культурою народу, ґрунтується на її основних засадах і відображає рівень її розвитку. Тому "...завдання розвитку правової культури, – стверджують автори, – і є завданням запровадження в законодавство, у практику застосування закону всього того, що характеризує право як величезну соціальну цінність, явище загальнолюдської культури" [130].

Правова культура сприяє встановленню правових цінностей в суспільстві. Вона розвиває у людей почуття поваги до закону та правових норм, усвідомлення їх важливості і необхідності. Люди, які мають високий рівень правової культури, усвідомлюють, що права і свободи кожного громадянина повинні бути поважаними і захищеними, а порушення правових норм може мати негативні наслідки для суспільства в цілому.

Розвиток правової культури також сприяє розвитку справедливості. Люди, які розуміють та дотримуються правових норм, мають більшу можливість жити в справедливому суспільстві, де кожен має рівні можливості і отримує справедливе розглядання своїх правових справ. Відсутність правової культури може призводити до нерівності, корупції і беззаконня, що негативно впливає на розвиток суспільства та довіру до правосуддя. Дотримання правил і законів є основою для стабільного функціонування суспільства. Правова культура сприяє формуванню свідомого ставлення до правил і норм поведінки, а також усвідомленню наслідків їх порушення. Вона виховує в людей відповідальність перед суспільством і розуміння необхідності дотримання правил, які сприяють гармонійному співіснуванню всіх членів суспільства.

З цього випливає, що, правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності.

Натомість, питання застосування норм права виступає доволі важливим на будь-якому етапі розвитку суспільства. Крім того, подеколи людина не може самостійно реалізувати власні можливості, а тому особа змушена звертатися до спеціально уповноваженої інституції, завданням якої і є забезпечення реалізації прав людини, особливо коли йдеться про органи публічної влади загалом. У зв'язку із цим варто згадати Статтю 3 Конституції України [42], в якій закріплено, що саме права та свободи людини, а також їх гарантії «визначають сам зміст та спрямованість діяльності країни. Держава зокрема відповідає перед людиною за власну діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод особи є головним обов'язком держави». Від втілення в суспільні відносини даного

конституційного припису залежить ефективність національного права, реалізація мети правового регулювання, яка зумовлює необхідність перманентного дослідження дискусійного питання щодо застосування й реалізації норм права [2].

Вдосконалення чинного законодавства, що регулює процес застосування норм права органами виконавчої влади, безумовно, вирішило би цілу низку проблем (тобто формальне планування роботи зі зверненнями громадян, відсутність більш реального моніторингу роботи із застосування норм права органами виконавчої влади, а також доволі численні порушення у реєстрації звернень громадян), проте водночас поставило би нові запитання, які швидкого вирішення і теоретичного забезпечення. Тож у цьому контексті важливого значення набуває не лише питання поняття й особливостей процесу застосування норм права самими органами виконавчої влади, а й питання ефективності застосування норм права органами виконавчої влади, формування шляхів удосконалення практики застосування норм права органами виконавчої влади. Таким чином, незважаючи на значне вивчення питань механізму реалізації норм права, все ж існує нагальна потреба у фундаментальному дослідженні як теоретичних, так і практичних проблем правозастосування в діяльності органів виконавчої влади у нашій країні на сучасному етапі.

Також варто акцентувати увагу на тому, що багато в чому виконання поставленого завдання залежить від наукового забезпечення даної тематики, що передбачає однозначність розуміння співвідношення понять «застосування норм права» та «реалізація норм права» [10].

Так, у юридичній літературі категорія «застосування права» подається по-різному. Деякі вчені під застосуванням права розуміли владну організуючу діяльність компетентних органів та осіб стосовно забезпечення реалізації юридичних норм [134, с.206]; другі – спосіб організації здійснення правових норм, своєрідне «перетворення у життя» їх вимог [16, с.19]; треті – форму реалізації права, де результат полягає в прийнятті управлінських рішень [26]; четверті – владну організацію всього суспільного порядку, а також відносин

суб'єктів, які беруть участь у соціальному житті [32, с. 427]. Проте наразі більш традиційним є спеціально-юридичний підхід, в якому правозастосовна діяльність визначається як владна та організуюча діяльність компетентних державних органів стосовно прийняття індивідуально-конкретних розпоряджень тощо.

Так, С.Л. Лисенков, В.В. Копейчиков розглядали поняття «правозастосування», «застосування норм права» і «правозастосовна діяльність» із позицій розрізнення самих категорій як загального й окремого, а також частини та цілого. Тому термін «правозастосування», згідно з С.Л. Лисенковим та В.В. Копейчиковим, повинен застосовуватись для характеристики специфічної форми правореалізації, що пов'язана з реалізацією відповідної владної компетенції. Крім того, вчені вважали, що термін «застосування норм права» треба використовувати для визначення випадків повної реалізації норми самим актом її застосування, а вже складні випадки, що вимагають послідовного здійснення численних актів застосування норм права, слід позначати термінами «правозастосовний процес» чи «правозастосовна діяльність» [111, с. 7].

М.С. Кельман, О.Г. Мурашин вважали, що поняття «застосування права» відображає особливість цієї форми реалізації права серед інших форм його здійснення, а вже поняття «правозастосовний процес» характеризує організаційний бік, послідовність та головні моменти правозастосовної діяльності і, зокрема, визначає його внутрішню динаміку. Водночас ключовим моментом у розумінні самої природи правозастосовного процесу є організаційно-правові відносини, які і становлять його зміст [32, с. 263].

Процес застосування права передбачає реалізацію правових норм і рішень органів правосуддя з метою забезпечення справедливості та правового порядку. Він включає в себе розгляд правових спорів, прийняття судових рішень, контроль їх виконання та забезпечення правового захисту. Процес застосування права є невід'ємною складовою правової системи і виконує важливу функцію забезпечення справедливості, захисту прав і свобод громадян [72, с. 18].

Зазначимо, що змістом правозастосовної діяльності виступають організаційно-правові відносини [1, с. 232]. А поняття «правозастосування», «правозастосовна діяльність» та «правозастосовний процес» на рівні їх загальнотеоретичної абстракції досить інтегровано відображають і статичну, і динамічну фази здійснення державно-владної діяльності певного виду. Також правозастосування зображує статичну сторону застосування права (тобто що, ким, коли та як повинно робитись). Тоді як зміст термін «правозастосовна діяльність» передбачає своєрідний динамізм та діяльність.

З утворенням демократичної правової держави виникла необхідність визначення головних ознак та принципів застосування норм права. Так, потреба правозастосування як значущої стадії механізму правового регулювання полягає в тому, що органи державної влади та відповідні посадові особи вимушені на підставі чинного законодавства вирішувати справи та документально оформляти всі прийняті рішення. Отже, галузь правозастосовної діяльності повинна бути досить чітко визначена нормативно-правовими актами.

Основною метою процесу застосування права є забезпечення справедливості. Судові рішення повинні ґрунтуватись на об'єктивних критеріях, враховувати інтереси всіх сторін, забезпечувати рівність перед законом та реалізацію прав і свобод громадян. Це важливо для забезпечення правового порядку в суспільстві та підтримки довіри до правосуддя.

Процес застосування права також включає контроль за виконанням судових рішень. Забезпечення виконання судових рішень є необхідною умовою для їх ефективності та дотримання правового порядку. Органи виконавчої влади відіграють важливу роль у забезпеченні виконання судових рішень, накладаючи виконавчі санкції на тих, хто порушує закон.

Отже, застосування норм права – це правова форма здійснення функцій держави, одна із форм державної діяльності. Варто погодитися з думкою Ю.С. Шемшученко, який вважав, що у деяких випадках компетентні органи самостійно приймають рішення щодо порушення процедури застосування норм права з метою захисту порушеної норми права [134, с. 72]. У свою чергу

А.Й. Француз, Н.П. Костюк, враховуючи сам характер суб'єкта реалізації норм права, розрізняли такі чотири головні форми реалізації: виконання, дотримання, реалізацію суб'єктивного права та застосування норм права [123, с. 15].

С.Л. Лисенков, В.В. Копейчиков розподіляли реалізацію права за характером дій суб'єктів на: застосування правових норм (тобто юридичні дії державних органів), виконання та дотримання правових норм (юридичні дії громадян з виконання власних обов'язків), здійснення суб'єктивних прав або ж реалізацію правоздатності громадян [111, с. 108].

Р. Циппеліус розрізняв такі три форми здійснення права: шляхом морально-політичного впливу на саму поведінку осіб; методом встановлення й реалізації прав і обов'язків поза певними правовідносинами; за допомогою конкретних правовідносин, що впливають на поведінку людей та діяльність організацій. Також він розглядав форми реалізації права не з погляду суб'єктів реалізації, як це робили інші вчені, а з позиції законодавця [129, с. 34].

Отже, класифікація форм реалізації правових норм може бути здійснена на основі різних критеріїв, і немає єдиної правильної системи для цього. Проаналізувавши різні підходи, можна зробити висновок, що форма реалізації права є зовнішнім проявом сутності його втілення. На цій основі виділяють дві основні форми реалізації: безпосередню та опосередковану. Безпосередня форма включає такі види, як виконання, використання та дотримання норм, тоді як опосередкована форма передбачає застосування правових норм.

У передбачених законодавством випадках застосування норм права є необхідною організаційною передумовою реалізації правових норм, а саме утворення деяких суспільних відносин.

Тому, застосування правових норм здійснюється виключно державними органами, організаціями, що мають відповідні повноваження від держави, а також громадськими об'єднаннями. Ця діяльність є юридично значущою, оскільки відбувається на основі правових норм і в межах встановленого правового порядку. Процес застосування норм права регулюється спеціальними процедурно-процесуальними нормами та базується на загальних принципах,

таких як верховенство права, законність, справедливість, доцільність, ефективність і гуманність. Ці принципи забезпечують правомірність та ефективність правозастосування. Юридичні результати застосування норм, які знаходять своє вираження у владних рішеннях, оформлюються у правозастосовних актах відповідно до вимог законодавства.

Через застосування норм права держава виконує дві основні функції: забезпечує організацію процесу виконання законів і захищає права всіх учасників суспільних відносин від можливих порушень і зазіхань [11].

Загалом, застосування правових норм є невід'ємним елементом юридичного процесу, оскільки воно виступає як механізм реалізації державної волі та волі законодавця через конкретні правові форми. Процес застосування норм права відіграє важливу роль у забезпеченні взаємозв'язку між державою та правовою системою, що дозволяє їм співіснувати та розвиватися в гармонії.

М.С. Кельман, О.Г. Мурашин визначали застосування норм права як доволі чітку, послідовну систему дій, що орієнтована на виконання функції правозабезпечення [32, с. 23]. З погляду М.Д. Гнатюка, застосування норм права має на меті продовжити нормативне регулювання, що було розпочато правотворчістю за допомогою норми права [16, с. 6]. Також погоджуємося з думкою О.Ф. Скакун [97, с. 246], який вважав, що застосування норм права можна визначити тільки через загальні ознаки та особливості правозастосовного процесу, які певною мірою відображаються у різних визначеннях та уявленнях про нього.

На думку О.Ф. Скакун поняття застосування норм права має багатосторонній характер, і цим пояснюється неоднозначність та безліч визначень даного поняття. Застосування норм права розглядається як складна та відповідальна юридична й організаційна діяльність, яка здійснюється державою у межах закону. Усі державні органи й посадові особи у рамках компетенції займаються застосуванням норм права як формою реалізації власної компетенції. У сукупності цих правозастосовних дій реально проявляється правова природа держави. До того ж якраз сукупність правозастосовних дій наочно

продемонструвала правову форму та правовий характер діяльності держави у реальній дійсності. А якість діяльності стосовно застосування норм права є найбільш надійним та достовірним критерієм для оцінки як правової, так і державної дійсності, тому що у застосуванні норм права проявляється реальний стан чинного права та, відповідно, реальний стан діючої держави і їхній взаємозв'язок.

Характеризуючи процес застосування права, можна виділити кілька ключових ознак: по-перше, ця діяльність полягає у винесенні індивідуально-конкретних юридичних рішень, спрямованих на визначених осіб. По-друге, правозастосування здійснюється уповноваженими державними органами або посадовими особами, а також органами громадськості, що отримали відповідні повноваження від держави. Важливою характеристикою є державно-владний характер цієї діяльності. Крім того, застосування права виконує організуючу функцію і відбувається у спеціально встановлених законом формах.

Процесуальна форма застосування правових норм визначає процедуру доказування суб'єктом, яка полягає в юридичних правилах, встановлених законодавцем для суб'єктів правозастосування та доказування. Ці правила спрямовані на реалізацію законодавчої волі в кожній конкретній правовій суперечці відповідно до правового порядку. Водночас, ключовим аспектом розуміння природи застосування правових норм є організаційно-правові відносини, що формують зміст цього процесу.

Незважаючи на те, що застосування правових норм є юридичною діяльністю, воно також залежить від низки позаправових факторів, насамперед соціально-політичних. Ці фактори можуть мати як позитивний, так і негативний вплив. Їх можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішніми факторами є правова система, правосвідомість, культура, політика, економіка та екологія. Внутрішні ж фактори охоплюють особистісні характеристики, такі як пам'ять, емоції, воля суб'єкта правозастосування, а також особливості його характеру та свідомості [14].

Проаналізувавши правозастосування як одну з форм правореалізації, слід зазначити, що воно відрізняється від інших форм реалізації права тим, що базується на методі державного примусу компетентного органу. Ця теза є основоположною для обґрунтування природи правозастосування.

З цього випливає, що застосування правових норм є комплексним процесом, який включає організаційні, правові, управлінські та творчі аспекти. Метою цього процесу є розгляд і вирішення індивідуальних справ, що мають юридичне значення. Процес регулюється спеціальними процедурно-правовими нормами та підлягає певним принципам, таким як верховенство права, законність, доцільність, ефективність, обґрунтованість, справедливість та гуманність.

Застосування правових норм здійснюється компетентними державними органами, громадськими об'єднаннями або їхніми уповноваженими представниками. В результаті цього процесу формується акт застосування правових норм, що представляє собою рішення по конкретній справі. Цей акт є частиною реалізації прав і свобод особи і спрямований на захист законних інтересів громадян.

Отже, правова культура та процес застосування права є невід'ємними складовими ефективної правової системи в будь-якому суспільстві. У сучасних умовах, коли право і правові норми стають ключовими елементами функціонування держави і громадян, розуміння та усвідомлення значення правової культури стають особливо актуальними. Це питання має важливе значення для забезпечення стабільності, справедливості та розвитку суспільства.

Правова культура відображає загальний рівень знань про право, ставлення до нього та поведінку людей в юридичній сфері. Вона виступає як механізм, що регулює взаємини між державою та громадянами, формуючи правову свідомість та підвищуючи рівень відповідальності в суспільстві. Високий рівень правової культури сприяє підтримці соціальної гармонії, знижує рівень правопорушень і правового нігілізму, стимулює громадську активність і формування демократичних цінностей. Процес застосування права, у свою чергу, є

практичною складовою правової системи, через яку правові норми втілюються в життя. Ефективне застосування права забезпечує виконання законів, захист прав і свобод громадян, а також вирішення конфліктів у правовому полі. Це вимагає високого рівня компетентності від тих, хто реалізує правові норми, а також від громадян, які повинні розуміти свої права і обов'язки та діяти відповідно до закону.

Зв'язок між правовою культурою та процесом застосування права полягає в тому, що правова культура є основою для ефективного функціонування правової системи. Вона визначає, наскільки свідомо і відповідально громадяни підходять до виконання своїх прав і обов'язків, і впливає на те, як право реалізується на практиці. У свою чергу, ефективне застосування права сприяє зміцненню правової культури, демонструючи справедливість і рівність перед законом.

У сучасному світі правова культура та процес застосування права є невід'ємними чинниками стабільного розвитку демократичних суспільств. Тому підвищення рівня правової культури через освітні програми та правове виховання є одним із пріоритетних завдань для формування правової держави та забезпечення верховенства права.

1.2 Особливості правової культури та правозастосування

Правова культура та її вплив на процес правозастосування є однією з ключових тем, які привертають увагу як правознавців, так і суспільства в цілому. У контексті сучасного світу, де правова система відіграє вирішальну роль у регулюванні громадських відносин, розуміння та розвиток правової культури стають питаннями надзвичайної важливості.

Правова культура є складним та багатогранним явищем, яке об'єднує в собі систему цінностей, норм, вірувань та практик, що визначають ставлення суспільства до права та його виконання. Вона впливає на формування

громадянської свідомості, ставлення до справедливості та законності, і, отже, на функціонування правової системи та якість правозастосування.

У ст. 1 Конституції України вказано, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава [42]. В такому контексті важливо реалізовувати державну політику, що спрямована на підвищення рівня правової культури в суспільстві. Це означає, що громадяни мають бути не лише свідомими своїх прав та обов'язків перед державою, але й вміти їх використовувати та захищати. Здатність до свідомого дотримання закону, розуміння принципів справедливості та правопорядку є важливими для забезпечення реальної демократії та правової держави.

Правова культура має велике значення для формування справедливого, законного та демократичного суспільства. Вона впливає на сприйняття законів, дотримання їх, та реакцію на їх порушення. Від рівня правової культури в суспільстві залежить, наскільки ефективно функціонує система правосуддя, якість правозастосування, і, в кінцевому підсумку, рівень справедливості.

Сутність цього поняття полягає в сукупності цінностей, переконань і ставлення до права і правопорядку, що визначає ставлення громадян до правових норм і нормативних актів.

На рівень правової культури, її сутнісні характеристики впливають багато чинників – від індивідуальних до соціально значущих, що обумовлює особливості її стану в різних країнах. Якщо ж рівень правової культури виявиться достатньо низьким, а заходи щодо його підвищення недостатньо ефективними можуть сформуватися умови для правових деформацій – свідомого ігнорування чи зневажливого ставлення до права [6, с. 15].

Як вважає Т.А. Коляда, правова культура – це якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом та рівнем правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності й правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини [41].

Правова культура тісно пов'язана й із загальною культурою народу, базується на її принципах і відображає рівень її розвитку. Процес формування правової культури нерозривно пов'язаний з розвитком інших аспектів культури, таких як політична, моральна й естетична. Це складний процес, об'єднаний спільною метою – створення морально-правового клімату в суспільстві, який би гарантував особі реальну свободу дій у поєднанні з відповідальністю перед суспільством, захищав її права, соціальну безпеку, повагу до гідності та ставив людину в центр усіх суспільних процесів.

Взаємозв'язок між правовою та моральною культурами проявляється у тому, що правосвідомість оцінює правові явища не лише з правової точки зору, а й з моральної, враховуючи їх відповідність моральним нормам суспільства [109]. Тому порушення законності, ігнорування прав та інтересів особи, несправедливість у вирішенні юридичних питань завжди розглядаються як аморальні.

Водночас, правова культура впливає на моральну, сприяючи формуванню високих моральних якостей громадянина. Знання й розуміння суті правових явищ, переконання у необхідності дотримання законів зміцнюють в свідомості людини основні моральні принципи. Правова культура є невід'ємною частиною та ключовою основою демократії.

Залежно від того, хто є носієм правової культури, виділяють три її типи: правову культуру особи, правову культуру суспільства та правову культуру професійної групи.

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особистості, що забезпечують її правомірну діяльність. Вона включає знання законодавства, переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів, та уміння користуватись правовим інструментарієм у практичній діяльності. Змістом правової культури особи є правосвідомість і правове мислення, правомірна поведінка та правова активність.

Правова культура особи відображає рівень її правової соціалізації, тобто ступінь засвоєння правових принципів і норм, що регулюють державне та соціальне життя. Це не лише знання і розуміння правових норм, але й вміння використовувати їх на практиці, а також формування правових оцінок, коли право сприймається як суспільна цінність. Головним аспектом правової культури є активна участь людини в реалізації правових норм, сприяння утвердженню законності та правопорядку. Таким чином, правова культура особи проявляється в її позитивній правовій свідомості та діях.

Цей вид правової культури також передбачає здатність людини трансформувати свої соціальні якості і навички через правовий досвід. Вона включає формування правомірної поведінки, що ґрунтується на знанні прав та обов'язків, на внутрішньому переконанні у важливості дотримання законів. Людина з високим рівнем правової культури не лише дотримується правових норм, але й активно підтримує їх у суспільстві, бере участь у правових відносинах, захищає свої права та інтереси, а також поважає права інших.

Зміст правової культури особи складається з трьох основних компонентів: правосвідомість і правове мислення, правомірна поведінка та результати правомірної поведінки і правового мислення. Кожен із цих елементів відіграє важливу роль у формуванні особистості як свідомого громадянина і забезпечує стабільність правових відносин у суспільстві.

Правосвідомість – це сукупність знань, уявлень, переконань і оцінок особи щодо права, його суті, ролі та значення в житті суспільства. Воно охоплює розуміння правових норм, законів, їх справедливості та важливості для регулювання соціальних відносин [74]. Правове мислення, у свою чергу, є інтелектуальною діяльністю, пов'язаною з оцінкою правових ситуацій, формуванням правових суджень і прийняттям відповідних рішень на основі права. Правове мислення являється частиною загальної культури кожної людини. Це означає, що особа повинна вміти аналізувати і осмислювати правові питання, розуміти правові наслідки своїх дій, а також відстоювати свої права в межах закону. Розвинена правосвідомість дозволяє людині не тільки

дотримуватися правових норм, а й бути активним учасником суспільних процесів, формувати власну позицію щодо правопорядку.

Правомірна поведінка – це така поведінка, яка відповідає правовим нормам і принципам, затвердженим у суспільстві. Вона включає дотримання законів, виконання обов'язків і реалізацію прав у встановлених межах. Особа з високим рівнем правової культури не просто виконує вимоги закону, але й робить це свідомо, керуючись власними переконаннями та розумінням важливості правопорядку. Правомірна поведінка є невід'ємною частиною гармонійного функціонування суспільства, оскільки вона сприяє зменшенню конфліктів, забезпечує стабільність і передбачуваність соціальних відносин. Люди з високою правовою культурою активно підтримують законність і допомагають іншим членам суспільства дотримуватися правових норм.

Результати правомірної поведінки та правового мислення є кінцевим вираженням правової культури особи. Це конкретні дії, досягнення, що виникають у результаті свідомого застосування права і дотримання правових норм. Вони включають у себе як особисті досягнення людини (захист своїх прав, досягнення справедливих результатів у правових спорах), так і суспільні наслідки (укріплення правопорядку, розвиток правової держави, забезпечення прав людини). Позитивні результати правомірної поведінки і правового мислення особи мають вирішальне значення для суспільства, оскільки сприяють формуванню справедливих правових відносин, соціальної стабільності та розвитку громадянського суспільства. Вони є відображенням рівня правової соціалізації особи та її здатності до конструктивної взаємодії з іншими членами суспільства на правовій основі.

Показником правової культури особи є правова активність особи як вища форма правомірної поведінки, що припускає:

- наявність високого рівня правосвідомості; готовність до ініціативної правомірної діяльності в правовій сфері на основі шанобливого ставлення до права, переконаності в необхідності і справедливості правових норм, їх добровільного здійснення, досконалого знання права (внутрішній аспект);

- цілеспрямовану, ініціативну, позитивну соціальне корисну діяльність особи, що перевершує звичайні вимоги до можливої і належної поведінки, спрямовану на розвиток демократії, зміцнення законності і правопорядку (зовнішній аспект) [76].

Правова активність є однією з ключових характеристик особистості. На відміну від тоталітарних держав, де надається перевага пасивним громадянам, що дотримуються конформістської поведінки, а активних намагаються усунути, у демократичних державах цінується активна особа, яка прагне реалізовувати правові норми та принципи в усіх сферах суспільного життя.

У демократичних суспільствах правова активність є важливим елементом громадянської культури. Це означає, що людина не лише виконує вимоги закону, але й активно бере участь у громадському та політичному житті, захищає свої права та допомагає іншим реалізовувати їх. Правова активність проявляється в різних формах – від участі в громадських обговореннях і виборах до здійснення громадського контролю за діяльністю державних органів [23].

Активний громадянин не просто реагує на існуючі правові ситуації, а й виступає ініціатором змін, вносить пропозиції щодо покращення законодавства, бореться за справедливість і захист прав людини. Така поведінка є запорукою розвитку правової держави та громадянського суспільства, оскільки саме активні громадяни сприяють утвердженню правопорядку та демократичних цінностей.

Правова активність також стимулює розвиток соціальної відповідальності, адже активна особа не просто користується своїми правами, а й усвідомлює свою відповідальність перед суспільством. Це включає не тільки дотримання законів, але й моральний обов'язок сприяти загальному добробуту та справедливості, виступати на захист суспільних інтересів і боротися проти порушень правопорядку.

Форми прояву правової активності є досить різноманітними: це може бути відповідальна професійна діяльність, активна участь в обговоренні законопроектів, участь у передвиборчій кампанії як довірена особа кандидата в депутати тощо. Така правова активність спрямована на реалізацію правових

норм та захист суспільних інтересів. Правомірна активність особи досягається через заохочення суспільно корисних дій і водночас шляхом протидії шкідливим або неправомірним діям [27].

Активність громадян може бути як короткостроковою, епізодичною, так і тривалою, систематичною. Наприклад, епізодичною правовою активністю може бути затримання громадянином підозрюваного у вчиненні злочину, коли людина діє на основі правомірної ініціативи в конкретний момент. Водночас постійною правовою активністю є діяльність народного засідателя, який виконує свої обов'язки протягом визначеного часу, регулярно приймаючи участь у судових процесах і приймаючи рішення на основі закону.

Правова активність громадян відіграє важливу роль у підтримці правопорядку та формуванні правосвідомого суспільства. Активні дії в межах правових норм допомагають зміцнити законність і забезпечити стабільність у суспільстві. Вона також є важливим інструментом громадянської участі, коли людина може впливати на процеси, що відбуваються в державі, вносячи свій внесок у розвиток правової системи та демократії.

Крім того, правова активність може стимулювати розвиток суспільної відповідальності та формувати у громадян почуття взаємодії з державою. Через активну участь у громадських та правових процесах людина не тільки захищає свої права, але й сприяє підтримці справедливості і забезпеченню правопорядку для інших. Це сприяє розвитку правової культури та утвердженню демократичних цінностей у суспільстві [79].

Таким чином, правова культура особи є важливою складовою гармонійного функціонування суспільства. Вона сприяє розвитку демократичних цінностей, забезпечує стабільність соціальних відносин і стимулює відповідальність перед законом. Високий рівень правової культури допомагає людині успішно адаптуватися в правовому середовищі, бути активним учасником правового життя, що сприяє утвердженню загального добробуту і соціальної справедливості.

Правова культура особистості нерозривно пов'язана з правовою культурою суспільства та уявляє сукупність усіх правових цінностей, які створені людьми в правовій сфері.

Правова культура суспільства є складовою загальної культури, яка охоплює систему цінностей, здобутих людством у правовій сфері, і відображає правову реальність конкретного суспільства. Це комплекс знань, переконань, норм поведінки та правових ідеалів, які визначають ставлення людей до права, законів, правопорядку та правосуддя. Правова культура виступає індикатором розвитку суспільства, показником рівня його правосвідомості, готовності до дотримання правових норм та забезпечення справедливості.

У високорозвиненому суспільстві правова культура виконує не лише регулятивну функцію, а й формує моральні засади взаємин між державою та громадянами. Вона забезпечує розвиток відповідального громадянства, де кожна людина не лише дотримується закону, але й усвідомлює його значення для загального блага. У суспільствах з високим рівнем правової культури формується стійка повага до прав і свобод інших людей, підтримується справедливість і захист інтересів кожного.

Система цінностей у правовій сфері охоплює низку ключових елементів, таких як активність суб'єктів права, добровільне дотримання правових норм, реальність прав і свобод громадян, ефективність правового регулювання, якісне законодавство, високий рівень законодавчої техніки, розвинута правова наука та юридична освіта, а також успішна юридична практика й стабільний правопорядок. Ці елементи формують основу правової системи і забезпечують її ефективне функціонування.

Активність суб'єктів права означає участь громадян у правових відносинах, їх готовність виконувати правові норми не через примус, а свідомо, добровільно і з розумінням їх важливості для суспільства. Реальність прав і свобод полягає у тому, що проголошені законодавством права не просто існують на папері, а діють у реальному житті, забезпечуючи захист інтересів громадян. Ефективне правове регулювання означає, що закони й інші нормативні акти

відповідають потребам суспільства і здатні адекватно врегулювати суспільні відносини.

Правова культура суспільства складається з цілого ряду важливих елементів:

1. Досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини й громадянина. Цей елемент правової культури полягає в забезпеченні реального захисту прав і свобод кожного члена суспільства. Це означає, що законодавчі норми, які гарантують права громадян, повинні не лише існувати, але й бути ефективно впровадженими в життя через систему правових механізмів. Держава повинна забезпечити, щоб будь-які порушення прав людини негайно і належним чином вирішувалися через судову або іншу правову систему.

2. Ступінь впровадження в практику суспільного і державного життя принципів верховенства права і правового закону. Принцип верховенства права передбачає, що закон є найвищою цінністю у державі і суспільстві. Це означає, що всі – від громадян до посадових осіб і органів влади – повинні діяти в межах закону і поважати його. Впровадження цього принципу в реальне життя вимагає не тільки наявності законів, але й суворого дотримання їх на всіх рівнях, від державних установ до окремих громадян.

3. Рівень правосвідомості громадян та посадових осіб. Високий рівень правосвідомості в суспільстві передбачає поширену правомірну поведінку, де люди добровільно дотримуються закону не через страх покарання, а через усвідомлення його важливості для загального блага. Це досягається через правове виховання, масову правову освіту та постійну роботу з підвищення правової грамотності громадян.

4. Досконале (як за формою, так і за змістом) законодавство. Досконалість законодавства означає, що закони повинні бути чіткими, зрозумілими, логічними і внутрішньо узгодженими. Це забезпечує їхню ефективну реалізацію на практиці. Крім того, законодавство має бути адаптованим до змін у суспільстві, відображати сучасні виклики і відповідати потребам суспільного розвитку.

Законодавча техніка повинна забезпечувати не лише формальну ясність законів, але й їхню глибоку змістовну наповненість, що сприяє захисту інтересів громадян і суспільства в цілому.

5. Стан законності в суспільстві. Законність – це реальний стан, коли правові норми безумовно виконуються всіма суб'єктами правових відносин. Високий рівень законності свідчить про те, що в суспільстві є механізми ефективного контролю за дотриманням законів, а також система відповідальності за їх порушення. Законність – це основа стабільності і передумова для функціонування правової держави.

6. Ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів. Робота правозастосовних органів, таких як суди, прокуратура, поліція, є ключовою у підтримці правопорядку. Високий рівень їхньої ефективності означає швидке і справедливе вирішення правових спорів, боротьбу зі злочинністю, а також захист прав і свобод громадян. Важливим показником є прозорість діяльності цих органів, їхня незалежність та доступність для всіх верств населення.

7. Стан розвитку юридичної науки. Юридична наука є фундаментом для вдосконалення правової системи. Вона забезпечує розвиток правової думки, аналізує чинне законодавство та пропонує шляхи його покращення. Науковці, які залучені до розробки проектів законів і програм боротьби зі злочинністю, роблять значний внесок у розвиток правової культури. Важливо, щоб теоретичні знання права супроводжувалися практичними навичками використання своїх прав і обов'язків [41].

Кожен із цих елементів сприяє розвитку і зміцненню правової культури суспільства. Вони взаємопов'язані і впливають один на одного, забезпечуючи ефективність правової системи, захист прав людини і стабільність правопорядку. Суспільство з високою правовою культурою здатне підтримувати гармонійні правові відносини і сприяти розвитку демократичної правової держави.

Кожне суспільство формує власну модель правової культури. Структура правової культури суспільства складається з: культури правосвідомості, культури правової поведінки та культури юридичної практики.

Культура правосвідомості відображає рівень усвідомлення та оцінки права і правових норм у суспільстві. Високий рівень правосвідомості передбачає, що громадяни не лише знають закони, але й мають глибоке розуміння їхньої справедливості та значення для захисту прав людини. Це включає критичне ставлення до правових норм, оцінку їхньої відповідності моральним принципам і соціальним потребам.

Громадяни з високою правосвідомістю активно підтримують принципи прав людини, що сприяє формуванню соціального середовища, в якому законодавство сприймається як інструмент для забезпечення справедливості, а не як просто набір обов'язкових правил. Вони розуміють, що права і свободи індивіда повинні бути захищені, а порушення цих прав є неприйнятними. Цей рівень правосвідомості часто формується через освіту, правове виховання, а також через медіа та громадські обговорення [139].

Культура правової поведінки проявляється у поведінці громадян, яка відповідає вимогам закону і є результатом високого рівня правосвідомості. Це включає в себе правомірну діяльність, де громадяни дотримуються правових норм не лише через страх покарання, а через усвідомлене розуміння важливості законів для підтримання суспільного порядку.

Правова активність громадян може проявлятися в різних формах, таких як участь у громадських ініціативах, участь у виборах, дотримання юридичних норм в особистому та професійному житті, а також у взаємодії з правозастосовними органами. Високий рівень правової поведінки сприяє стабільності і гармонії в суспільстві, адже забезпечує дотримання законності та запобігає правопорушенням.

Культура юридичної практики охоплює ефективність діяльності всіх органів, які забезпечують правове регулювання і правосуддя в суспільстві. Це

включає законодавчі органи, суди, правоохоронні органи, а також інші інститути, які займаються правозастосуванням і забезпеченням правопорядку.

Ефективна юридична практика характеризується якісною законодавчою діяльністю, що передбачає створення чітких, справедливих і практично застосовних норм права. Вона також включає добросовісну і ефективну роботу судових органів, які забезпечують справедливий розгляд справ і вирішення правових конфліктів. Правозастосовні та правоохоронні органи повинні діяти злагоджено, забезпечуючи належний контроль за дотриманням законів та оперативне реагування на правопорушення.

Культура юридичної практики також передбачає постійне вдосконалення правозастосовних процедур, адаптацію до нових викликів і змін у суспільстві, а також розвиток правової науки і освіти для підвищення кваліфікації правників. Це дозволяє забезпечити високий рівень правового захисту і підтримувати довіру громадян до правової системи.

Професійна правова культура, або правова культура професійної групи, є однією з форм правової культури суспільства, яка притаманна групам людей, що займаються юридичною діяльністю на професійному рівні. Ця культура характерна для осіб, які володіють спеціалізованою освітою і практичними навичками в галузі права. Як правило, вона виявляється у сфері діяльності службовців, які є носіями професійної правової культури.

Професійна правова культура окремої робочої групи або колективу відрізняється підвищеним рівнем знання і розуміння правових аспектів, що стосуються їх професійної діяльності. Члени такої групи мають глибоке уявлення про специфіку правових норм та процесів у своїй сфері роботи, що дозволяє їм ефективно виконувати свої обов'язки і досягати високих стандартів у правозастосуванні.

Правова культура юриста проявляється у критичному і творчому осмисленні правових норм, законів і явищ з точки зору їх гуманістичного, демократичного і морального змісту. Це передбачає не лише знання законодавчих актів, але й здатність оцінювати їхній вплив на суспільство і

окремих громадян, пропонувати удосконалення для підвищення справедливості і відповідності правових норм етичним стандартам. Юрист, що має розвинену правову культуру, здатний зосереджуватися не тільки на технічному застосуванні закону, але й на його моральному та соціальному значенні, що сприяє розвитку правової системи в цілому.

Професійна культура юриста ґрунтується на глибоких знаннях законодавства, яке регулює його діяльність. Це передбачає не тільки ознайомленість із чинними нормами права, але й розуміння їхньої структури, принципів та взаємозв'язків. Юрист має бути обізнаний із сучасними юридичними тенденціями, нововведеннями у законодавстві та судовій практиці.

Крім знання конкретних норм права, юрист повинен бути в курсі можливостей, які пропонує юридична наука. Це включає розуміння теоретичних основ, методів правового аналізу і дослідження, а також знання новітніх розробок у правовій теорії. Використання таких знань допомагає юристу не лише ефективно застосовувати законодавство, але й адаптувати його до змінюваних умов та вимог суспільства.

Професійна культура юриста також вимагає глибокої переконаності у необхідності та соціальній корисності законів і підзаконних актів. Юрист має розуміти, що правові норми створюються для забезпечення справедливості, захисту прав і свобод громадян, а також для підтримки стабільності та порядку в суспільстві. Це переконання повинно пронизувати всі аспекти його діяльності, включаючи адвокатську практику, судову діяльність, наукові дослідження та інші юридичні зобов'язання. Усвідомлення соціальної цінності права допомагає юристу краще представляти інтереси своїх клієнтів та суспільства в цілому, працювати на користь правопорядку і справедливості [140].

Ще одним важливим аспектом професійної правової культури є вміння ефективно користуватися правовим інструментарієм. Це передбачає не лише знання законів і інших правових актів, але й навички їхнього практичного застосування в повсякденній діяльності. Юрист повинен уміти правильно інтерпретувати правові норми, адаптувати їх до конкретних ситуацій та

приймати обґрунтовані рішення на основі правових актів. Крім того, юрист має використовувати всі досягнення юридичної науки і практики при прийнятті і оформленні рішень. Це включає здатність застосовувати сучасні методи правового аналізу, використовувати результативні правозастосовні практики і технології, а також активно впроваджувати інновації у свою роботу. Вміння інтегрувати новітні знання і практичні інструменти у свою діяльність забезпечує високу якість правового обслуговування і сприяє досягненню ефективних правових результатів.

Слід зазначити, що, кожна юридична професія має свої унікальні особливості, які визначають специфіку правової культури її представників, таких як судді, прокурори, співробітники органів внутрішніх справ, юрисконсульти, адвокати та інші. Важливо зазначити, що рівень професійної культури може суттєво відрізнятися навіть всередині однієї професії. Наприклад, у сфері правоохоронних органів, таких як поліція, спостерігаються значні відмінності в правовій культурі серед рядового і начальницького складу, а також між співробітниками різних підрозділів, таких як кримінальна поліція, поліція громадської безпеки, транспортна поліція, державна автомобільна інспекція та охорона.

Кожен з цих підрозділів має свої специфічні завдання і функції, що впливають на характер правової культури їхніх співробітників. Наприклад, працівники автомобільної інспекції можуть мати інший підхід до правової культури порівняно з співробітниками кримінальної поліції, оскільки їхні обов'язки і правові виклики суттєво відрізняються. У загальному контексті можна відзначити, що рівень професійної культури співробітників правоохоронних органів зазвичай підвищується у міру наближення їхньої діяльності до безпосереднього застосування правових норм. Тобто, чим більше працівники займаються безпосереднім правозастосуванням і вирішенням правових питань, тим вищим є рівень їхньої професійної правової культури.

Також, правова культура може бути розглянута як важливе відношення кожної людини до прав інших індивідів та їх повага. Це більш широка категорія,

яка включає різноманітні аспекти духовного життя суспільства, такі як цінності, звичаї, ідеології та концепції. Правова культура відображається в накопичених правових цінностях, які є частиною духовної культури, і водночас має практичну спрямованість, схожу на культуру управління, і складається з взаємопов'язаних компонентів. Один із найважливіших компонентів - це стан правосвідомості в суспільстві, тобто рівень розуміння правових норм і принципів. Це також включає в себе дотримання законності, знання законодавства і практичний досвід роботи в галузі права. Правова культура обумовлює взаємодію між людьми у суспільстві і сприяє створенню стабільної і справедливої правової системи.

Щодо структури правової культури, варто відзначити, що вона є динамічною та постійно еволюціонує під впливом змін в суспільстві і правовій системі. До компонентів правової культури також можна віднести правознавство, яке включає в себе вивчення та розуміння правових принципів і теорій, що лежать в основі законів та норм. Знання цих принципів сприяє більш глибокому розумінню права та його ролі в суспільстві.

Правова культура також включає в себе етичні аспекти, які визначають моральні та етичні межі використання права. Громадяни повинні розуміти, що не всі дії, які дозволені за законом, є морально виправданими, і мають усвідомлювати свою відповідальність перед суспільством.

Крім того, до складників правової культури можна включити і правову дотриманість, що виявляється в дотриманні громадянами правил і норм, навіть тоді, коли немає контролю чи покарання. Ця властивість сприяє стабільності правопорядку та довірі до правосуддя.

Важливо також враховувати вплив гендерних та культурних особливостей на правову культуру. Різні соціокультурні групи можуть мати відмінні підходи до правозастосування та інших аспектів правової культури.

Усі ці складники правової культури взаємодіють між собою, формуючи складну мережу, яка визначає відносини між правом та суспільством [110]. В реальному житті, ця структура може виявлятися як у поведінці і вчинках людей,

так і в їхніх переконаннях та свідомості. Розуміння цієї структури допомагає суспільству вдосконалювати свою правову систему і забезпечувати більш справедливе та ефективне правозастосування.

Правова культура виконує в суспільстві низку функцій: пізнавальну, регулятивну, нормативно-ціннісну, комунікативну та прогностичну. Кожна з них відіграє важливу роль у формуванні ефективної правової системи та сприяє розвитку суспільства на основі принципів законності, справедливості та правопорядку.

Пізнавальна функція сприяє розумінню правових норм, принципів і процесів у суспільстві. Вона допомагає громадянам та інституціям здобувати знання про права і обов'язки, а також процеси здійснення правосуддя. Це сприяє створенню усвідомлених громадян і підвищує їхню здатність ефективно взаємодіяти з правовою системою. Високий рівень правової культури сприяє зменшенню правових конфліктів, оскільки люди краще розуміють, як захищати свої права та виконувати обов'язки. Особливо важливим цей аспект є для молоді, яка лише формує свої уявлення про правову реальність і має навчатися використовувати правові інструменти у повсякденному житті.

Регулятивна функція передбачає встановлення норм і правил поведінки, які регулюють відносини між індивідами та органами влади. Це включає дотримання законів, правопорядку та інших аспектів додержання правових норм. Вона сприяє збалансованому і справедливому суспільству, де правила захищають права кожного. Завдяки правовій культурі суспільство формує у громадян внутрішню мотивацію до правомірної поведінки, що є основою стабільності держави. Чим вищий рівень правової культури, тим меншою є потреба у застосуванні примусових заходів з боку держави, оскільки громадяни самостійно дотримуються правових приписів [29].

Нормативно-ціннісна функція полягає у впливі правової культури на формування суспільних цінностей і моральних переконань. Вона сприяє розвитку таких принципів, як справедливість, рівність, довіра до правопорядку та повага до прав людини. Ці цінності визначають характер правового

регулювання, впливають на прийняття законів та їх інтерпретацію. Висока правова культура гармонізує соціальні відносини, формує відповідальне ставлення до закону як до основного регулятора суспільного життя, запобігаючи правовому нігілізму та анархії.

Комунікативна функція правової культури сприяє взаєморозумінню між громадянами, правоохоронними органами та судами. Вона забезпечує спільний мовний і культурний фундамент для взаємодії всіх сторін у правовій системі. Це сприяє вирішенню конфліктів, підвищенню легітимності правопорядку та формуванню довіри до державних інституцій. Правова культура визначає рівень правової комунікації між державою та суспільством, оскільки ефективний діалог між цими суб'єктами є важливим для стабільного функціонування демократичної держави. Вона також забезпечує розуміння правової термінології та процедур, що допомагає уникати правових непорозумінь і конфліктів.

Прогностична функція правової культури допомагає суспільству передбачати можливі наслідки прийняття різних правових рішень. Вона сприяє розвитку аналітичних навичок, здатності оцінювати можливі наслідки дій та формування правової політики. Це дозволяє уникати негативних наслідків і підтримує раціональне прийняття рішень. Здатність прогнозувати ефективність тих чи інших норм, правових реформ або змін у законодавстві є необхідною умовою для створення стабільного та розвиненого суспільства. У цьому контексті правова культура відіграє важливу роль у формуванні правосвідомості як громадян, так і представників влади, що дозволяє уникати помилкових або необґрунтованих рішень [45].

На нашу думку покращення правової культури для забезпечення справедливого суспільства вимагає системного підходу та інтеграції різних заходів. Перш за все, необхідно акцентувати увагу на освіті та інформаційній діяльності. Запровадження правового навчання на всіх рівнях освіти допоможе громадянам краще розуміти їхні права та обов'язки. Публічні інформаційні кампанії і медіація повинні активно поширювати правову інформацію, забезпечуючи доступність і зрозумілість правових понять. Для забезпечення

справедливості в суспільстві, слід також активно працювати над забезпеченням доступу до правосуддя для всіх громадян. Це включає в себе зменшення фінансових бар'єрів для отримання юридичної допомоги та створення ефективного механізму вирішення судових справ.

Паралельно із цим, необхідно проводити реформи в правовій системі, зокрема модернізацію законодавства та забезпечення незалежності судової системи. Важливим аспектом є також боротьба з корупцією в судових органах, що сприяє підвищенню довіри громадян до правосуддя.

Крім того, активне залучення громадськості в процеси контролю за діяльністю правоохоронних органів та судових інстанцій є важливим чинником покращення правової культури. Це може включати в себе створення громадських рад, організацію публічних обговорень законопроектів і відкритий доступ до інформації про роботу судів та правоохоронних органів [34, с. 218].

Що стосується правозастосування, то цьому поняттю присвячені праці багатьох науковців. При цьому використовуються різні категорії, які досить часто пропонується вважати взаємозамінними. О.Ф. Скакун визначає застосування норм права (правозастосовчу діяльність) як владно-організаційну діяльність уповноважених державних органів, організацій і посадових осіб, яка здійснюється в процедурно-процесуальному порядку і полягає в реалізації норм права шляхом винесення юридичних рішень щодо конкретних суб'єктів з конкретних питань [96, с. 414]. Тобто поняття «правозастосовча діяльність», «правозастосування» та «застосування норм права» доволі часто використовуються як рівнозначні.

У науковій літературі все частіше наголошується на необхідності розмежування таких двох категорій, як «правозастосування» та «правозастосовча діяльність». Зокрема, правозастосування слід розглядати як комплексну, державно-владну, управлінську, творчу діяльність, здійснювану у встановлених законом процедурних і процесуальних формах, яка покликана забезпечити адресатам правових норм можливість реалізації належних їм прав і покладених на них юридичних обов'язків. Правозастосовча діяльність, у свою

чергу, – це юридична цілісна система дій з реалізації права, здійснювана особливим колом суб'єктів (органів та посадових осіб), наділених державно-владними повноваженнями, яка відбувається в певних процесуально-процедурних формах [16, с. 18]. Також правозастосовча діяльність може бути визначена як здійснювана на засадах доцільності, справедливості й обґрунтованості піднормативна діяльність компетентних суб'єктів з видання конкретизованих й індивідуалізованих владних приписів (індивідуальної регламентації) та забезпечення їх видання й фактичної реалізації (правозабезпечення) [8, с. 54].

На важливості розмежування цих двох понять може свідчити той факт, що правозастосування базується на загальних нормативних актах, тоді як правозастосовча діяльність спрямована на індивідуальне і конкретне застосування права до конкретних випадків і ситуацій.

Доцільність, справедливість та обґрунтованість визначають характер правозастосовчої діяльності і підкреслюють її важливу роль у реалізації права. Ця діяльність здійснюється з урахуванням конкретних обставин і може включати індивідуальну регламентацію правових питань та надання владних приписів. Такий підхід до правозастосування є необхідним для забезпечення справедливості і врахування особливостей кожного випадку [34].

Важливо підкреслити, що взаємодія між правозастосуванням і правозастосовчою діяльністю є важливим чинником в забезпеченні правової системи ефективністю та справедливістю. Це розмежування визначає процеси застосування закону до реального життя і є основою для функціонування правового порядку в суспільстві.

Отже, правова культура є ключовим чинником в забезпеченні справедливості та правопорядку в суспільстві. Вона визначає поведінку громадян, їхнє ставлення до законів і правопорушень, а також готовність дотримуватися правових норм. Крім того, вона впливає на якість і ефективність правозастосування.

Всебічний підхід до правової освіти на різних рівнях освіти, а також інформаційні кампанії про права і обов'язки громадян можуть значно сприяти формуванню високого рівня правової культури в суспільстві.

1.3 Форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування

Правова культура є фундаментальним елементом будь-якого суспільства, що прагне забезпечити справедливість, законність та демократію в рамках свого правового порядку. В контексті правозастосування, правова культура стає важливою основою, на якій ґрунтується якість і ефективність юридичної системи. Формування правової культури є ключовим завданням для будь-якого суспільства, яке прагне забезпечити справедливість у розгляді справ та захист прав і свобод громадян.

Тому, важливо розглянути різні форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування, а також проаналізувати важливість правової культури для правосуддя, її вплив на стосунки між громадянами і владою, а також способи, якими сучасне суспільство може сприяти підвищенню рівня правової культури серед своїх членів.

Правова культура визначається сукупністю знань, переконань, цінностей і практичних навичок, які визначають відношення людей до закону та правосуддя. Вона включає в себе розуміння прав та обов'язків, уміння поважати права і свободи інших громадян, а також здатність взаємодіяти з правовою системою. Для успішного функціонування правозастосування необхідно не лише наявність чітких законів і ефективної юстиції, але і вищий рівень правової культури серед населення.

Форми формування правової культури включають в себе різноманітні методи та підходи, спрямовані на підвищення рівня правосвідомості і відповідальності громадян перед законом. Однією з основних форм є правова

освіта, що передбачає вивчення правових наук на різних рівнях освіти, починаючи від загальноосвітніх шкіл і закінчуючи вищими юридичними закладами. Це зумовлено тим, що юридична наука здатна істотно впливати на сприйняття передового правового досвіду, який включає в себе здобутки розвитку як національної правової системи, так і правових систем інших країн. Особливого значення при цьому набуває засвоєння історичного досвіду правового регулювання [126, с. 537]. Також, М.П. Щербань зазначає, що, у процесі формування правосвідомості та правомірної поведінки громадян «провідне місце належить загальноосвітнім та вищим навчальним закладам, де формуються основи правової культури» [137, с. 1].

Правова освіта є основою формування правової культури громадян і важливим елементом забезпечення сталого розвитку суспільства. Вона спрямована не лише на передачу знань про законодавство, але й на розвиток навичок правомірної поведінки, критичного мислення та вміння застосовувати правові норми у повсякденному житті. Завдяки цьому громадяни здатні ефективніше вирішувати юридичні питання, захищати свої права та брати участь у суспільному житті [117].

У сучасному суспільстві правова освіта набуває особливого значення через необхідність адаптації громадян до складних правових реалій, які постійно змінюються під впливом глобалізації, цифровізації та зростання кількості правових конфліктів. Наприклад, з'являються нові сфери права, пов'язані з інформаційними технологіями, захистом даних та екологічними питаннями, що вимагає оновлення навчальних програм і методів правової освіти. Тому особливого значення набуває розробка інноваційних підходів до навчання, які враховують сучасні виклики.

Правова освіта виконує також виховну функцію, формуючи у громадян високий рівень правосвідомості, відповідальності та поваги до закону. Вона сприяє гармонізації суспільних відносин, оскільки обізнані громадяни менш схильні до порушення законів і краще орієнтуються у своїх правах та обов'язках. Особливо важливим є поширення правової культури серед молоді, яка є

майбутнім суспільства. У школах та університетах проводяться уроки права, інтерактивні семінари, конкурси та моделювання судових процесів, які допомагають закріпити знання та розвинути практичні навички. Це також стимулює активну участь громадян у житті суспільства, зокрема через волонтерство, участь у громадських ініціативах та політичній діяльності [100, с. 1].

Крім того, правова освіта стає важливим інструментом попередження правопорушень. Завдяки поінформованості громадяни мають змогу уникати ситуацій, які можуть призвести до юридичних проблем. Розширення доступу до правових знань через онлайн-курси, мобільні додатки та соціальні мережі відкриває нові можливості для забезпечення правової грамотності широких верств населення. Наприклад, використання інтерактивних навчальних платформ дозволяє людям у віддалених регіонах отримати доступ до якісної освіти та консультацій, що сприяє зміцненню правової держави в цілому.

Правова освіта включає в себе кілька рівнів:

Шкільний рівень: Вивчення основ правознавства в загальноосвітніх школах закладає фундамент правової грамотності. Саме в шкільні роки формується базове розуміння того, що таке право, закони та як вони впливають на повсякденне життя. Особливу увагу слід приділяти інтерактивним методам навчання, які дозволяють учням практично застосовувати отримані знання. Крім традиційних уроків, велике значення мають позакласні заходи, такі як правові гуртки, тематичні конференції та ігрові форми навчання. Вони стимулюють зацікавленість учнів у правових питаннях і формують у них активну позицію щодо дотримання законів.

Надання правової освіти в країні здійснюється в усіх навчальних закладах. Тож значна увага дослідників прикута до різних аспектів розвитку правової освіти як викладання правознавчих дисциплін у закладах освіти [50, с. 209]. На жаль, наукова література, присвячена дослідженню становлення і розвитку правової освіти в дошкільних навчальних закладах, взагалі відсутня. Проте є

декілька праць українських вчених, в яких проаналізовано основні тенденції розвитку шкільної правової освіти.

Наприклад, О. Костенко робить спробу визначити етапи становлення шкільної правової освіти в Україні, починаючи з 1924 р., коли була затверджена перша Радянська Конституція, в зв'язку з чим Народний комісаріат освіти СРСР отримав доручення ввести у всіх школах та навчальних закладах вивчення основних положень конституційного акту [43, с. 216-217]. На думку автора, становлення шкільної правової освіти в Україні пройшло 7 етапів, 4 з яких припадає на період незалежності:

- 1991–1994 рр. – початок становлення системи шкільної правової освіти незалежної України;
- 1995–1999 рр. – закладено основи безперервної правової освіти та визначено місце й роль школи у її реалізації (прийняття Кабінетом Міністрів України «Програми правової освіти населення»);
- 2000–2008 рр. – затвердження указом Президента України в 2001 р. «Національної Програми правової освіти населення»;
- з 2009 р. – пов'язується з виробленням принципово нових підходів до організації та здійснення шкільної правової освіти в Україні, що детермінується, передусім, переходом до функціонування старшої школи як профільної.

У сучасних умовах до шкільної правової освіти додаються також цифрові технології, які розширюють можливості учнів. Віртуальні симуляції судових процесів, інтерактивні навчальні платформи та онлайн-ресурси з правознавства допомагають урізноманітнити навчальний процес і забезпечити його доступність для широкого кола школярів. Цифрові інструменти сприяють формуванню правової свідомості учнів, дозволяючи не лише отримати теоретичні знання, а й практично застосувати їх у реальних ситуаціях через онлайн-ігри, тестування та моделювання правових процесів. Такий підхід значно покращує якість освіти, роблячи її більш інтерактивною та адаптованою до потреб сучасного покоління.

Важливо також враховувати культурні особливості регіонів, які можуть впливати на підходи до викладання права. Оскільки Україна є

багатонаціональною державою з різноманітними традиціями та правовими практиками, важливо забезпечити, щоб правова освіта враховувала ці відмінності. Зокрема, у різних регіонах можуть бути різні підходи до розуміння прав та обов'язків громадян, а також до ролі державних інститутів у забезпеченні правопорядку. Тому викладання права має бути гнучким і адаптованим до локальних потреб, що дозволить забезпечити максимальний ефект від навчання та підвищити рівень правової культури серед молоді.

Вищий навчальний рівень: У вищих навчальних закладах студенти отримують більш глибокі знання з правознавства. Вони вивчають різні галузі права, аналізують судові прецеденти та розглядають питання правозастосування. У навчальні програми все частіше інтегруються міжнародні аспекти права, що дає змогу майбутнім правникам орієнтуватися у глобальних правових тенденціях. Студенти також беруть участь у моделях ООН, конкурсах з міжнародного права та стажуваннях у судових і правозастосовних органах, що суттєво збагачує їхній практичний досвід. Особливого значення набувають міждисциплінарні підходи до навчання. Поєднання юридичних знань із економікою, соціологією або технологіями дозволяє студентам краще розуміти сучасні виклики, зокрема ті, що пов'язані з цифровізацією, захистом персональних даних чи боротьбою з кіберзлочинністю. Крім того, активне залучення студентів до наукової діяльності сприяє розвитку їхніх дослідницьких навичок і формує професійне мислення.

Що стосується досліджень, присвячених становленню й розвитку правової освіти в професійно-технічній, вищій і післядипломній освіті, то вони теж відсутні. Проте є наукові праці, що стосуються вивчення історії розвитку галузевої юридичної освіти. Так, одну з перших спроб дослідити історію становлення юридичної освіти й науки на території України до проголошення незалежності було здійснено представниками наукової школи в галузі права під керівництвом Ю.С. Шемшученка [133, с. 209]. У науковій праці висвітлено стан юридичної освіти й науки, починаючи з другої половини XIX ст. і до проголошення незалежності України. Вчені пов'язують розвиток юридичної

освіти з такими політичними категоріями, як держава й право, де держава виступає замовником правознавчих досліджень і підготовлених фахівців – юристів.

Розвиток юридичної освіти у класичних університетах України в 1991–2002 рр. представлено в науковій праці Д.С. Скородумова [99, с. 312]. На основі вивчення важливих державних актів автор статті характеризує якісні й кількісні зміни в царині української юридичної освіти та показує еволюційний характер процесу реформування й розвитку юридичної освіти, виділяючи три етапи: 1-й – серпень 1991 р. – вересень 1996 р.; 2-й – вересень 1996 р. – квітень 2001 р.; 3-й починається з квітня 2001 р. [30, с. 14].

Професійна підготовка: Для працівників правової сфери важливою є постійна професійна освіта. Юристи, судді, адвокати та інші фахівці повинні постійно вдосконалювати свої знання та навички відповідно до змін у законодавстві та міжнародній практиці. Регулярне проходження курсів підвищення кваліфікації, участь у семінарах і тренінгах, а також професійне спілкування з колегами є невід'ємними складовими цього процесу. Професійна підготовка також передбачає вивчення новітніх правових технологій, таких як автоматизація судових процесів, використання штучного інтелекту у складанні юридичних документів та аналізі великих масивів даних. Юристам важливо володіти сучасними інструментами, які підвищують ефективність їхньої роботи. Крім того, зростає попит на спеціалістів із вузькоспеціалізованих галузей права, наприклад, права інтелектуальної власності, екологічного права чи права Європейського Союзу. Це спонукає до розширення спектру освітніх програм і курсів для фахівців.

Проведений аналіз опублікованої літератури та джерел свідчить про відсутність поки що єдиної думки, чітких критеріїв розуміння сутності визначення поняття «правової освіти» та його відмежування від інших понять, що на практиці нерідко призводить до неоднозначного вживання й тлумачення не тільки під час науково-теоретичного осмислення, але й у повсякденному житті громадян [30, с. 14].

На думку В.Г. Чужикової, правова освіта являє собою систему навчальних і виховних дій, спрямованих на формування: поваги до права; власних уявлень і переконань, що базуються на сучасних правових цінностях суспільства; знань, вмінь і навичок, необхідних для захисту прав, свобод і законних інтересів особистості й правомірної реалізації її громадянської позиції.

Так, М. Городиський досліджує проблему педагогічних умов забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя, проте визначення самої правової освіти відсутнє. Розуміння сутності цього поняття досягається шляхом з'ясування його ролі та змісту. Зокрема зазначається, що правова освіта вчителя є невід'ємною складовою його професіоналізму, фундаментальної підготовки й педагогічної майстерності. Правову освіту автор розглядає в контексті правового виховання й вказує на те, що обов'язковою умовою його ефективності є засвоєння вчителем змісту правової освіти, що передбачає оволодіння системою правових знань, вміннями організовувати та проводити правове виховання у школі відповідно до мети й завдань освітньої діяльності на основі концепції національного виховання в Україні, за умови сформованості певного рівня соціально-правової активності вчителя [17, с. 6].

О.Ф. Скакун зазначає, що правова освіта, як і правове виховання, являє собою процес засвоєння знань про основи держави й права, виховання в громадян поваги до закону, прав людини, небайдужого ставлення до порушень законності та правопорядку [94, с. 484]. Суттєвим недоліком даного визначення є фактичне ототожнення понять «правова освіта» й «правове виховання».

Усі вищезазначені визначення не суперечать одне одному, а характеризують правове виховання з різних сторін. В той же час нормативне встановлення передумов правового виховання визначено в постанові Кабінету Міністрів України від 29 травня 1995 р. №366 «Про Програму правової освіти населення України» [82].

Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року №992/2001 «Про Національну програму правової освіти населення» затверджено Національну програму правової освіти населення, в якій термін «правова освіта» визначається

як комплекс заходів виховного, навчального та інформаційного характеру, спрямованих на створення належних умов для набуття громадянами обсягу правових знань та навичок у їх застосуванні, необхідних для реалізації громадянами своїх прав і свобод, а також виконання покладених на них обов'язків [81].

Загалом можна відзначити, що за роки незалежності в Україні прийнято значну кількість нормативних актів, покликаних вирішувати завдання, пов'язані з правовою освітою населення. Однак низка проблем і досі залишається невирішеною. Велике занепокоєння викликає високий рівень злочинності неповнолітніх, хоча майже всі нормативно-правові акти, які нами було проаналізовано в дослідженні, спрямовані на формування у молоді поваги до закону, профілактику негативних явищ у молодіжному середовищі та формування морально правової культури підростаючого покоління [20, с. 87].

Не дивлячись на велику кількість прийнятих програм, направлених на вдосконалення всієї системи правової освіти населення та підвищення рівня правової культури, в Україні й на даний час недостатній рівень правової обізнаності. Однією з найголовніших проблем є низька правова освіченість громадян, що виявляється у недостатньому знанні змісту правових механізмів реалізації своїх прав, невмінні застосовувати свої знання на практиці. Наприклад, досить часто відбувається так, що громадяни просто не знають, до якого органу звернутися, або звертаються до не уповноваженого органу, компетенція якого не підпадає під розгляд даного питання, тому не отримують бажаного результату [14].

Окрім традиційної правової освіти, важливим компонентом є громадянська освіта, яка виховує почуття відповідальності за свої права та обов'язки. Це сприяє формуванню активної громадянської позиції та підвищує рівень участі громадян у суспільному житті.

Громадяни мають знати свої права та механізми їхнього захисту. Це може бути реалізовано через медіа, інформаційні кампанії та навчальні програми. Крім того, важливо поширювати інформацію про міжнародні стандарти прав людини,

які гарантують дотримання базових свобод і гідності кожної особи. Важливим аспектом є доступність такої інформації для всіх соціальних груп, включно з малозабезпеченими та маргіналізованими спільнотами. Важливо виховувати повагу до прав і свобод інших людей, а також формувати толерантність і готовність до діалогу. Цей компонент громадянської освіти включає навчання співпраці, вирішення конфліктів мирним шляхом та участь у громадських ініціативах. Демократичні цінності стають основою для побудови суспільства, де кожен громадянин може активно впливати на прийняття рішень та реалізовувати свої права через механізми участі.

Громадянська освіта має навчати аналізувати інформацію, оцінювати правові ситуації та приймати обґрунтовані рішення. Це включає розвиток здатності перевіряти джерела інформації, критично оцінювати політичні та правові заяви, а також формувати незалежну позицію щодо суспільно важливих питань. Навчальні програми можуть включати симуляції судових процесів, дебати та інші інтерактивні методи, які допомагають розвивати ці навички.

У сучасних реаліях України громадянська освіта і формування правосвідомості тісно переплітаються, оскільки вони відіграють ключову роль не тільки в підвищенні рівня правової грамотності населення, а й у зміцненні демократичних процесів та розвитку правозастосування. Громадяни, які мають високий рівень правової свідомості, можуть ефективніше захищати свої права, брати участь у процесах самоврядування, волонтерства та демократичних ініціативах, що, в свою чергу, сприяє розвитку правової держави. В Україні, де громадянська активність стала важливою складовою процесу державотворення, важливим аспектом є забезпечення того, щоб правосвідомість не тільки поширювалася серед широкої аудиторії, але й зміцнювалася серед суб'єктів правозастосування — представників органів державної влади, суддів, правоохоронців та інших осіб, чия діяльність безпосередньо впливає на реалізацію прав і свобод громадян [47].

Правосвідомість у контексті правозастосування означає наявність у суб'єктів права не лише теоретичних знань про правову систему, але й здатність

ефективно застосовувати ці знання у практичній діяльності, дотримуючись принципів справедливості, прав людини та верховенства права. В Україні, де правова реформа є важливим пріоритетом, особливу увагу приділяється формуванню правосвідомості серед тих, хто здійснює правозастосування, адже саме їхнє розуміння законів і їхня здатність правильно трактувати й застосовувати їх є основою правової стабільності та розвитку демократичної держави.

Цей процес також тісно пов'язаний з активною громадянською освітою, що допомагає не тільки підвищити рівень правової культури серед населення, а й стимулює громадян до активної участі в виборах, місцевих ініціативах, а також у волонтерських рухах [132]. Громадяни, що мають високий рівень правової свідомості, здатні не тільки обирати відповідальних представників, але й активно брати участь у формуванні законодавства, слідкувати за правозастосуванням та відстоювати свої права. Окрім того, їхня участь у демократичних процесах допомагає створювати систему контролю за діяльністю державних органів, що є необхідним для розвитку правової держави.

У сучасній Україні, де громадянська активність та правосвідомість стають ключовими чинниками для зміцнення соціальної згуртованості та довіри між громадянами та державою, важливим аспектом є розвиток правової освіти серед суб'єктів правозастосування. Вони повинні бути не лише компетентними в юридичному сенсі, а й мати здатність реагувати на виклики часу, враховуючи реалії, в яких здійснюється правозастосування. Мова йде про забезпечення справедливості та рівності перед законом, ефективне застосування правових норм в умовах змін, що відбуваються в країні, і важливість створення механізмів, які забезпечують прозорість та підзвітність органів державної влади.

Громадянська освіта, яка сприяє розвитку правосвідомості, має прямий вплив і на зміцнення довіри між громадянами та державою, оскільки забезпечує громадян знаннями про їхні права та можливості для їхнього захисту. Коли люди розуміють, як працює правова система, як вони можуть впливати на політичні та юридичні процеси, вони стають більш активними в забезпеченні прав і свобод

на практиці. Ось чому важливою є роль медіа, громадських організацій та освітніх платформ, які допомагають поширювати знання про права та закони, а також залучати громадян до процесів правозастосування.

З іншого боку, коли правосвідомість розвивається серед суб'єктів правозастосування — суддів, правоохоронців, органів місцевого самоврядування — це сприяє підвищенню якості правозастосування та забезпеченню справедливості на всіх рівнях. У цьому контексті важливим є те, щоб державні органи активно співпрацювали з громадськістю, враховуючи її інтереси та потреби, а також сприяли формуванню довіри до правової системи.

Не менш важливими є медіа та громадські організації, котрі відіграють ключову роль у формуванні правової культури. Вони виконують просвітницьку функцію, підвищуючи рівень обізнаності громадян про їхні права та обов'язки. Через освітні програми, соціальні проєкти та інформаційні кампанії ці інституції сприяють розвитку правосвідомості.

Сучасні технології відкривають нові можливості для правової освіти. Онлайн-курси, вебінари, мобільні додатки та соціальні мережі дозволяють поширювати правові знання серед широкої аудиторії. Зокрема, створення інтерактивних платформ для навчання сприяє формуванню практичних навичок у сфері права.

Медіа та громадські організації не лише сприяють формуванню правової культури через традиційні форми просвітницької діяльності, але й стають важливими гравцями у розвитку правової грамотності на всіх рівнях суспільства. Їх роль у цьому контексті виходить за межі простого інформування, набуваючи більш глибокого і системного характеру, орієнтуючись на конкретні потреби та виклики, з якими стикаються громадяни у повсякденному житті.

Зокрема, медіа, завдяки своїм можливостям охоплювати велику аудиторію, можуть розповсюджувати правову інформацію в зручному для сприйняття форматі, актуалізуючи важливі питання, що стосуються прав людини, захисту особистих прав та свобод, а також обов'язків громадян. Розмова про нові законодавчі ініціативи, їх вплив на суспільство та індивідуальну діяльність,

критичне ставлення до правових процесів у країні — все це створює ґрунт для формування активної правової позиції у суспільстві.

Громадські організації, своєю чергою, часто мають змогу працювати з певними групами населення, які можуть бути відрізані від традиційних каналів доступу до правової освіти. Вони організовують тренінги, консультації, соціальні кампанії, що відповідають специфічним потребам певних категорій громадян, таких як національні меншини, люди з інвалідністю, безробітні або молодь.

Що стосується сучасних технологій, то їх впровадження відкриває нові горизонти для доступу до правової інформації. Онлайн-курси та мобільні додатки, що надають юридичні поради або допомагають зорієнтуватися у правових процедурах, стають незамінними інструментами для людей, які прагнуть дізнатися більше про свої права, але не мають можливості звернутися до професійного юриста. Вебінари і онлайн-платформи також дозволяють задіяти експертів для обговорення актуальних правових проблем, що стимулює розвиток критичного мислення та правової свідомості серед громадян.

Таким чином, роль медіа та громадських організацій у формуванні правової культури полягає не лише в інформуванні, а й у створенні доступних, інноваційних форматів для навчання та взаємодії з правом. Вони допомагають розширити можливості для людей, щоб вони могли брати участь у правових процесах і захищати свої інтереси, створюючи більш обізнане та відповідальне суспільство.

Щодо методів формування правової культури, важливим є психологічний підхід, який досліджує вплив психологічних факторів на ставлення людей до права та справедливості. Розуміння мотивації і поведінки громадян у правовому контексті може допомогти створити більш ефективні підходи до формування правової культури.

Психологічний підхід до формування правової культури ґрунтується на розумінні впливу психологічних факторів на ставлення людей до права та справедливості. Він досліджує мотивацію, установки, емоції та поведінку

громадян у правовому контексті, дозволяючи розробляти ефективні інструменти для підвищення правосвідомості. Важливим аспектом є аналіз мотивацій, які спонукають до правомірної поведінки. Внутрішня мотивація, зумовлена моральними переконаннями, і зовнішня, пов'язана зі страхом покарання або отриманням вигоди, формують основу правового вибору громадян. Робота з цими мотиваціями дозволяє створювати заходи, які сприяють свідомому дотриманню законів.

Окрему роль відіграють установки та стереотипи щодо права. Негативні уявлення про юридичну систему, як-от сприйняття її як репресивної, створюють бар'єри для формування довіри до закону. Психологічні інструменти, спрямовані на зміну цих уявлень, такі як тренінги, просвітницькі кампанії та рольові ігри, допомагають сформувати більш позитивне ставлення до права. Емоційна складова також впливає на правову культуру: відчуття несправедливості часто стає причиною порушення норм, тому важливо працювати з емоціями через психологічну підтримку та навчання.

Соціально-психологічні впливи визначають значну частину правової поведінки, оскільки люди схильні наслідувати моделі, продемонстровані авторитетами чи більшістю. Громадські ініціативи, спрямовані на популяризацію позитивних прикладів правомірної поведінки, можуть ефективно впливати на правову культуру. Крім того, групова динаміка та соціальний контроль, як-от осуд за порушення норм у межах соціальних спільнот, посилюють відповідальність за дотримання закону [54, с. 136].

Психологічний підхід дозволяє застосовувати інноваційні методи, такі як когнітивно-поведінкові інтервенції для розвитку критичного мислення, мотиваційні програми, які акцентують на значенні права для суспільного добробуту, та емпатійне навчання, що допомагає зрозуміти вплив порушень закону на інших людей. Застосування таких інструментів, зокрема соціальних експериментів і психологічного консультування, сприяє подоланню недовіри до правової системи та формуванню позитивного ставлення до закону. Таким чином, психологічний підхід забезпечує глибоке розуміння людської природи у

правовому контексті та сприяє ефективному формуванню правової культури на індивідуальному й суспільному рівнях.

Розвиток правової етики та професіоналізму серед юристів і представників правової галузі є одним з ключових чинників формування правової культури, адже саме ці фахівці відіграють провідну роль у реалізації та захисті прав людини, забезпеченні верховенства права та зміцненні довіри до правової системи. Етичний підхід до правозастосування ґрунтується на дотриманні високих стандартів моральної відповідальності, чесності, об'єктивності та справедливості, що є важливими елементами правової культури як громадян, так і професійної спільноти.

Юристи та представники правової сфери виконують роль посередників між законом і суспільством. Їхнє етичне ставлення до виконання своїх обов'язків впливає на сприйняття права громадянами. Відсутність упередженості, повага до прав усіх учасників правовідносин та професійна компетентність під час правозастосування формують довіру до системи правосуддя. Це, своєю чергою, сприяє тому, що громадяни починають сприймати право як інструмент справедливості, а не як джерело тиску чи нерівності.

Крім того, етичні принципи в роботі юристів забезпечують ефективність правової системи. Вони запобігають проявам корупції, зловживанню владою та маніпуляціям з боку посадовців. Наприклад, прозорість і відкритість у діяльності суддів та адвокатів знижує ризики недовіри та сприяє більш справедливому розв'язанню спорів. У цьому контексті важливо, щоб правова етика розглядалася не лише як частина професійних обов'язків, але і як невід'ємна складова загальної культури юристів.

Ефективним способом підтримки високого рівня етики та професіоналізму є система навчання та підвищення кваліфікації. Курси з юридичної етики, тренінги з етичного прийняття рішень, професійні кодекси та механізми контролю за їх дотриманням сприяють формуванню стандартів поведінки, які відповідають найвищим моральним вимогам. Особливе значення мають

програми наставництва, де досвідчені фахівці передають знання та цінності молодим працівникам галузі.

Етичний підхід до правозастосування не лише зміцнює довіру громадян до правової системи, а й підвищує її ефективність. Культура професіоналізму та етики серед юристів формує позитивний приклад для суспільства, стимулюючи дотримання закону та розвиток правової культури на всіх рівнях.

Громадянський активізм вищий рівень правової культури сприяє громадянському активізму. Громадяни, які розуміють свої права і обов'язки, можуть активніше брати участь у громадських ініціативах та правозахисних рухах. Також формування правової культури неможливе без виховання «бажання самої людини виконувати норми права» [18].

Усі ці методи і форми формування правової культури спільно сприяють створенню суспільства, де права та свободи кожного громадянина є священними і дотримуються на практиці. Для сучасного суспільства важливо продовжувати розвивати та вдосконалювати ці методи для досягнення більш високого рівня правової культури серед своїх членів.

Правова культура є ключовим фактором, що визначає якість і ефективність системи правосуддя в будь-якому суспільстві. Вона має безпосередній вплив на всі аспекти правосуддя і виконання закону. Важливість правової культури для правосуддя полягає в тому, що вона визначає рівень поваги до законів та судових рішень у суспільстві. Якщо громадяни мають високий рівень правової культури, вони більш схильні дотримуватися законів і виконувати судові рішення. Це робить правосуддя більш ефективним і допомагає забезпечити справедливість.

Рівень довіри громадян до судової системи визначається, серед іншого, їхньою правовою культурою. Якщо громадяни вірять у незалежність, об'єктивність і справедливість суду, вони більше схильні звертатися до суду для вирішення своїх спорів. Високий рівень довіри до судової системи є важливим для підтримки правопорядку.

Правова культура також сприяє збереженню і захисту прав громадян. Якщо громадяни розуміють свої права і обов'язки, вони можуть більш ефективно

відстоювати свої інтереси і запитувати справедливості. Важливою частиною цього процесу є здатність громадян використовувати правові засоби для вирішення своїх проблем.

Отже, правова культура є ключовим фактором для забезпечення якості і ефективності системи правосуддя. Вона об'єднує знання, цінності та навички, які визначають ставлення громадян до права. Центральне місце в її формуванні займають правова освіта, мас-медіа, громадські ініціативи та інноваційні технології. Високий рівень правової культури сприяє довірі до судової системи, активності громадян та захисту їхніх прав. Для зміцнення правопорядку і демократії важливо надалі розвивати та підтримувати правову культуру у суспільстві.

Висновки до розділу 1

Отже, у першому розділі було здійснено всебічний аналіз теоретичних аспектів правової культури та правозастосування, що дозволило сформулювати важливі висновки щодо їхньої сутності, особливостей і взаємозв'язків:

1. Правова культура визначається як багатогранне соціально-правове явище, яке інтегрує правові знання, цінності, установки та моделі поведінки, формуючи якість відносин між правовою системою та суспільством. Вона впливає на рівень довіри громадян до права і є основою для ефективного застосування правових норм. Застосування права, у свою чергу, розглядається як динамічний процес реалізації правових норм, що базується на принципах справедливості, законності та верховенства права. Ці два явища є взаємопов'язаними: рівень правової культури визначає якість правозастосовної діяльності, тоді як остання формує сприйняття права в суспільстві.

2. Аналіз особливостей правової культури та правозастосування показав, що їхній розвиток залежить від різних соціальних, економічних, політичних і культурних чинників. Високий рівень правової культури забезпечує справедливість і ефективність правозастосування, сприяє мінімізації ризиків суб'єктивізму, формалізму чи корупції, а також підвищує легітимність правових

інститутів. Водночас недостатній розвиток правової культури може призводити до правового нігілізму, низької довіри до правової системи та неспроможності забезпечити верховенство права. Особливе значення в цьому контексті має етичний компонент правозастосовної діяльності, який забезпечує рівність усіх перед законом, недискримінаційний підхід та повагу до прав людини.

3. Дослідження форм і методів формування правової культури у контексті правозастосування виявило широкий спектр ефективних механізмів, які сприяють підвищенню правосвідомості як серед громадян, так і серед професіоналів правової сфери. Правова освіта є базовою формою формування правової культури, оскільки вона забезпечує громадянам необхідні знання про їхні права, обов'язки та основи функціонування правової системи. Правова освіта починається зі шкільної програми та триває через програми підвищення кваліфікації для фахівців, що працюють у сфері права, зокрема суддів, адвокатів і правоохоронців. Це дозволяє формувати усвідомлене ставлення до права та його ролі в суспільстві.

Особливе значення у формуванні правової культури мають методи психологічного впливу та мотиваційні моделі. Психологічний підхід дозволяє врахувати особливості сприйняття права різними соціальними групами, формувати позитивні установки до дотримання правових норм і уникати стереотипів, що можуть викликати недовіру до правової системи.

Етичний компонент є ключовим у діяльності юристів і правозастосовних органів, оскільки саме їхній приклад закладає фундамент для формування довіри до правової системи. Етичне виховання включає не лише засвоєння професійних стандартів, але й розвиток внутрішніх цінностей, таких як справедливість, повага до людської гідності та готовність діяти в інтересах суспільства. Дотримання етичних норм у роботі юристів забезпечує легітимність правозастосовних інституцій, сприяє прозорості та неупередженості прийняття рішень, а також популяризує позитивні приклади правової поведінки серед громадян.

РОЗДІЛ 2

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МІЖ ПРАВОВОЮ КУЛЬТУРОЮ ТА ЗАСТОСУВАННЯМ ПРАВА В УКРАЇНІ

2.1 Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права

На сьогодні актуальною проблемою у розвитку сучасних демократичних процесів української державності є формування правової культури, бо саме вона є основою всього економічного, політичного та ідеологічного поступу української нації. «Правовий прогрес, до якого прагне Україна, здійснюючи запровадження в життя ідей створення громадянського суспільства та демократичної, соціальної, правової держави, може бути реальністю лише за умови, що політична і правова реформи поєднуюватимуться з формуванням правової культури українського суспільства, усіх його соціальних груп» [120, с. 28].

Правова культура є складовою частиною загальної культури суспільства, яка відображає рівень розвитку правосвідомості, правової освіченості та дотримання правових норм усіма суб'єктами суспільного життя. У контексті правової системи України правова культура не лише впливає на ефективність її функціонування, але й формує засади правозастосування, сприяючи зміцненню верховенства права та демократичних принципів. Крім того, правова культура відіграє важливу роль у формуванні правового мислення громадян, яке ґрунтується на усвідомленні цінності права як механізму регулювання суспільних відносин. Розвиток правової культури сприяє активній участі громадян у правовому житті, стимулює їхню готовність до відстоювання своїх прав та виконання обов'язків, а також формує довіру до правових інститутів.

Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням права в Україні є двостороннім і динамічним процесом, що визначає ефективність

функціонування правової системи та розвиток держави загалом. Це взаємодія, у якій кожен з елементів — правова культура та практика застосування права — має вагоме значення та взаємно впливає на розвиток іншого.

Правова культура в Україні відображає загальний рівень правосвідомості та правових уявлень населення, а також розуміння громадянами і державними інститутами важливості верховенства права, справедливості та дотримання законів. Вона включає не лише знання законів, а й внутрішнє переконання в їх значущості для забезпечення прав і свобод людини, а також готовність дотримуватись цих норм. В Україні, з огляду на історичний контекст, правова культура часто перебуває в процесі становлення, що пов'язано з переходом від пострадянської правової традиції до сучасних європейських стандартів.

Застосування права є процесом, в якому юридичні норми втілюються в реальну практику через діяльність органів державної влади, судів, правоохоронних органів та інших інститутів, що здійснюють правозастосування. Йдеться про те, як юридичні норми, закріплені в законодавстві, перетворюються на конкретні дії, рішення та поведінку у суспільстві, забезпечуючи не тільки формальне, але й справжнє дотримання прав і обов'язків громадян. Застосування права охоплює широкий спектр діяльності: від прийняття судових рішень і здійснення правосуддя до реалізації адміністративних та інших управлінських функцій, що сприяють дотриманню законів у повсякденному житті [51, с. 44].

У процесі застосування права важливою є не лише юридична точність, але й моральний аспект правозастосування. Це означає, що при застосуванні правових норм органи державної влади та судді повинні враховувати не тільки текст закону, а й соціальні та моральні принципи, що лежать в основі його прийняття. В Україні, як і в інших країнах, ці моральні орієнтири можуть включати справедливість, рівність перед законом, захист прав людини та громадянські свободи.

Моральний аспект правозастосування є критичним, оскільки він забезпечує не тільки юридичну справедливість, але й етичну прийнятність рішень. Коли судді та посадові особи діють згідно з моральними засадами, вони

допомагають зміцнити довіру громадян до правової системи і підвищують загальний рівень правової культури в суспільстві. Натомість, неправомірне чи упереджене застосування правових норм може мати серйозні наслідки для розвитку правової культури та суспільної довіри до інститутів державної влади.

Взаємозв'язок між цими двома компонентами є взаємозалежним, оскільки результат правозастосування безпосередньо впливає на формування правової культури, а рівень правової культури визначає, наскільки ефективно та справедливо будуть застосовуватись правові норми. Наприклад, коли суди та інші органи державної влади правильно і чесно застосовують закон, це сприяє підвищенню довіри громадян до правової системи, що, в свою чергу, сприяє розвитку правової культури. Якщо ж правозастосування характеризується корупцією, непослідовністю або упередженістю, це викликає у громадян недовіру до законодавства і правових інститутів, що має негативний вплив на загальний рівень правової культури.

У контексті України цей процес ускладнюється історичними, соціальними та політичними чинниками. Трансформація правової системи після здобуття незалежності та інтеграція в міжнародні правові структури (особливо в контексті євроінтеграції) вимагають глибоких змін у правовій свідомості та підходах до застосування права. Виклики, пов'язані з реформуванням судової системи, боротьбою з корупцією, а також забезпеченням прав людини, роблять це взаємовідношення ще більш актуальним і важливим [44. с. 65].

На сучасному етапі державотворення Україна стикається з численними викликами, пов'язаними з необхідністю побудови правової держави та громадянського суспільства. Правова культура в цьому контексті є важливим показником демократичного розвитку, бо саме вона визначає ставлення громадян до закону, готовність дотримуватися правових норм та захищати свої права. Як зазначає О.Ф. Скакун, правова культура — це "система духовних і матеріальних цінностей, створених у сфері права, які включають правосвідомість, правотворчу та правозастосовчу діяльність, а також правову поведінку суб'єктів" [98, с. 294]. Такий підхід дозволяє зрозуміти, що правова

культура об'єднує не лише знання про право, але й практичні аспекти її реалізації.

Важливо зазначити, що правова культура в Україні є динамічною та еволюційною, і вона піддавалася значним змінам протягом останніх десятиліть, особливо після незалежності від Радянського Союзу. У цьому контексті, розуміння та прийняття нових норм, які відображають сучасні соціальні та економічні реалії, є необхідним для подальшого розвитку правової системи [33, с. 433].

Сучасна юридична наука вивчає правову культуру суспільства в контексті перетворень, що відбуваються з правовою реальністю конкретних держав світу. Складовими компонентами правової культури суспільства насамперед є система норм і принципів права як регуляторів суспільних відносин, правовий статус суб'єктів права, стан законності та правопорядку в суспільстві, масова правосвідомість тощо. Повноцінне розкриття кожного з перерахованих елементів можливе за умови осмислення правової культури в «режимі реального часу», з урахуванням викликів і завдань, які стоять у певний момент історичного розвитку перед правовою системою демократичної, правової держави [69, с. 92]. До того ж, динаміка правової культури може розглядатися не лише з позицій комунікації між різними правовими культурами, діалогу правових культур і правової акультурації, а й з більш широкої перспективи – змін у праві, спровокованих змінами в надрах правової культури [64, с. 9]. При цьому особливості становлення та підвищення рівня правової культури детерміновані суспільними відносинами. Прогрес чи регрес правової культури зумовлений всією сукупністю суспільних відносин, рівнем їх динамізму. Кожному суспільству, його соціально-правовому буттю відповідає певний тип правової культури, який детермінований політичними, економічними, соціальними та духовними відносинами. Водночас суспільні відносини, ефективність і динамізм їх розвитку значною мірою зумовлені рівнем зрілості конкретно-історичної правової культури. Звідси слідує, що має місце взаємозв'язок і взаємовплив

суспільних відносин і правової культури, які взаємодетермінують процес розвитку один одного.

Правова культура громадян є важливим елементом у забезпеченні ефективного застосування права. Як відзначають науковці, саме через правову освіту можливо підвищити рівень правосвідомості серед населення та сформувати позитивне ставлення до закону. Згідно з дослідженнями, близько 40% громадян України відчувають недостатність знань про свої права та механізми їх захисту. Це свідчить про необхідність впровадження ефективних програм правової освіти як у школах, так і на рівні громадських ініціатив. Важливо зазначити, що міжнародні партнери, такі як Європейський Союз, підтримують проекти з розвитку правової культури в Україні, фінансуючи програми підвищення обізнаності громадян.

Одним з суттєвих аспектів взаємовідносин між правовою культурою та застосуванням права є діяльність правозахисних організацій та громадських ініціатив. Такі організації, як Transparency International Ukraine, Центр громадянських свобод та Українська Гельсінська спілка з прав людини, активно працюють над формуванням правової культури через моніторинг правозастосування, викриття корупції, розробку антикорупційних стратегій та навчальні програми. Наприклад, Transparency International у своєму звіті 2023 року підкреслила необхідність збільшення прозорості у прийнятті судових рішень [143]. Також значний вплив мають навчальні проекти, спрямовані на підвищення правової обізнаності молоді, такі як освітні ініціативи, підтримані Європейським Союзом. За даними Міністерства освіти України, співпраця з громадськими організаціями сприяла зростанню кількості учасників у таких програмах на 35% у 2023 році, що допомагає зміцнювати довіру громадян до правосуддя та розвивати правосвідомість.

Правова культура виступає як один із ключових інструментів у суспільстві. Вона сполучає у собі соціальні ідеали і практичний досвід, моральні та юридичні цінності, що стають основою для практичного впровадження вимог закону. Стан правової системи відображає рівень культури та її розвитку як ключового

аспекту життя суспільства. Розвиток правової сфери можна розглядати як важливий індикатор соціального прогресу загалом, оскільки вона регулює відносини в найвагоміших сферах громадського життя. Досвід модернізації "країн третього світу" нагадує, що інституційні реформи мають обов'язково супроводжуватися моральними засадами, інакше вони ризикують бути неефективними.

Формування правової культури та правосвідомості громадян як напрям реалізації державної правової політики полягає у здійсненні цілеспрямованого впливу на різні соціальні верстви населення з метою підвищення їх правосвідомості та правової культури, доведенні до їх відома офіційних поглядів з питань згаданої політики. Важливо усвідомлювати, що будь-які правові засоби формування та реалізації державної правової політики не можуть бути ефективними за відсутності консолідаційних засад дії політичних сил, що передбачає наявність компетентного та ефективно діючого державного апарату [63, с. 42].

Застосуванням українського права в сучасному суспільстві є проявом визначення інститутів та органів влади, судової системи і їхнього взаємодії з громадянами. Це означає, що правова система в Україні не може функціонувати ефективно, якщо громадяни не мають поваги до законів і не вірять у їхню справедливість. Через відсутність довіри до правової системи може виникати велика кількість судових справ, а також важко впроваджувати реформи та зміни в законодавстві.

Практика реформування законодавчих, виконавчих і судових органів України засвідчує, що відсутність правової культури або низький її рівень гальмують темпи розвитку державності. Правова культура перебуває в діалектичній взаємодії з розвитком правової системи суспільства, правової держави [136, с. 128].

Успішне впровадження реформ у правовій сфері здатне зміцнити довіру громадян до держави, підвищити рівень поваги до права та стимулювати активну участь населення у правових процесах. Наприклад, впровадження системи

"Електронний суд" сприяє скороченню бюрократії, зменшенню корупції та підвищенню прозорості судового процесу, що позитивно впливає на правову культуру суспільства. За даними Міністерства цифрової трансформації, у 2024 році понад 60% судових справ в Україні було ініційовано через електронну систему, що сприяло підвищенню оперативності та ефективності правосуддя.

Для глибшого розуміння взаємозв'язків між правовою культурою та застосуванням права важливо враховувати досвід інших держав, які успішно здійснили демократичні реформи. Наприклад, досвід Польщі та Литви свідчить про те, що широке залучення громадськості до процесу правотворення та правозастосування дозволяє сформувати більш довірливе ставлення до державних інститутів. У Польщі реформування судової системи супроводжувалося активною інформаційною кампанією, спрямованою на пояснення громадянам сутності змін та їх значення для демократичного розвитку [141].

У Литві акцент було зроблено на створенні незалежних правозахисних організацій, які здатні контролювати діяльність державних органів та забезпечувати дотримання прав людини. Такий досвід може бути корисним для України, адже він демонструє, що поєднання правових реформ з підвищенням правової освіти та розвитку громадянського суспільства сприяє зміцненню правової культури.

Крім того, важливим елементом успішного реформування правової системи є адаптація законодавства до міжнародних стандартів. У Польщі та Чехії важливим кроком стало запровадження механізмів прозорості у діяльності судів та інших правозастосовних органів, що підвищило рівень довіри громадян до правової системи. Наприклад, створення відкритих реєстрів судових рішень не лише спрощує доступ до правосуддя, але й дозволяє контролювати послідовність і справедливість судових рішень. Це може бути ефективно реалізовано і в Україні, де існує потреба у підвищенні рівня транспарентності правозастосування [52, с. 32].

Ще одним важливим аспектом є роль громадянської активності у процесі правових реформ. Успіх демократичних змін у Литві багато в чому був обумовлений активною участю громадських організацій у моніторингу впровадження реформ. Це створило умови для ефективного зворотного зв'язку між суспільством і владою, дозволяючи оперативно реагувати на виклики та вдосконалювати правові механізми [142].

Для України використання такого досвіду може сприяти не лише зміцненню правової культури, але й підвищенню ефективності правової системи в цілому. Інтеграція елементів громадянського контролю та прозорості у правозастосовну діяльність, поєднана з активною правовою освітою, може стати ключовим фактором у побудові стабільного та демократичного правового порядку.

Інтерпретація правових норм у великій мірі залежить від культурних особливостей та цінностей суспільства. Коли мова йде про правову культуру, не можна знехтувати важливістю того, як громадяни сприймають та розуміють основні правові принципи.

Правова культура слугує мостом між літерою закону та його реальним застосуванням в практиці. Суспільство, яке характеризується глибоким розумінням та повагою до своєї правової системи, має тенденцію до більш точної інтерпретації правових норм. В такому суспільстві громадяни здатні відрізнити літеру закону від його духу, а також знають, як коректно застосовувати законодавчі акти в різних ситуаціях.

З іншого боку, суспільства з низькою правовою культурою можуть стикатися з численними викликами у процесі інтерпретації та застосування правових норм. Недостатнє розуміння або невіра у правову систему може вести до того, що громадяни будуть сприймати закони як нечіткі, суб'єктивні або навіть несправедливі. Таке сприйняття, у свою чергу, може вести до конфліктів, правової невизначеності та загального незадоволення правовою системою [33, с. 434].

Варто зазначити, що правова культура визначає рівень відповідальності громадян за свої дії в правовому полі. У суспільстві з розвиненою правовою культурою закони сприймаються не як примусовий інструмент, а як засіб забезпечення порядку та справедливості. Громадяни добровільно дотримуються правових норм, розуміючи їхню важливість для гармонійного існування спільноти. Водночас, високий рівень правової культури серед державних органів сприяє якісному та послідовному правозастосуванню, що забезпечує довіру до правової системи.

Крім цього, правова культура сприяє формуванню правової самосвідомості, яка є основою активної громадянської позиції. Люди, які розуміють свої права та обов'язки, частіше беруть участь у правотворчих процесах через громадські слухання, звернення до органів влади та підтримку правозахисних ініціатив. Це, у свою чергу, зміцнює демократичні інститути та сприяє прозорості й підзвітності державної влади.

Важливо також враховувати, що правова культура відіграє ключову роль у профілактиці правопорушень. Освічені та правосвідомі громадяни здатні оцінювати можливі наслідки своїх дій у контексті закону, що знижує рівень злочинності й адміністративних правопорушень. Крім того, висока правова культура формує нетерпимість до корупції, зловживань владою та інших антиправових дій, що сприяє покращенню морального клімату в суспільстві.

До того ж, роль правової культури в глобалізованому світі стає ще важливішою. З огляду на інтеграційні процеси та міжнародне співробітництво, правова культура повинна сприяти адаптації громадян до нових викликів, які пов'язані з транснаціональним правом, правами людини та європейськими стандартами. Це допоможе Україні ефективніше впроваджувати міжнародні норми, гармонізувати законодавство та зміцнити свій авторитет на міжнародній арені [122].

Правова культура також органічно пов'язана та взаємодіє із законотворчою діяльністю. В умовах демократичної процедури закони можуть прийматися більшістю голосів, власники яких лобіюють певні групові або

приватні інтереси, керуються не професійними знаннями, а меркантильними міркуваннями. У “боротьбі за закони” відбувається зіткнення представників різних правових культур, що не може не вплинути на якість політичних і правових рішень, законодавчої діяльності загалом. Крім того, в контексті правової культури важливим є не лише професіоналізм та компетентність учасників законотворчого процесу, а й розуміння та прийняття норм, що закріплюються в законодавчих актах, ширшим суспільством. Тому ефективність законотворення залежить від того, наскільки законодавчі ініціативи відповідають культурним і правовим традиціям країни, від здатності сприяти правовій соціалізації та формуванню правосвідомості населення. У такому контексті правова культура виступає не лише як інструмент, що сприяє формуванню законодавства, а й як важливий фактор, що визначає його ефективність і здатність до впровадження в реальну практику [131, с 144].

Дослідники виділяють такі умови підвищення правової культури:

- у сфері загальнодержавної стратегії: спрямованість державної політики на захист інтересів особистості, вироблення єдиної правової політики, забезпечення добробуту громадян, дотримання Конституції і законів усіма державними органами;

- у сфері правотворчості: професіоналізація законодавчої діяльності, надання населенню права законодавчої ініціативи, поширення знань у сфері юридичної техніки, широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, посилення юридичної відповідальності за порушення прав і свобод громадян;

- у сфері правозастосування: ліцензування юридичної діяльності, розвиток судової системи, проведення практичних семінарів для працівників державних органів, створення консультативних рад при міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади;

- у сфері юридичного виховання: підвищення загальної моральності громадян, популяризація правових знань (у тому числі через засоби масової інформації), використання рольових ігор і практичних ситуацій, застосування методів реклами і “public relations”, розвиток сімейного правового виховання;

- у сфері юридичної науки та юридичної освіти: подальший розвиток наукових досліджень у галузі правової культури, подолання розриву між наукою і практикою, підвищення ефективності вищої юридичної освіти, поглиблення вивчення правознавства у школах, юридичних дисциплін у не юридичних вищих і загальноосвітніх установах;

- у сфері громадянського суспільства й особистої обстоювання особистістю своїх прав, боротьба з будь-якими виявами беззаконня і свавілля [66, с. 95].

Застосування українського права та реалізація судових рішень мають безпосередній вплив на переконання громадян у справедливості та ефективності правової системи. Судові рішення, особливо ті, які стосуються важливих суспільних питань або прав і свобод громадян, можуть стати прикладами для суспільства та визначати його сприйняття правосуддя. Якщо судові рішення відповідають вимогам справедливості та законності, це сприяє збереженню та зміцненню довіри громадян до правової системи.

У той же час, якщо судові рішення вважаються несправедливими або політизованими, це може призвести до загального недовіри до правосуддя та системи в цілому. Завданням правової системи є забезпечення незалежності та об'єктивності судів, а також забезпечення доступності та рівності перед законом. Це допоможе підтримувати високий рівень довіри громадян до судових органів та робити їхні рішення більш авторитетними.

Оскарження законів та нормативних актів в суді також грає важливу роль у формуванні правової культури. Це відкриває можливість перегляду норм, які не відповідають сучасним потребам суспільства, або які порушують права та свободи громадян. Такий процес сприяє активному громадянському участию в формуванні правової системи та визначенні її вектору розвитку.

Роль освіти та інформації в формуванні та підвищенні правової культури не може бути переоцінена. Освіта є ключовим інструментом для підвищення рівня правової грамотності серед громадян. Інформація про права та обов'язки, а також про зміни в законодавстві повинна бути доступною та зрозумілою для

всіх шарів суспільства. Забезпечення громадянської освіти є важливим завданням для держави, а також для неприбуткових та громадських організацій, які можуть грати значну роль у популяризації правових знань.

Зокрема, шкільна та позашкільна освіта повинні включати в себе навчання громадян їхнім правам і обов'язкам, а також навчання практичним навичкам використання правових механізмів для захисту власних інтересів. Такий підхід може сприяти формуванню правової свідомості серед молодого покоління і забезпечити стає підвищення рівня правової культури у майбутньому.

Доступ до інформації також є важливим аспектом підвищення правової грамотності та культури. Громадяни повинні мати можливість отримувати доступ до текстів законів, рішень суду, тлумачень правових норм та іншої важливої інформації щодо правової системи. Інтернет та цифрові технології можуть відігравати важливу роль у забезпеченні громадян доступом до правової інформації [33, 435], оскільки вони дозволяють оперативно отримувати оновлені дані про зміни в законодавстві, правові норми та судову практику. Це забезпечує прозорість правової системи та дозволяє громадянам бути більш обізнаними у своїх правах і обов'язках, що, в свою чергу, підвищує рівень правової свідомості в суспільстві. Однак важливо, щоб доступ до правової інформації був не лише кількісним, але й якісним. Це означає, що інформація повинна бути зрозумілою для широкого загалу, без юридичних термінів, що можуть бути складними для не підготовлених осіб, а також повинна бути доступною у різних форматах, включаючи онлайн-платформи, мобільні додатки та друковані матеріали. Важливим є також навчання громадян навичок ефективного використання цих ресурсів для отримання необхідної правової інформації, що дозволяє не тільки підвищити правову обізнаність, а й зміцнити правову культуру в цілому.

Важливо підкреслити, що підвищення рівня правової культури та грамотності не може бути досягнуто вкрай швидко. Це довгостроковий процес, який вимагає систематичних зусиль з боку уряду, освітніх установ, цивільного суспільства та ЗМІ. Однак, в інтересах стабільності та розвитку України, формування високого рівня правової культури є надзвичайно важливою метою,

яка сприяє дотриманню закону, захисту прав громадян і створенню справедливого суспільства.

Отже, результати розгляду взаємозв'язку між правовою культурою та застосуванням українського права свідчать про вирішальну роль правової культури у функціонуванні правової системи України. Правова культура визначає сприйняття, інтерпретацію та дотримання правових норм громадянами, впливає на їхнє ставлення до законодавства та правопорушення. Низький рівень правової культури може призвести до ситуацій, коли громадяни не вірять у справедливість законів, що призводить до більшої кількості судових справ та ускладнює впровадження реформ у законодавстві. З іншого боку, глибока правова культура сприяє більш точній інтерпретації правових норм та їх коректному застосуванню в практиці. Громадяни, які розуміють та поважають свою правову систему, здатні відрізнити літеру закону від його духу та знають, як виконувати законодавчі акти в різних ситуаціях.

Таким чином, взаємовідносини між правовою культурою та застосуванням права є ключовим елементом демократичного розвитку України. Застосування права значною мірою залежить від рівня правової культури, яка впливає на довіру громадян до правових інститутів, ефективність судової системи та дотримання принципів верховенства права. Водночас, результати правозастосування формують суспільну правосвідомість, сприяючи розвитку демократичних стандартів у взаємодії громадян із державою. Успішні приклади, такі як впровадження електронного судочинства та зростання прозорості у правозастосовних процесах, демонструють, як модернізація правової системи може позитивно впливати на правову культуру. Зі свого боку, правова культура виступає важливим індикатором спроможності держави гарантувати верховенство права, що є наріжним каменем стабільного розвитку українського суспільства. Зокрема, зростаюча правова культура сприяє формуванню нового правосвідомого покоління, яке розуміє важливість прав і свобод людини, а також відповідальність перед суспільством і державою. Це, у свою чергу, забезпечує активну участь громадян у демократичних процесах, підвищує рівень правової

відповідальності і дисципліни, що є необхідними складовими для сталого розвитку правової держави. Важливо також, що правова культура впливає на етичні та моральні норми суспільства, оскільки встановлення чітких правових стандартів допомагає сформувати загальні уявлення про справедливість і правопорядок.

2.2 Особливості взаємодії правової культури та правової системи в Україні

В умовах трансформації та демократизації українського суспільства потребують постійної уваги проблеми наукового вивчення правової системи України. Відтак, актуального значення набуває аналіз сутності і ролі правової культури в структурі правової системи та їхня взаємодія. Як відомо, стан правової культури суспільства, ще не відповідає європейським стандартам, що призводить до протиправної поведінки та проявів правового нігілізму.

Правова система – це сформована під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність усіх його правових явищ, які перебувають у сталих зв'язках між собою та іншими соціальними явищами, що забезпечує її цілісність, розвиток та правонаступність [71, с. 517].

Вона є не тільки результатом історичного та культурного розвитку, але й важливим механізмом для регулювання суспільних відносин. Усі компоненти правової системи – від законів і нормативних актів до судової практики і правових норм – взаємодіють, утворюючи загальну правову картину, яка відображає специфіку конкретного суспільства. Важливою рисою правової системи є її динамізм, адже вона постійно змінюється та адаптується до нових соціальних, економічних та політичних реалій.

Правова система також виконує роль стабілізатора соціальних відносин, надаючи чіткі рамки для взаємодії індивідів, громадян та держави. Ця система не є статичною, оскільки вона повинна реагувати на зміни в суспільстві, зокрема

на нові технології, глобалізаційні процеси та трансформації в політичних структурах. Вона створює механізми для забезпечення прав і свобод людини, а також для вирішення конфліктів, що виникають у різних сферах життя. Крім того, правова система виконує важливу функцію в освіті громадян, формуючи у них розуміння законності та правопорядку, що в свою чергу сприяє підвищенню рівня правової культури та відповідальності. Важливою складовою правової системи є також її здатність до інтеграції з міжнародними правовими нормами, що допомагає забезпечити відповідність національного права міжнародним стандартам і зобов'язанням [108].

Правова система є складним і багатогранним механізмом, що включає численні елементи та підсистеми, які взаємодіють і сприяють забезпеченню правопорядку, дотриманню законів і розвитку правової культури в суспільстві. У сучасних юридичних науках існує загальноприйнята класифікація елементів правової системи, яка включає кілька основних підсистем.

Інституційна підсистема правової системи охоплює суб'єктів права, які утворюють правову систему та забезпечують її функціонування. Серед них — державні органи, що беруть участь у прийнятті, виконанні та застосуванні правових норм, такі як органи законодавчої, виконавчої та судової влади. Також важливу роль відіграють правоохоронні органи, які забезпечують захист прав і свобод громадян, а також охорону законності в суспільстві. Окрім того, до інституційної підсистеми належать інші учасники правових відносин, зокрема юридичні особи, організації, підприємства, а також громадяни, які здійснюють юридичні дії, укладають угоди, захищають свої права або виконують обов'язки.

Нормативна підсистема включає норми права, принципи права та систему джерел права, що визначають юридичні правила поведінки та забезпечують їхнє виконання. Норми права — це конкретні правила поведінки, закріплені в законах, підзаконних актах, які визначають межі дозволеного та забороненого у суспільстві. Принципи права є основоположними ідеями, на яких будуються правові норми та вся правова система, включаючи такі ідеї, як верховенство права, рівність перед законом, правова визначеність. Джерела

права — це форми виразу правових норм, до яких належать закони, підзаконні акти, судові рішення, міжнародні договори, звичаї, правові прецеденти та інші правові акти.

Ідеологічна підсистема охоплює теоретичні аспекти правової системи, зокрема праворозуміння, правосвідомість, правову культуру та правову науку. Праворозуміння відображає загальні уявлення суспільства про право, його сутність і роль у суспільних відносинах, а правосвідомість є системою правових переконань і уявлень, що визначають ставлення громадян до права, держави та правових норм. Правова культура є рівнем розвитку правосвідомості в суспільстві і безпосередньо впливає на взаємодію громадян із правовими інститутами. Правова наука займається теоретичним осмисленням правових норм і процесів, намагається визначити закономірності їх виникнення та розвитку, а також пропонує шляхи вдосконалення правової системи.

Функціональна підсистема включає практичні аспекти правової діяльності, які безпосередньо впливають на застосування правових норм у реальному житті. Нормотворчість є процесом створення нових правових норм, що відповідають потребам суспільства, розвитку економіки і політичних інститутів. Правореалізація — це процес, у якому правові норми фактично застосовуються до конкретних життєвих ситуацій. Правозастосування включає діяльність органів державної влади, суддів та інших суб'єктів, які застосовують правові норми до конкретних ситуацій, що виникають у суспільстві. Правовідносини — це відносини, які виникають на основі правових норм між суб'єктами права і регулюються державними органами. Судова та інша юридична практика являють собою реальний процес застосування правових норм у діяльності судових та правоохоронних органів.

Результативна підсистема відображає результат дії права та стан правопорядку в суспільстві. Результат дії права визначає, чи досягнута мета правової системи, чи забезпечено належне виконання прав та обов'язків громадян. Стан правопорядку в суспільстві характеризується рівнем дотримання

законів, ефективністю роботи правоохоронних органів, виконанням судових рішень і загальним правовим кліматом у державі.

Правова система України за формальними ознаками тяжіє до романо-германської правової сім'ї, а отже, головним орієнтиром для неї є верховенство права. Мета верховенства права – запровадження такого правопорядку, який не допускає свавілля державної влади, створює спеціальні правові механізми, завдяки яким суспільство може контролювати діяльність держави. Приналежність до романо-германської правової сім'ї зумовлена наявністю традиційних для романо-германського права рис. Вітчизняна правова система характеризується провідним місцем нормативно-правових актів у системі джерел права. Нормативні акти існують у вигляді складної ієрархічної системи, найвищу юридичну силу в якій має Конституція України, нижче розташовані конституційні закони, звичайні закони, нормативні укази Президента, нормативні постанови уряду (Кабінету Міністрів), нормативні акти центральних органів виконавчої влади (накази міністерств та інших центральних органів виконавчої влади), розпорядження місцевих державних адміністрацій, рішення органів місцевого самоврядування. Правова система України характеризується множинністю джерел права. Разом із нормативно-правовими актами набувають поширення нормативно-правові договори, які дають змогу враховувати взаємні інтереси суб'єктів громадянського суспільства і забезпечувати порівняно безконфліктне його існування [7, с. 29]. Окрім цього, важливим елементом є судова практика, яка також здобуває статус обов'язкового джерела права. Зокрема, висновки, зроблені в конкретних справах Європейським Судом з прав людини, рішення Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення, постанови Верховного Суду України в рішеннях щодо неоднакового застосування норм права відіграють значну роль у забезпеченні стабільності правової системи.

Зміни у правовій системі відображають нові виклики та потреби суспільства, тому судова практика, в контексті застосування норм права, стає важливим інструментом у процесі законотворчості та вдосконалення правової

культури. Така практика сприяє більш глибокому розумінню змісту правових норм, їх адаптації до реальних життєвих ситуацій, що покращує їх ефективність і робить правову систему більш гнучкою та адаптованою до змін. Це має безпосереднє значення для забезпечення прав людини та підтримки стабільності правового порядку [115].

Одним із найбільш яскравих прикладів впливу судової практики на правову систему України є рішення Європейського Суду з прав людини, яке неодноразово визначало важливі правові орієнтири для держави. Наприклад, у справі "Кучеренко проти України" ЄСПЛ встановив порушення права на справедливий суд, визначивши, що Україна повинна здійснити реформи для забезпечення належного виконання судових рішень. Це рішення стало важливим сигналом для правозастосовних органів та сприяло внесенню змін до національного законодавства, що підвищило ефективність судової системи та зміцнило довіру громадян до правових інститутів [103].

Також важливим елементом є рішення Конституційного Суду України, який часто дає офіційне тлумачення норм Конституції, що допомагає уникати неоднозначностей у тлумаченні основного закону країни. Наприклад, у рішенні від 2006 року щодо визначення статусу державної мови Конституційний Суд підтвердив, що українська мова є єдиною державною мовою, таким чином забезпечивши єдність у тлумаченні цієї норми на всіх рівнях правової системи. Це рішення стало важливим інструментом для забезпечення чіткої реалізації мовної політики в Україні.

Ще одним прикладом є постанови Верховного Суду України, які стосуються неоднакового застосування норм права. У справі "Про застосування положень закону про захист прав споживачів" Верховний Суд узгодив підходи до трактування норм, які регулюють правовідносини між споживачами та підприємцями, у зв'язку з чим постійно створюється єдина судова практика, що гарантує однакове застосування правових норм на всій території України. Це допомогло покращити захист прав споживачів і зміцнити законодавство у цій сфері.

Правова система взаємодіє з політичною, економічною та культурною сферами суспільного життя, і результатом цієї взаємодії стає правова культура, яка формує систему поглядів та уявлень, що впливають на поведінку людей у правовій сфері. На сьогодні культурний фактор відіграє дедалі більшу роль в українському суспільстві. Це спричиняє зростаючу потребу у розширенні сфери правової культури, підвищенні вимог до роботи законотворчих, правозастосовних та правоохоронних органів, покращенні якості нормативних актів і постійному інформуванні населення про нововведення в праві.

У цьому контексті особливу увагу слід приділяти розвитку правової свідомості та культурного сприйняття права, що не обмежується лише юридичною грамотністю, а включає також етичні, моральні та соціальні аспекти. Правова культура формує вміння людей користуватися правами, обов'язками, а також співвідносити власні інтереси з інтересами суспільства. Зростання правової культури відбувається через активну участь громадян у правовому житті, підвищення їхньої правової обізнаності, а також через підтримку відповідальних органів влади, які дотримуються високих стандартів правового захисту та справедливості.

Зважаючи на інтеграційні процеси, які активно відбуваються в Україні, включаючи процеси євроінтеграції, необхідно постійно адаптувати правову систему до міжнародних стандартів, що також є важливим аспектом розвитку правової культури. Таким чином, важливо забезпечити поєднання традиційних юридичних норм із сучасними підходами до правозастосування, а також розвивати взаємодію між різними гілками влади, правозахисними організаціями та громадянським суспільством для ефективного функціонування правової системи.

Правова культура тісно взаємопов'язана з елементами правової системи, адже правова культура - це загальний стан «юридичних справ» у суспільстві, тобто стан законодавства і роботи суду, всіх правоохоронних органів, правосвідомості всього населення країни, що виражає рівень розвитку права і правосвідомості, їх місце в житті суспільства, засвоєння правових цінностей, їх

реалізацію на практиці, здійснення вимог верховенства права [87]. Правова культура не лише відображає загальний стан правової системи, а й є її активним елементом, оскільки через розвиток правової свідомості та освіти громадян формується вплив на зміст і напрями правової діяльності.

Важливим є те, що правова культура, будучи результатом взаємодії соціальних, політичних та культурних факторів, сприяє розвитку такої правової системи, яка відповідає потребам громадян і орієнтована на забезпечення прав та свобод. Вона безпосередньо впливає на створення ефективних правових інструментів, норм і механізмів, що відповідають сучасним вимогам суспільства, одночасно покращуючи якість правозастосування та правової практики.

Система правових цінностей, яку формує правова культура, відіграє ключову роль у забезпеченні функціонування правової системи. Це включає як теоретичні основи права, так і реальні правові практики, що забезпечують взаємодію між громадянами, державою та іншими соціальними інститутами. З цієї точки зору правова культура допомагає у формуванні не тільки правових норм, а й морально-етичних засад, на яких будується вся правова діяльність. Вона також сприяє тому, щоб право стало невід'ємною частиною повсякденного життя, зокрема через забезпечення доступу до правосуддя, створення умов для захисту прав людини та формування демократичних принципів управління.

Між правовою системою і правовою культурою існує тісний взаємозв'язок, адже основу їх єдності становить єдність правової норми і правової поведінки, що забезпечує досягнення соціальної активності права. Правова культура є характеристикою якісного стану правової системи, при цьому вона є якісною характеристикою не одного, а усіх правових явищ (норм права, правових процедур, правовідносин, правосвідомості, політичної оцінки права, законодавчої і правозастосовної діяльності, судочинства, правомірної поведінки, правового виховання, юридичної освіти і науки та інших явищ), які у своїй сукупності утворюють поняття «правова система» [78, с. 702].

З огляду на це, правова культура виступає своєрідним барометром якості правової системи. Вона визначає не тільки рівень розвитку правової свідомості

в суспільстві, але й ефективність і справедливість застосування норм права. З одного боку, правова культура сприяє більш точному і адекватному виконанню правових норм, з іншого — є результатом такої діяльності, відображаючи те, як правові норми і процедури сприймаються і реалізуються в суспільстві.

Зв'язок між правовою системою і правовою культурою очевидний також у процесі правозастосування. Коли правова культура на високому рівні, правозастосовні органи діють більш обґрунтовано та ефективно, зважаючи на моральні та етичні принципи, а не лише на формальне тлумачення правових норм. Це сприяє розвитку правової визначеності, стабільності та передбачуваності в юридичних рішеннях.

Одним із показників правової культури є правова вихованість особи, тобто належний високий рівень правової свідомості, що знаходить свій прояв не лише в дотриманні законів, а й у правовій активності, повному та ефективному використанні правових засобів у практичній діяльності, намаганні в будь-якій справі утвердити правові засади як вищі цінності цивілізації.

У процесі дослідження правової культури і аналізу її впливу на правову систему важливою є роль цінностей, адже вони впливають на інтереси й цілі особи та суспільства. Правова культура - це соціальний організм, що постійно еволюціонує та створює систему цінностей. Людству в цілому і кожному народу зокрема потрібна морально-ціннісна, правова система цінностей, адже вона слугує джерелом мотивації вчинків людей. Зміни історичних умов позначаються на стані правової культури. На етапі переходу від однієї моделі державності до другої спостерігається, з одного боку, критика попередньої системи цінностей, а з іншого - формування нових цінностей. Досягнення якісної стану юридичної охорони та захисту прав людини є одним із важливих показників високого рівня правової культури як елемента правової системи, реальним забезпеченням прав і свобод людини, наявністю демократичного, гуманістичного, справедливого законодавства, його відповідності міжнародним правовим стандартам.

Цінності в правовій культурі формуються під впливом багатьох факторів, зокрема соціальних, економічних і політичних умов, а також взаємодії

національних традицій із міжнародними правовими нормами. Правова культура і цінності, що її визначають, постійно адаптуються до змін у суспільстві, відображаючи його розвиток та орієнтуючись на нові виклики. Перехідний період, коли суспільство змінює одну модель державності на іншу, зазвичай супроводжується переосмисленням цінностей, на яких будується правова система. У такому контексті важливою є не лише зміна нормативно-правових актів, але й зміна самих уявлень про правові принципи та їхню роль у суспільстві [65, с. 18].

Роль правової культури у формуванні цінностей не зводиться лише до теоретичного осмислення; вона також охоплює практичні аспекти правозастосування. Це особливо важливо в контексті захисту прав людини, оскільки правова культура, яка включає повагу до прав та свобод людини, забезпечує основи для побудови справедливого суспільства. Прогрес у правовій культурі дозволяє забезпечити реальний захист прав людини, адже правові норми та їх застосування повинні відповідати демократичним стандартам і забезпечувати справедливість.

На думку С.І. Максимова, правова культура є інтегральною характеристикою розвитку правової системи. Важливим показником правової культури є рівень розвитку правової діяльності, що складається з теоретичної продуктивної (діяльність учених юристів) та репродуктивної діяльності (юридична освіта у всіх її видах і установах), а також і практичної - правотворчої і правореалізуючої, у тому числі правозастосовної діяльності [57, с. 7].

Теоретична продуктивна діяльність юристів, зокрема науковців, безпосередньо впливає на розвиток правової культури, оскільки в результаті їхніх досліджень створюються нові підходи до тлумачення правових норм, принципів та інститутів, а також формуються основи для правових реформ. У процесі наукової діяльності розробляються нові концепції, що сприяють більш ефективному застосуванню права і розвитку правової системи в цілому. Крім того, наукові дослідження в галузі права дозволяють розкрити недоліки в

існуючому законодавстві і надавати рекомендації щодо його вдосконалення, що є важливим для вдосконалення правової культури.

Репродуктивна діяльність, зокрема юридична освіта, відіграє ключову роль у формуванні правової культури в суспільстві. Навчання праву має на меті не лише передачу знань про закони і правові норми, а й формування у майбутніх юристів почуття відповідальності за правопорядок, справедливість і права людини. Вона включає різноманітні форми навчання – від середньої та вищої юридичної освіти до підвищення кваліфікації та спеціалізованих курсів для практикуючих юристів. Важливим є розвиток таких навчальних програм, які поєднують теоретичні знання з практичними навичками, що дозволяє формувати професіоналів, здатних ефективно реалізувати правові норми на практиці.

Практична діяльність, зокрема правотворчість і правореалізація, є не менш важливою складовою правової культури. Правотворчість передбачає створення нових правових норм, які відповідають потребам сучасного суспільства, і включає в себе процеси розробки, прийняття і змінювань законів і підзаконних актів. Водночас, правореалізація передбачає застосування цих норм на практиці. Правозастосовна діяльність, в свою чергу, є тим мостом, що зв'язує правові норми з реальними життєвими ситуаціями, забезпечуючи їх правильне і справедливе застосування. Високий рівень правової культури у цій сфері дозволяє органам державної влади і судовим органам працювати на основі принципів верховенства права, справедливості, гуманізму та правової визначеності.

Правова культура має значний вплив і на процес розробки законодавства, оскільки вона формує основні принципи, на яких ґрунтується правова система держави, а також визначає підхід до законодавчої діяльності. Високий рівень правової культури серед законодавців, правників і громадян створює сприятливі умови для формування законів, які відповідають потребам суспільства, дотримуються принципів справедливості та правової рівності.

Один із ключових аспектів впливу правової культури на законодавство полягає в тому, що вона забезпечує розуміння і підтримку фундаментальних

правових цінностей, таких як права людини, верховенство права, соціальна справедливість та демократичні принципи. Це сприяє тому, що закони розробляються з урахуванням потреб суспільства та відображають сучасні соціальні й політичні реалії. Крім того, правова культура допомагає запобігати прийняттю законів, які суперечать цим цінностям, або мають недосконалі правові норми.

Високий рівень правової культури в суспільстві стимулює законодавців до підвищення якості правотворчої діяльності. Громадяни, обізнані у своїх правах і активні в правовій сфері, можуть виступати як каталізatori змін, ініціюючи прийняття нових законів або вдосконалення чинних норм. Це також посилює відповідальність законодавців перед суспільством, оскільки вони мають відповідати очікуванням громадян, які прагнуть більш прозорих і справедливих законів.

Правова культура також впливає на підхід до процесу розробки законодавства, в якому важливими є відкритість і участь різних соціальних груп. Високий рівень правової культури стимулює ширше залучення громадськості до обговорення нових законопроектів, що дозволяє враховувати різноманітні думки та запобігати можливим негативним наслідкам законодавчих змін.

Таким чином, правова культура впливає на законодавство, сприяючи його відповідності сучасним викликам та забезпечуючи розвиток правової системи, що базується на демократичних цінностях і принципах справедливості.

Також, як ми вже зазначали, важливим аспектом функціонування правової держави є взаємодія правової культури та правової системи через судову практику. Судова практика виступає своєрідним мостом між теоретичними засадами права та їхньою реалізацією у конкретних правових ситуаціях. Через цю взаємодію правова культура впливає на судову діяльність, а судові рішення, у свою чергу, формують і підсилюють правову культуру суспільства.

Правова культура відіграє суттєву роль у формуванні судової практики, оскільки вона визначає правові цінності, принципи та етику, якими керуються судді у прийнятті рішень. Високий рівень правової культури серед суддів,

адвокатів та інших учасників судового процесу забезпечує об'єктивність, справедливість та неупередженість у розгляді справ. Судді, які мають високий рівень правової свідомості, керуються не лише буквою закону, але й духом права, враховуючи етичні стандарти та основоположні принципи справедливості [48, с. 104].

Завдяки правовій культурі також формується розуміння важливості судового прецеденту та єдності судової практики. Це означає, що судді прагнуть забезпечити послідовність рішень у подібних справах, що підвищує рівень передбачуваності права і сприяє довірі до судової системи. Правова культура впливає на підвищення стандартів у роботі судових органів, що, у свою чергу, зміцнює верховенство права.

Судова практика також відіграє ключову роль у формуванні та розвитку правової культури суспільства. Рішення судів, особливо вищих судових інстанцій, стають орієнтиром для інших учасників правової системи — законодавців, адвокатів, прокурорів, правозастосовних органів та громадян. Чіткі, справедливі й обґрунтовані судові рішення сприяють формуванню правової свідомості громадян, зміцненню довіри до судової влади та правової системи загалом. Окрім того, такі рішення впливають на розвиток правових норм, уточнюючи їх зміст і застосування в реальних ситуаціях, що дозволяє зробити правову систему більш гнучкою і адаптованою до змін.

Яскравими прикладами цього є кілька рішень ЄСПЛ, Конституційного Суду України та Верховного Суду, які змінили підхід до розуміння правових норм та забезпечили більшу справедливість у застосуванні права. Зокрема, рішення Європейського Суду з прав людини у справі *"Гонгадзе проти України"* (2005) стало важливим для розвитку судової практики в Україні, оскільки засвідчило порушення права на життя і право на ефективний правовий засіб захисту. Рішення ЄСПЛ надавало чіткий сигнал щодо необхідності реформування органів правопорядку та покращення розслідувань у справах, що стосуються порушень прав людини. Це рішення стало основою для подальших

змін у законодавстві України, зокрема щодо питань прозорості слідства і судового контролю над правоохоронними органами [102].

Крім того, через судову практику реалізуються нові правові норми, що вводяться у законодавство. Судді виступають посередниками між правовими нормами та реальними ситуаціями, застосовуючи законодавчі акти в контексті конкретних життєвих обставин. Це сприяє розвитку правової культури, адже громадяни мають можливість бачити, як право працює на практиці та як їхні права захищаються судами.

Судова практика виконує важливу функцію адаптації нових правових норм до реальних умов життя, оскільки закони часто не можуть охопити всі можливі ситуації та варіації, що виникають у практиці. Судді, інтерпретуючи норми та застосовуючи їх до конкретних справ, забезпечують правову визначеність, даючи громадянам чітке уявлення про те, як закон буде діяти в подібних ситуаціях. Таке тлумачення не тільки допомагає громадянам зрозуміти свої права, а й формує впевненість у тому, що закон однаковий для всіх та буде справедливо застосований до кожного.

Рішення судів у конкретних справах можуть показати, як нові норми права повинні бути застосовані в умовах, що не були передбачені законодавцем. Наприклад, у випадках, коли нові закони стосуються складних або невизначених правових ситуацій, суди формують прецеденти, що стали основою для подальшої правозастосовної практики. Одним із таких прикладів є рішення Верховного Суду України в справах, що стосуються інтелектуальної власності, де суди не лише застосовують загальні принципи цивільного права, а й визначають нові критерії для захисту прав інтелектуальної власності, відображаючи інновації, які часто не можуть бути негайно враховані в самому законодавстві.

Взаємодія правової культури та правової системи через судову практику є важливою для забезпечення стабільності та розвитку правової держави. Судова практика не лише застосовує норми права, але й формує правові стандарти, що,

в свою чергу, сприяє утвердженню верховенства права та розвитку правової свідомості в суспільстві.

Що важливо, суди, надаючи правову оцінку різним життєвим ситуаціям, також можуть сприяти зміцненню правової культури, формуючи у громадян розуміння правових принципів і стандартів. Це дозволяє судовій практиці не лише забезпечити правопорядок, а й стати ефективним інструментом втілення високих моральних та етичних стандартів у суспільстві. Судові рішення, які ґрунтуються на принципах справедливості та законності, здатні впливати на загальну правову атмосферу в країні та підвищувати рівень правової культури в суспільстві.

Отже, зв'язок між правовою свідомістю та правовою системою є взаємно залежним. Високий рівень правової культури серед громадян сприяє ефективному функціонуванню правової системи, оскільки люди, які добре обізнані з правовими нормами та активно ними користуються, не лише дотримуються закону, а й беруть участь у правовому процесі для вирішення своїх проблем. Це підвищує рівень довіри до правових інститутів та забезпечує більш якісне правозастосування.

Зі свого боку, правова система виконує важливу роль у формуванні правової свідомості. Держава через законодавчу діяльність, органи правозастосування та правоохоронні структури забезпечує реалізацію правових норм, створює умови для захисту прав громадян і стимулює розвиток правової культури. Законотворці, через прийняття нових норм та реформування існуючих, активно впливають на рівень правової свідомості суспільства, враховуючи нові виклики та потреби часу.

Таким чином, можна стверджувати, що правосвідомість і правова система взаємно підтримують і зміцнюють одна одну. Спрацьовує ефективний механізм: наявність розвиненої правової культури у громадян сприяє більш активному використанню правових інструментів і, відповідно, покращує правозастосування, роблячи правову систему більш гнучкою та дієвою. Громадяни, які мають високий рівень правової свідомості, не лише

дотримуються законів, але й активно використовують їх для захисту своїх прав та інтересів, взаємодіючи з органами влади, судами, правоохоронними органами. Це створює не лише правову стабільність, але й стимулює удосконалення самих правових норм, оскільки суспільство більш уважно ставиться до законодавчих змін і їх практичного застосування.

Водночас добре організована правова система сприяє підвищенню рівня правової свідомості, оскільки створює реальні умови для її практичного розвитку. Ясні та справедливі закони, ефективне правозастосування, незалежність судової системи та можливості для громадян оскаржити порушення своїх прав стимулюють формування в суспільстві розуміння важливості дотримання законів і поваги до правових норм. Оскільки правова система впливає на поведінку громадян, вона визначає не тільки юридичні рамки, а й соціальні, моральні та етичні стандарти, формуючи таку правову культуру, яка сприяє розвитку демократичних процесів у державі.

Цей взаємозв'язок між правовою свідомістю та правовою системою створює основу для побудови правової держави, де громадяни мають високу правову активність, а правова система ефективно реагує на зміни в суспільстві та забезпечує справедливість. Розвинена правова культура сприяє тому, щоб громадяни не лише знали свої права, але й усвідомлювали свої обов'язки перед суспільством, що, в свою чергу, створює більш стабільну правову ситуацію в країні.

2.3 Аналіз стану правової культури та застосування права в Україні

Одним із основних завдань держави є створення умов для постійного підвищення рівня правової культури або хоча б недопущення її різкого зниження. Оскільки рівень правової культури на різних етапах розвитку суспільства є різним, розвиток правової культури є процесом перманентним, коли кожне наступне покоління намагається його вдосконалити [106, с. 202].

У більшості наукових досліджень акцентується увага на особливостях України як країни з радянським минулим. Крім того, карантинні обмеження, спричинені пандемією, протистояння військовій агресії ще більше загострили зазначені проблеми, продемонстрували ще більше напруження у відносинах влади та населення. Це дійсно заслуговує на увагу в площині підвищення правової культури у зв'язку з тим, що «українська національна ідентичність (розуміючи її навіть як національну самосвідомість) не є унітарною, вона складно структурована і достатньо неоднорідна» [12, с. 656], що відзначають у дослідженнях соціологи. Враховувати це необхідно й під час скринінгу, аналізу правової свідомості та правової культури, і під час розробки заходів з їх підвищення. Наведене правильно внаслідок, по-перше, розшарованості, неоднорідності самого українського суспільства, значного розриву в доходах населення, війні, багатонаціональності України; по-друге, на неоднорідність правової культури впливає й чинник територіальності. Різні регіони України протягом свого розвитку знаходилися під впливом різних історичних умов, що й зумовило дещо різну самосвідомість, світосприйняття тощо. Це є об'єктивним чинником, який має обов'язково враховуватися під час формування правової культури населення й неврахуванням якого є величезною помилкою уряду на сучасному етапі розвитку. Отже, перспективним є прищеплення громадянської (а не національної) самосвідомості як громадянина України, яка безпосередньо залежить від культивування в народі почуття взаємоповаги, толерантності й гордості за свою державу [106, с. 203].

Важливим чинником на історичне формування правової культури в Україні, як ми вже зазначали, було її радянське минуле. У радянську епоху право дійсно виконувало переважно репресивну функцію, що суттєво вплинуло на ставлення громадян до правової системи. У той час законодавство слугувало засобом зміцнення державного контролю над усіма сферами суспільного життя, а не інструментом забезпечення справедливості чи захисту прав людини. Наприклад, у СРСР широкого розповсюдження набули так звані "показові судові процеси". Вони використовувалися для придушення інакомислення і

демонстрації сили держави. Такі справи, як процес над діячами української інтелігенції у 1960–1970-х роках (наприклад, Василем Стусом, Іваном Дзюбою), були спрямовані не на пошук справедливості, а на залякування суспільства та пригнічення опозиційних настроїв. Це сформувало в свідомості людей уявлення про суд не як місце захисту прав, а як репресивний механізм.

Ще одним прикладом є масові репресії 1930-х років, коли поняття "закон" стало інструментом репресій. Так звані "трійки" — позасудові органи, які ухвалювали вироки за кілька хвилин без дотримання правової процедури, — стали символом свавілля радянської правової системи. У таких умовах громадяни втратили віру в право як справедливий регулятор суспільних відносин, оскільки воно асоціювалося з небезпекою і ризиком для життя. Інший приклад — система прописки та трудових книжок. Вона обмежувала свободу пересування та вибору місця роботи, примушуючи громадян до суворого підпорядкування державним інтересам. Ця система зміцнювала уявлення про те, що право — це не захист, а примус, що діє виключно на користь влади. Це спричинило низку негативних наслідків, які досі відчутні: пасивність у захисті прав, низький рівень довіри до правових інституцій та поширення неформальних практик вирішення спорів.

Громадяни часто демонструють байдужість до дотримання правових норм, оскільки законодавство сприймається як формальність, яку можна обійти. Низька правова обізнаність населення, особливо у віддалених регіонах, сприяє укоріненню цієї тенденції. Дефіцит довіри до судів і правоохоронних органів поглиблюється через корупцію, політичний вплив і неефективність механізмів правозастосування. Особливо проблемним є доступ до правосуддя для вразливих груп населення, які часто стикаються з фінансовими, соціальними або географічними бар'єрами.

Бюрократизм і залишки авторитарної культури також впливають на діяльність державних інституцій. Незважаючи на численні реформи, судова система часто залишається під впливом політичних інтересів, що підриває принцип верховенства права. Громадяни, які не вірять у незалежність судів,

схильні звертатися до неформальних методів вирішення проблем, що створює замкнене коло недовіри до правової системи.

Певні позитивні зрушення все ж помітні. Серед найважливіших ініціатив можна виділити створення Вищого антикорупційного суду (ВАКС) та активну цифровізацію адміністративних послуг.

Вищий антикорупційний суд (ВАКС) був заснований у 2018 році в рамках боротьби з високопосадовою корупцією в Україні. Він став важливою частиною антикорупційної реформи, яку започаткувала держава, і має на меті розгляд справ, пов'язаних із топ-корупцією. ВАКС розглядає справи, що розслідуються Національним антикорупційним бюро України (НАБУ) та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою (САП). З моменту свого створення суд продемонстрував значну ефективність у розгляді справ високопосадовців, включаючи топ-чиновників та депутатів, які були звинувачені у хабарництві, незаконному збагаченні та інших корупційних злочинах.

Один із значущих аспектів роботи ВАКС полягає у прозорих процедурах відбору суддів. Судді, які були обрані для роботи у ВАКС, пройшли ретельну перевірку, зокрема з залученням міжнародних експертів, що значно підвищило рівень довіри до судової системи. Такий підхід став важливим етапом у відновленні довіри громадян до державних інститутів, адже на фоні корупційних скандалів це стало важливим кроком для підтвердження, що навіть у найвищих ешелонах влади немає місця безкарності.

Загалом ВАКС розглядає справи, які стосуються широкого спектру корупційних правопорушень, і вже встиг винести кілька важливих рішень, які стали знаковими для української правової системи. Наприклад, однією з резонансних справ стала справа экс-міністра екології та природних ресурсів Миколи Злочевського, яку розглядав ВАКС. Суд прийняв рішення про закриття справи через відсутність доказів вини, що викликало певну критику, але й одночасно продемонструвало суворість і незалежність судової практики.

Ще одним важливим рішенням став вирок у справі щодо колишнього голови Державної фіскальної служби Романа Насірова. Він був обвинувачений

у розкраданні бюджетних коштів та зловживанні службовим становищем. ВАКС ухвалив вирок про його арешт та постанову щодо стягнення застави, що стало важливим сигналом щодо боротьби з корупцією серед високопосадовців.

Ці вирoki є важливим сигналом для суспільства про те, що навіть представники еліти не є недоторканими перед законом. Судова практика ВАКС має великий вплив на формування правової культури в Україні, оскільки сприяє посиленню довіри громадян до судової системи та демонструє, що корупційні злочини, скоєні високопосадовцями, можуть бути розслідувані та покарані. Вакцинування правової системи від корупції є надзвичайно важливим для стабільності та демократичних процесів у державі.

Паралельно з реформою судової системи в Україні активно впроваджуються технології, які спрощують доступ громадян до державних послуг. Найбільшим проривом у цьому напрямі стало створення порталу "Дія", який дозволяє отримувати адміністративні послуги в режимі онлайн.

На сьогодні через "Дію" можна оформити десятки документів, серед яких: паспорти, свідоцтва про народження, дозволи на підприємницьку діяльність, довідки про доходи та інші. Ця платформа значно скоротила кількість бюрократичних процедур, зменшила контакт громадян із чиновниками та, як наслідок, рівень корупції в адміністративній сфері.

Одним із яскравих прикладів є електронний документообіг. Замість того щоб годинами стояти в чергах у державних установах, громадяни можуть подати заявку, завантажити необхідні документи й отримати результат онлайн. Наприклад, реєстрація бізнесу через "Дію" тепер займає лише кілька хвилин, що особливо важливо для молодих підприємців.

Цифровізація також активно використовується у судовій системі. Створення Єдиного державного реєстру судових рішень забезпечило прозорість судового процесу. Громадяни тепер можуть легко отримати доступ до інформації про судові рішення, що підвищує довіру до судів і сприяє зниженню рівня тіньових практик.

Незважаючи на наведені реформи, все ж в українському суспільстві існує дефіцит довіри до правових інституцій. Згідно із соціологічним опитуванням, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 19 по 25 січня 2024 року населення має низький рівень довіри до судової системи, правоохоронних органів та органів влади.

Опитування проводилося за стратифікованою багатоступеневою вибіркою із застосуванням випадкового відбору на перших етапах формування вибірки та квотного методу відбору респондентів на заключному етапі (коли здійснювався відбір респондентів за статево-віковими квотами). Структура вибіркової сукупності відтворює демографічну структуру дорослого населення територій, на яких проводилося опитування, станом на початок 2022 року (за віком, статтю, типом поселення). Опитано 2000 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3% [67].

Так, згідно з опитуванням після початку повномасштабної агресії Росії частка громадян, які вважали, що події в Україні розвиваються у правильному напрямі, зросла з 20% у грудні 2021 року до 61% у лютому–березні 2023 року. Однак, за даними січневого опитування 2024 року, цей показник знизився до 41%, тоді як 38% респондентів вважають, що події розвиваються в неправильному напрямі, а 21% не визначилися.

Щодо здатності України подолати існуючі проблеми, 33% вірять у вирішення протягом найближчих кількох років, 42% — у більш віддаленій перспективі, 9% — не вірять у подолання проблем, а решта не визначилися.

Також відносна більшість опитаних констатують погіршення ситуації в таких сферах: ставлення влади до громадян (46%), оплата праці (43%). Стосовно дотримання законності державними службовцями, то приблизно рівні частки опитаних вважають, що ситуація тут погіршилася (41,5%) і що вона не змінилася (39%).

Найчастіше громадяни вважають, що ситуація за минулий рік не змінилася у сферах пенсійного забезпечення (55%), охорони здоров'я (52%), свободи слова (51%).

Відносна більшість опитаних вважає, що істотних змін не відбулося у рівні демократії в країні (49%), становищі етнічних та релігійних меншин (47,5%), соціальному захисті (соціальні виплати, допомоги, субсидії тощо) (46%), у сфері дотримання прав і свобод громадян (44%), в освіті (44%), у ситуації зі злочинністю (43%), у сфері міжнаціональних стосунків в Україні (41%) [67], що не може не впливати на формування правової культури в Україні.

Відносна більшість респондентів вважає, що влада добре справляється з боротьбою із злочинністю, забезпеченням охорони правопорядку (45%) та з допомогою вразливим групам населення (44,5%). Більшість (51%) опитаних вважають, що влада погано справляється із забезпеченням соціальної справедливості.

Серед державних та суспільних інститутів найчастіше довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 95% опитаних), добровольчих загонів (85%), Державної служби з надзвичайних ситуацій (82%), Національної гвардії України (81%), волонтерських організацій (78%), Державної прикордонної служби (77%), Міністерства оборони України (69%), Служби безпеки України (68%), Президента України (64%), Церкви (61%), Національної поліції України (58%), громадських організацій (55%), Національного банку України (53%).

Також частіше висловлюється довіра, ніж недовіра, до голови міста (селища, села), в якому живе респондент (відповідно 49% і 43%), ЗМІ України (відповідно 47% і 43%), до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (Омбудсмена) (відповідно 42,5% і 31%). До ради міста (селища, села), в якому живе респондент, довіра та недовіра висловлюється приблизно однаковою мірою (відповідно 43% і 45%).

Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють 75%), політичним партіям (72%), Верховній Раді України (70%), судам (судовій системі загалом) (68%), Уряду України (64%), Прокуратурі (60%), комерційним банкам (53%), Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі (52%), Національному агентству з питань

запобігання корупції (51%), Національному антикорупційному бюро України (51%). Також частіше висловлюється недовіра, ніж довіра, профспілкам (не довіряють їм 43%, тоді як довіряють — 23%).

Зниження оптимізму щодо розвитку подій у країні та низький рівень довіри до судової системи можуть негативно впливати на формування правової культури в Україні. Недовіра до правових інститутів може призводити до уникнення офіційних процедур, зростання правового нігілізму та пошуку альтернативних, неформальних способів вирішення проблем.

Водночас, високий рівень довіри до Збройних Сил та волонтерських організацій свідчить про наявність активного громадянського суспільства, яке може стати основою для підвищення правової свідомості та участі громадян у правових процесах. Таким чином, результати опитування вказують на необхідність подальших зусиль у реформуванні правової системи та підвищенні правової культури в Україні. Зміцнення довіри до правових інститутів є ключовим фактором для формування правової держави та забезпечення верховенства права.

Більшість дослідників наголошує на тому, що для українського суспільства характерним є правовий нігілізм. З цим твердженням можна погодитися, однак варто уточнити, що проявом цього явища є не лише знецінення права, а й значне спотворення його змісту, коли правові норми сприймаються поверхнево, без врахування їх глибшого сенсу. У таких умовах особливу увагу часто приділяють букві закону, замість того щоб розуміти й використовувати його дух — основні принципи та цілі, які стоять за юридичними нормами.

Наслідком такого правового нігілізму є не тільки втрата довіри до правових інститутів, а й формування відчуття правової безвідповідальності. Це відчуття поширюється як на державу, яка не завжди забезпечує ефективний захист прав своїх громадян, так і на самих громадян, які починають сприймати правову систему як інструмент, що не працює на їх інтереси, і тому не бачать потреби дотримуватися законів. Такий стан призводить до ослаблення

правопорядку, поширення корупції та порушень прав людини.

В Україні, як і в більшості посттоталітарних держав, які перебувають у стані демократичної трансформації, характерною є безвідповідальність органів державної влади перед суспільством. Значною мірою це зумовлено тим, що на законодавчому рівні передбачено абсолютний імунітет для вищих посадових осіб державної влади. Звичайно, не ставиться під сумнів частковий імунітет цих осіб, однак мова може йти лише про гарантування їхнього незалежного статусу виключно в межах виконання їхніх професійних обов'язків і в жодному разі такий статус не може розглядатися як привілей, що ставить особу вище за норми закону [39, с 57]. Подібна ситуація, цілком очевидно, не може підвищувати престиж держави і права у свідомості пересічного громадянина. Утверджується право сили та право сильного. У разі вчинення правопорушення, у тому числі й кримінального, у вітчизняній юридичній практиці посадові особи та їхні рідні найчастіше або зовсім уникають відповідальності, або міра відповідальності виявляється абсолютно не співномірною порівняно з іншими людьми.

З огляду на вищезазначене, ми повністю погоджуємося з думкою, що правовий нігілізм, який проникає в усі сфери суспільного життя в Україні, зокрема у діяльність правоохоронних та правозахисних органів, може бути розглянутий як явище, яке здатне до самопідтримки та самовідтворення. Інакше кажучи, нігілізм має властивість самостійно посилюватися й розвиватися, створюючи замкнуте коло, де відсутність довіри до правових інститутів призводить до ще більшого їх ослаблення, що, в свою чергу, тільки погіршує ситуацію. Такий процес може мати деструктивний характер, оскільки правова недовіра стає не лише наслідком, а й рушійною силою подальших порушень законності та правопорядку в суспільстві. Так, наприклад, прояви правового нігілізму в діяльності державних органів спричиняють зневажливе ставлення людей до закону й органів, що забезпечують його дотримання. Але, коли суспільство характеризується високим рівнем правового нігілізму, правоохоронні та правозахисні органи як частина суспільства також неминуче «запозичують» логіку цього негативного правового явища й відтворюють її в

службовій діяльності [116, с. 220]. Отже, коло замикається, а деформована правосвідомість стає невід'ємною частиною правової реальності, вона просочує всі сфери людської діяльності, історично передається від покоління до покоління, стає частиною національного правового менталітету. Причому мова йде про більшість деформацій правосвідомості, а не лише правовий нігілізм.

Можна погодитися з тезою, що «правовий нігілізм має глибоке коріння в Україні й породжується десятиліттями зневіри людей у праві. Варто зазначити, що причинами правового нігілізму часто є не власне правові чинники, а вплив негативних процесів, що відбуваються в інших підсистемах соціуму. Для українського суспільства характерним є правовий нігілізм не в чистому вигляді, а з нашаруванням майже всіх деформованих типів правосвідомості» [61, с. 78]. Шляхом спостереження можна виявити, що все частіше люди демонструють не лише зневіру в законі, праві, державі, а й упевненість у тому, що краще вже не буде. «Сьогодні суспільство характеризується різким зниженням уваги до права або, навіть можна сказати, зневагою до багатьох правових положень і настанов. І нікого не здивуєш явищами правового нігілізму та правового песимізму» [118, с. 68].

Правовий нігілізм уже згадувався в роботі як один із домінуючих типів правосвідомості українців, і він справді залишається характерною рисою значної частини населення. Однак, на даний момент, усе більш поширеним стає правовий песимізм. Цей стан є наслідком невизначеності, нестабільності та відсутності впевненості в майбутньому, що, в свою чергу, породжує глибоке зневірення в правову систему та органи влади. Правовий песимізм зростає через постійну зміну політичних реалій, скепсис до політиків та осіб, що займають державні посади, а також через досвід корупційних скандалів, що підривають довіру до інститутів державної влади.

Наочним є політичний інфантилізм українців, який накладає відбиток і на правову сферу, тобто стає інфантилізмом правовим. Незрілість правових суджень; намагання уникнути відповідальності в будь-якому її вигляді, бажання перекласти відповідальність на когось іншого; відсутність усвідомлення

наслідків власних вчинків; жага до того, щоб із нами рахувалися, але небажання для цього щось, крім заяв, робити, усе це нагадує психологію підлітка, що бажає самоствердження. Проте антидержавним він є не за своєю природою, а як реакція на нехтування інтересів простих громадян протягом десятиліть, коли народ утверджується в думці, що від нього насправді нічого не залежить. Тобто правовий песимізм і правовий інфантилізм пересічних українців формуються у відповідь на деформації правової свідомості чиновників усіх рівнів, інших посадових осіб, із якими в народі асоціюється держава [106, с. 203].

У більш глибокому контексті правовий інфантилізм українців виникає не через природну схильність до антидержавних настроїв, а як відповідь на десятиліття відчуження та нехтування інтересами звичайних громадян з боку держави. У цьому контексті виникає переконання, що насправді від громадян мало що залежить. Низький рівень довіри до державних інститутів, який формується внаслідок постійної корупції, недотримання законів та бездіяльності органів влади, сприяє формуванню у громадян відчуття безсилля перед системою. Так, правовий песимізм і правовий інфантилізм зливаються в єдиний процес деформації правової свідомості, де громадяни не вірять у можливість зміни ситуації через правові канали і починають уникати будь-якої активної участі в правових процесах.

Цей феномен також має прямий вплив на правову культуру в Україні. Люди не відчують себе справжніми учасниками правового процесу, а лише спостерігачами, у яких немає реальної можливості вплинути на ситуацію. Це веде до того, що правові норми сприймаються як абстракції, які не мають практичного значення для щоденного життя. У таких умовах дуже важко сформувати правову свідомість, яка базувалася б на повазі до закону та усвідомленні необхідності правового порядку. Тому важливим завданням є не лише зміцнення інститутів правосуддя, але й активна робота з громадянами для підвищення їхньої правової обізнаності та зміни сприйняття закону як інструменту, який працює на їхні інтереси, а не лише як формальності.

Під час вивчення наукових джерел, присвячених проблемам правової

свідомості та правової культури, було встановлено, що всі дослідники, які розглядали ці питання, докладно описували форми, притаманні українському народові. Однак, у більшості випадків, ці явища аналізувалися як єдиний цілісний блок, без урахування внутрішніх відмінностей, що, на нашу думку, є суттєвим недоліком. Практика демонструє, що ефективніше підходити до аналізу деформацій правової свідомості, враховуючи специфіку різних соціальних груп, оскільки їхні цінності, поведінкові моделі та ставлення до права суттєво відрізняються.

Особливо важливо виокремлювати правову свідомість посадових осіб і державних службовців від свідомості пересічних громадян. Чиновники, через свою професійну діяльність, безпосередньо взаємодіють із правовими нормами, що часто формує в них прагматичне ставлення до права, іноді з елементами корупційних практик. Водночас, пересічні громадяни, які рідше стикаються з правовою системою, можуть демонструвати зовсім інший рівень довіри до права, сприйняття його справедливості або, навпаки, байдужість і правовий нігілізм.

Для першої категорії (тобто для осіб, що виконують функції держави) в Україні характерними є такі форми правосвідомості, як правовий нігілізм і правовий прагматизм (або інструменталізм), що природно знаходить вияв у характеристиках їхньої правової культури. Розповсюдженим є зловживання владою, корупційні діяння, бюрократизм, використання правових норм для задоволення власних потреб, повсякчасне підкреслення в поведінці свого особливого становища. Посадові особи не відчувають себе частиною народу, не готові нести соціальну відповідальність.

Особливо хотілося б відзначити рівень правової свідомості співробітників органів внутрішніх справ, оскільки саме вони покликані стояти на сторожі захисту прав і свобод людини. Але поряд із правовим нігілізмом і правовим прагматизмом у цій сфері сформувався пласт переродженої правосвідомості – одного з найбільш небезпечних видів деформацій. Перероджена правосвідомість характеризується сформованими повністю викривленими поглядами на право та його роль у суспільстві. Особи, яким властивий подібний тип правової

свідомості, впевнені у своїй особливості, особливій ролі, інколи навіть вбачають у своїй особі ледь не рятівників усесвіту, тобто викривлене уявлення про справедливість спрямовують на досягнення особливої мети, місії [106, с. 203].

Перероджена правосвідомість має свою сутність у повному викривленні уявлень про роль закону і правопорядку. Люди з таким типом свідомості можуть розглядати себе як носії особливих прав чи місії, що дозволяє їм виправдовувати порушення прав людини або власні незаконні дії під прикриттям "благородної мети". Вони можуть вважати, що, оскільки їхні дії спрямовані на досягнення вищої мети або справедливості, то порушення законів є допустимими. Таке спотворене розуміння справедливості і права часто призводить до неправомірних вчинків, насильства, перевищення повноважень і навіть до корупційних дій серед правоохоронців.

Ця деформація правосвідомості значно ускладнює формування нормального правопорядку, оскільки у таких випадках право вже не розглядається як універсальний інструмент для забезпечення рівності та справедливості, а стає інструментом для досягнення особистих цілей чи відстоювання певних ідеологій. Більш того, правовий нігілізм і прагматизм в органах внутрішніх справ підривають довіру громадян до правоохоронних органів і створюють негативний образ правової системи, що лише поглиблює проблему правової недовіри та корупції [53].

Така ситуація є не лише проблемою для органів правопорядку, але й для всього суспільства, оскільки громадяни часто не можуть отримати справедливую та належну правову допомогу, якщо вона необхідна. Розповсюдження переродженої правосвідомості серед правоохоронців сприяє тому, що порушення прав людини стають нормою, а не винятковим явищем, що має бути покаране.

Особливу небезпеку для реалізації принципу народного суверенітету, як і загалом основ демократії, становлять неправомірні дії окремих груп суспільства, його інститутів, включаючи й ЗМІ, які чинять тиск на діяльність органів правосуддя. В останні роки така негативна практика, включаючи й крайні її

форми, набула особливого поширення, про що свідчать дані Реєстру повідомлень суддів про втручання в діяльність судді з метою здійснення правосуддя [89], і така тенденція нині лише посилюється [60, с. 96]. Це ще більшою мірою підриває правову свідомість і правову культуру населення, оскільки стирається межа між реформуванням правової системи, демократизацією, боротьбою громадян за свої права й законні інтереси та діями, що суперечать самій сутності правової активності, але маскуються під неї.

Значущість цієї проблеми яскраво ілюструє аналіз конкретних ситуацій. Наприклад, у справі «Роттердам+», яка стосувалася звинувачень у корупційних діях при встановленні формули ціноутворення на енергоресурси, масована медіа-кампанія під час судових розглядів поставила під сумнів не лише об'єктивність судового процесу, але й незалежність суддів. Активні публічні заяви, інтерв'ю та кампанії в соціальних мережах, організовані як противниками, так і прихильниками обвинувачених, підживлювали загальний скептицизм щодо системи правосуддя [90].

Іншим прикладом є справа Павла Вовка, голови Окружного адміністративного суду міста Києва, де суддів звинувачували у втручанні в діяльність інших органів влади. Громадська та політична реакція на цю справу створила ситуацію, коли суспільний тиск та політичні заяви підважили сам принцип презумпції невинуватості, а самі судді опинилися під значним впливом суспільного осуду ще до завершення розгляду справи.

Вищий антикорупційний суд також зіткнувся з численними випадками тиску у справах щодо топ-корупції. Наприклад, у 2021 році під час розгляду справи стосовно экс-нардепа Максима Микитася, якого звинувачували в організації масштабної корупційної схеми у сфері будівництва житла для Національної гвардії, з'явилися повідомлення про погрози суддям і спроби впливу через медіа-кампанії.

Значний обсяг звернень суддів до Вищої ради правосуддя у 2021–2023 роках також демонструє поширення цієї проблеми. Наприклад, лише за 2022 рік зафіксовано понад 300 заяв суддів про втручання у їхню діяльність, більшість із

яких стосувалися публічних заяв політиків або представників виконавчої влади, які намагалися вплинути на перебіг окремих справ [89].

Це ще більшою мірою підриває правову свідомість і правову культуру населення, оскільки стирається межа між реформуванням правової системи, демократизацією, боротьбою громадян за свої права й законні інтереси та діями, що суперечать самій сутності правової активності, але маскуються під неї.

Посилення незалежності судової влади та забезпечення захисту суддів від зовнішнього тиску є ключовими завданнями для запобігання подальшій ерозії довіри до системи правосуддя. Реалізація цього завдання можлива шляхом забезпечення прозорості роботи судів, але одночасно з цим – жорсткого дотримання принципів верховенства права та незалежності суддів.

Українська правова культура перебуває у стані трансформації, віддзеркалюючи як історичні виклики, так і сучасні реформи. Наслідки радянського минулого, зокрема репресивний характер права, сформували низький рівень довіри до правових інститутів і правовий нігілізм серед населення. Однак створення Вищого антикорупційного суду, впровадження цифровізації адміністративних послуг та інші реформи є важливими кроками для підвищення прозорості, доступності та ефективності правової системи.

Дослідження соціальних настроїв демонструють, що довіра до судової системи залишається низькою, тоді як суспільство висловлює високий рівень довіри до громадянських ініціатив та волонтерських рухів. Це свідчить про потенціал громадянського суспільства у формуванні нової правової культури. Для досягнення цього важливо враховувати відмінності в правовій свідомості різних соціальних груп, проводити системні реформи та активно залучати громадськість до правових процесів. Лише комплексний підхід дозволить забезпечити верховенство права та зміцнити правову культуру в Україні.

Висновки до розділу 2

Другий розділ дисертаційного дослідження був присвячений аналізу взаємозв'язку між правовою культурою та застосуванням права в Україні. У цьому розділі досліджено наступне:

1. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права є інтегративним і взаємозалежним процесом, в якому правова культура виступає не лише як фактор, що забезпечує належне розуміння норм права, але й як умовна передумова ефективного функціонування правозастосовної практики. Правова культура включає в себе системи знань, цінностей і переконань, що визначають поведінку громадян, правозастосовників та інших учасників правового процесу. Водночас, успішне і справедливе застосування права підвищує авторитет правової системи, зміцнює довіру до правозастосовних органів, що в свою чергу стимулює розвиток правової культури в суспільстві.

2. Аналіз особливостей взаємодії правової культури та правової системи продемонстрував їхній динамічний і взаємозалежний характер. Правова культура формується через законотворчість, судову практику й правову освіту, водночас вона визначає, наскільки ефективно правова система виконує свої функції. В умовах трансформації українська правова система стикається з викликами, зокрема необхідністю адаптації до демократичних стандартів і підвищення довіри суспільства. Судова практика відіграє особливу роль у цьому процесі, адже вона сприяє формуванню правової культури завдяки винесенню рішень у резонансних справах, які стають суспільними орієнтирами. Діяльність, наприклад, Вищого антикорупційного суду в справах щодо високопосадової корупції є одним із прикладів позитивного впливу судової практики на правову культуру.

3. Стан правової культури в Україні залишається неоднорідним і потребує значних змін, оскільки на ньому позначаються глибокі соціально-економічні та політичні проблеми. Основними негативними явищами, що спостерігаються в

українському суспільстві, є правовий нігілізм, інфантилізм правосвідомості та низький рівень довіри до правових інститутів, що є наслідком як історичних, так і сучасних факторів. Ці явища стають серйозною перепорою для розвитку ефективної правової системи, сприяючи зниженню правосвідомості громадян і ставлення до правозастосування. Разом з тим, в останні роки спостерігаються певні позитивні тенденції, зокрема внаслідок зростання правових ініціатив, що направлені на вдосконалення правозастосовних практик. Важливим кроком є також впровадження інновацій в сфері правосуддя, які полегшують доступ до правосуддя та забезпечують більшу прозорість діяльності судових органів. Крім того, активізація державних і громадських ініціатив, орієнтованих на підвищення правосвідомості, допомагає зменшити негативний вплив низького рівня правової культури на функціонування правової системи.

Проте незважаючи на ці позитивні зрушення, правова культура в Україні все ще стикається з суттєвими проблемами. Серед найбільших труднощів – низький рівень правосвідомості та правової дисципліни серед чиновників, суддів, а також звичайних громадян, що призводить до формування атмосфери недовіри до державних органів і правозастосовної діяльності загалом. У результаті, ці проблеми негативно позначаються на подальшому розвитку правової системи, яка потребує реформ та національної правової освіти для покращення її ефективності і легітимності.

РОЗДІЛ 3

ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВА В УКРАЇНІ

3.1 Фактори впливу на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні.

В сучасному світі проблеми правової культури є важливими не тільки для країн, що переживають стан розвитку правової держави, але й для тих, де правова державність розглядається як закріплена реальність. Україна не є винятком, адже питання правової культури суб'єктів правозастосування є актуальними для нашої країни.

Особливості формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні пов'язані зі складною історичною спадщиною та різноманітністю етнічного та культурного середовища країни. На формування правової культури суттєвий вплив має також державна політика, законодавча база та рівень засвоєння громадянами норм права.

Формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні відбувається під впливом численних і взаємопов'язаних факторів. Вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, охоплюючи широке коло соціально-культурних, політичних, економічних і правових умов. Висвітлення цих аспектів дозволяє глибше зрозуміти механізми підвищення правової свідомості та ефективності правозастосовної діяльності.

Вагомим чинником є якість правової освіти, що забезпечує ґрунтовне знання законодавства та правових принципів. Освітній рівень фахівців правозастосування формує основу для належного виконання службових обов'язків, сприяючи підвищенню правової культури. Висококваліфіковані фахівці здатні забезпечувати ефективне правозастосування, уникати помилок та ухвалювати правомірні рішення. Недостатня правова підготовка або застарілі

знання можуть негативно впливати на правозастосовну діяльність, знижуючи її результативність і породжуючи недовіру громадськості до правової системи. Постійне вдосконалення знань, адаптація до законодавчих змін і регулярне підвищення кваліфікації сприяють підтримці належного рівня правової культури суб'єктів правозастосування.

Не менш важливим фактором є професійна підготовка юристів, яка є важливою складовою формування правової культури правозастосовних органів. Окрім поглиблених знань юридичної теорії та практики, необхідною умовою ефективної правозастосовної діяльності є розвиток морально-етичних засад у майбутніх фахівців. Це зумовлено специфікою роботи юристів, які не лише виконують функцію захисту прав і свобод громадян, а й виступають посередниками у вирішенні конфліктів. Висока морально-етична культура дозволяє юристам діяти відповідально, справедливо й неупереджено, зберігаючи баланс між буквою закону та його гуманістичною сутністю [112].

Моральні знання, почуття, переконання та потреби юриста безумовно повинні базуватися на таких фундаментальних моральних цінностях, як добро, обов'язок, честь та совість. Ці цінності мають бути використані не лише під час виконання професійних обов'язків, але і в особистому житті. Етична культура юриста настійно передбачає жорстке дотримання узагальнених норм та принципів моралі під час виконання службових обов'язків, а також незаперечне їхнє втілення в юридичній практиці та негайне усунення будь-яких помилок морально-фахових деформацій [40, с. 187]. Відповідність діяльності юриста високим моральним стандартам є не тільки особистісною характеристикою, а й об'єктивною вимогою правової системи демократичного суспільства. З огляду на це, формування морально-етичної культури майбутніх юристів стає одним із основних завдань правової освіти. Наголос робиться на розвиток у студентів здатності критично оцінювати свої професійні дії, керуючись не лише нормами права, а й загальнолюдськими цінностями.

Етична культура юриста є основою професійно-правової етики, яка представляє собою живе функціонування моралі в процесі юридичної діяльності.

Це внутрішнє прагнення дотримуватися моральних принципів та норм, що сформувалися в суспільстві.

Етична культура юриста є надзвичайно важливою складовою професійної діяльності будь-якого юриста, оскільки вона визначає не лише рівень його моральної компетентності, а й впливає на довіру громадян до правової системи в цілому. Високий рівень етичної культури дозволяє юристу зберігати свою репутацію і відповідально виконувати свої професійні обов'язки. Необхідно враховувати, що юристи виконують дуже важливу роль в житті суспільства, тому їхні дії та поведінка мають бути досконало відповідні моральним та етичним принципам.

Для забезпечення високого рівня етичної культури серед юристів необхідно проводити систематичну роботу з формування та підвищення моральних цінностей та стандартів професійної поведінки. Крім того, необхідно розробляти та впроваджувати механізми контролю за дотриманням професійної етики, які дозволять вчасно виявляти та припиняти порушення моральних та етичних принципів в юридичній практиці.

У своїй діяльності юристи повинні дотримуватися законодавства та моральних норм, не забувати про свої професійні обов'язки та відповідальність перед суспільством. Тільки в такий спосіб можна забезпечити довіру громадян до правової системи і забезпечити ефективну роботу судових та правоохоронних органів.

Отже, етична культура є природним ядром професійної культури юриста як особистості, що накладає категоричну вимогу дотримуватися моральної поведінки під час виконання службових обов'язків. Вона не терпить жодного прояву неморальної поведінки, погроз, психологічного тиску, насильства чи інших негуманних методів вирішення юридичних питань.

Юридична діяльність передбачає щоденний контакт з людьми, які залежать від юриста, тому він повинен відноситися до них дбайливо та коректно. Етична культура юриста та його рівень правової культури можуть бути досягнуті тільки завдяки високому рівню моральної свідомості, який базується на

моральних знаннях, переконаннях та потребах, а також на високо моральній поведінці. Недотримання норм етичної культури може мати серйозні наслідки, включаючи звільнення з посади. Це означає, що в юридичній практиці існують етичні зобов'язання та відповідальність, які повинні дотримуватись. Ці вимоги закріплені в професійних кодексах, і вони повинні бути практично реалізовані юристами, такими як адвокати, слідчі, прокурори та інші.

У цьому контексті важливим є включення до підготовки юристів курсів з етики та професійної деонтології. Такі курси допомагають студентам зрозуміти професійні етичні стандарти та принципи, які повинні керувати їх діяльністю у майбутньому. Ці курси також допомагають формувати в майбутніх правників відповідальність та повагу до прав та свобод людини [38, с. 374].

Не менш важливою є педагогічна культура юриста яка є невід'ємною частиною професійної культури, та має вирішальне значення для її формування. Згідно зі словами С. Сливки, вона полягає у вивченні теорії та методики правового виховання та профілактичної роботи з використанням педагогічної теорії, інноваційних технологій та професійного такту. Це необхідний елемент для розвитку якісної та ефективної юридичної практики, оскільки вона сприяє створенню сприятливого середовища для професійного зростання та формування гармонійних взаємин з клієнтами та іншими учасниками правових відносин [101, с. 224].

Особливу роль педагогічна культура відіграє у правовій освіті, адже саме завдяки її використанню у навчальному процесі формується свідомість майбутніх юристів. Освітній підхід, який ґрунтується на поєднанні знань права та педагогічних методів, дозволяє ефективніше формувати правові цінності у студентів-правників, підвищуючи їхню здатність до саморозвитку та професійного зростання.

Розвиток педагогічної культури передбачає впровадження інтерактивних форм навчання, таких як моделювання судових засідань, практичні семінари та тренінги з вирішення конфліктних ситуацій. Такі методи сприяють не лише глибшому засвоєнню правових знань, а й формуванню навичок конструктивного

спілкування, ведення переговорів та вирішення правових суперечок у реальних умовах. Водночас педагогічна культура вимагає від юриста постійного вдосконалення комунікаційних навичок, здатності до емпатії та розуміння індивідуальних особливостей кожного клієнта або партнера по справі.

Крім того, ефективне використання педагогічних принципів у правовій практиці допомагає створювати атмосферу довіри між юристом і клієнтом. Здатність доступно пояснити складні правові питання, вміння слухати та враховувати потреби клієнта є невід'ємною складовою успішної правової допомоги. Педагогічна культура також сприяє підвищенню відповідальності юристів за наслідки своїх професійних рішень, формуванню етичних принципів поведінки та розвитку позитивного іміджу юридичної професії.

У сучасному правозастосуванні все більшого значення набуває міждисциплінарний підхід, коли правники поряд із правовими знаннями використовують педагогічні та психологічні інструменти. Це дозволяє враховувати психологічні аспекти поведінки учасників правових відносин, що особливо важливо в умовах роботи з вразливими категоріями населення, вирішення сімейних, трудових або адміністративних спорів.

Компоненти педагогічної культури можна розбити на дві групи: особистісний, що включає педагогічну спрямованість, педагогічну ерудицію, освіченість та високі моральні якості, та діяльнісний, що охоплює педагогічну майстерність, педагогічну творчість, культуру педагогічного спілкування та самовдосконалення [86, с. 93].

Особистісний компонент визначає внутрішній потенціал юриста як педагога, сприяючи розвитку його морально-етичних засад і професійної відповідальності. Педагогічна спрямованість передбачає не лише здатність передавати правові знання, а й готовність формувати правосвідомість у студентів або колег, сприяти їхньому професійному становленню. Педагогічна ерудиція та освіченість забезпечують володіння широким спектром знань, необхідних для ефективного комунікування з різними категоріями учасників правових відносин. Високі моральні якості, такі як чесність, відповідальність і емпатія, стають

базисом для побудови довірливих і конструктивних відносин як у навчальному, так і в правозастосовному середовищі.

Діяльнісний компонент, своєю чергою, визначає практичні навички юриста у сфері педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність включає здатність ефективно організовувати навчальний або просвітницький процес, формувати активне та свідоме ставлення до права у студентів і громадян. Педагогічна творчість сприяє розробці нових методик викладання, використанню інноваційних технологій та адаптації освітніх матеріалів до сучасних потреб суспільства. Культура педагогічного спілкування дозволяє юристам налагоджувати ефективну взаємодію з різними аудиторіями, знаходити підхід до кожного учасника правових відносин та забезпечувати об'єктивний діалог у складних ситуаціях.

Самовдосконалення є ключовою умовою підтримки належного рівня педагогічної культури юриста. Постійна робота над удосконаленням власних знань, умінь та морально-етичних принципів дозволяє юристам залишатися актуальними та ефективними фахівцями, здатними відповідати на виклики сучасного правового простору. Важливу роль у цьому процесі відіграє не лише підвищення кваліфікації, а й рефлексія власного досвіду, аналіз успішних і невдалих практик, співпраця з колегами для обміну досвідом та знаннями.

Майбутнім юристам надається можливість осмислити моральні цінності своєї професії завдяки етичному змісту педагогічних дисциплін. Це дозволяє їм розвивати вміння та навички, необхідні для успішного виконання своїх професійних обов'язків відповідно до законодавства, деонтологічних аспектів та на основі таких етичних категорій, як добро, справедливість, істинність, честь та гідність. Крім того, вони навчаються мистецтву спілкування з колегами та особами, яким надаються правові послуги.

Умови кризи розвитку європейського та національного ринків інтелектуальних послуг ставлять перед ученими також проблему підвищення якості підготовки майбутніх юристів та формування їх професійного іміджу як найбільш актуальну.

В сучасній психолого-педагогічній теорії немає консенсусу щодо тлумачення суті та виокремлення змістовного аспекту професійного іміджу юриста, що значно ускладнює завдання, пов'язані з формуванням цього іміджу під час навчання у вищих юридичних навчальних закладах. Відповідно, залишаються невирішеними педагогічні аспекти змісту та форм навчальної діяльності, які мають істотний вплив на ефективність майбутнього юриста під час виконання різноманітних функцій своєї професійної діяльності. Тому особливо актуальною стає проблема визначення педагогічних умов формування професійного іміджу майбутнього юриста, що передбачає науково обґрунтований аналіз сутності та структури цього феномена, а також виявлення адекватних форм і методів його фахової підготовки [21, с. 86].

Формування професійного іміджу майбутнього юриста має багатовимірний характер, що включає розвиток таких складових, як правова компетентність, етична культура, комунікативні навички та здатність ефективно представляти свою позицію в різних юридичних контекстах. Важливим аспектом цього процесу є усвідомлення майбутнім юристом своєї соціальної ролі та відповідальності перед суспільством.

Ключову роль у формуванні професійного іміджу відіграють практичні заняття, які моделюють реальні ситуації правозастосування. Проведення навчальних судових процесів, переговорів, аналіз правових документів дозволяє студентам відчувати себе частиною професійного середовища, розвинути впевненість у власних силах та навчитися ефективно взаємодіяти з різними суб'єктами правових відносин. Не менш важливим є виховання в майбутніх юристів критичного мислення, яке дозволяє обґрунтовано підходити до аналізу правових ситуацій і прийняття рішень. Цей аспект іміджу включає здатність до самоконтролю та саморефлексії, що сприяє усвідомленню наслідків своїх дій та формуванню професійної відповідальності.

Юристи виступають як захисники закону, так і людей, які порушують його. Формування моральної особистості, що відповідає потребам суспільства та забезпечує виконання соціальної функції представниками юридичних професій,

є одним із головних завдань підготовки юристів у вищому закладі освіти. Хоча моральність не є темою окремих навчальних дисциплін, її можна формувати через самостійну роботу студентів. Самостійна робота студентів може сприяти формуванню у майбутніх юристів ряду важливих якостей, таких як толерантність та доброзичливе ставлення до колег і опонентів, професійна чесність, ввічливість, здатність визнавати свої помилки, та нахил до справедливого вирішення конфліктів на основі моральних принципів і т.д. [138, с. 176].

Тому, включення курсів з етики та професійної деонтології до підготовки юристів є важливим шляхом формування правової культури в Україні. Це допомагає забезпечити, що майбутні юристи будуть працювати відповідально та професійно, з урахуванням етичних принципів та високої моральної культури.

Аналізуючи зв'язок між рівнем правової культури особистості та її освіченістю, культурою та правовим вихованням, можна прийти до висновку, що ця залежність залежить не лише від рівня правової інформації, кількості отриманих знань, але й від характеру діяльності особистості, ступеня наявних свобод, які також можуть розглядатися як ресурси розвитку. Тому, правова культура особистості може бути показником стану суспільства, його демократичності та є важливою передумовою для правового стану суспільства. Правова культура також є уособленням цінностей суспільства на індивідуальному рівні, що проявляється у правомірній поведінці. Як і різноманітні інші види культури, такі як політична, морально-етична, економічна і т.д., правова культура забезпечує ціннісні основи людини та суспільства, визначаючи їхні підвалини [6, с. 16].

Досвід правників-практиків є основою правової культури суб'єктів правозастосування, і вони забезпечують її високий рівень не лише у своїй сфері діяльності, але й в суспільстві загалом. Для вдосконалення професійної правової культури використовуються систематичні та постійні заходи, включаючи спеціальну правову підготовку. Рівень оволодіння професійними правниками правовими вченнями, вміннями та навичками є визначальним для процесів

дотримання законності та правопорядку, правозастосовної, правоохоронної та законодавчої діяльності у суспільстві [93, с. 12].

Професійна правова культура є ключовим елементом забезпечення належного функціонування правової системи та збереження правової державності. Досвід та експертиза юристів-практиків є центральним у розвитку цієї культури, а постійне удосконалення правової освіти та навчання є критичним для забезпечення того, щоб правові професіонали були готові до виконання своїх завдань. Саме рівень знань та вмінь юристів визначає, як ефективно функціонують діючі правові норми в суспільстві, дотримання законності та правопорядку, та як результативно здійснюється правозастосовна, правоохоронна та законодавча діяльність.

У професійній правовій культурі велике значення має правова культура законотворців, оскільки якість нових законів, своєчасність та правильність внесення змін до чинного законодавства для його вдосконалення залежить від рівня їх професійної підготовки та правової культури.

Дії законодавців сприяють формуванню авторитету державної влади, допомагають людям краще розуміти право та дотримуватися діючого законодавства. Для успішної законодавчої діяльності необхідною умовою є постійне підвищення професійної правової культури усіх причетних осіб.

На нашу думку, учасник законотворчого процесу повинен мати достатній рівень правосвідомості, щоб сприяти закріпленню культури дотримання закону. Високий рівень професійної правової культури можна досягти, якщо враховувати дві важливі вимоги. Перша з них передбачає виховання особистої переконаності учасника законотворчого процесу щодо необхідності дотримуватись законів у повсякденному житті. Друга вимога пов'язана з отриманням якісних професійних знань про механізм творення законів та систему законодавства, а також вироблення вмінь та навичок їх професійного застосування. Вимоги, які були названі, можна описати як теоретичні та практичні аспекти зростання рівня професійної правової культури учасника процесу створення законів [38, с. 376].

Підкреслюючи першу з вищезазначених вимог, важливо відзначити, що для створення якісних законів законодавцю необхідно мати відповідні особисті переконання, розвинену правову свідомість, гідність та почуття відповідальності за результати своєї діяльності.

Сутність другої вимоги полягає, як уже зазначалось, в безпосередньому зв'язку процесу отримання якісних професійних знань з механізмом творення і застосування законів та системою законодавства загалом, а також виробленням умінь та навичок професійного застосовування отриманих знань. Тобто фактично зводиться до необхідного – професійного рівня підготовки учасників правозастосовного процесу в його тісному зв'язку з мораллю суспільства. Відповідно будь-які порушення законності, ігнорування прав і законних інтересів особи, недодержання вимог справедливості при вирішенні питань про юридичну відповідальність мають розумітися як аморальні явища за будь-яких умов, скажімо, попри офіційний статус особи чи займану нею посаду. Ф. Фукуяма наводить цікавий приклад, що в середньовічному Китаї імператор міг бути знеструмлений у владі, якщо його поведінка суперечила встановленим морально-етичним нормам [124].

Відтак, важлива роль у соціалізаційному, правовиховному процесі належить законодавству, яке своїми нормами сприяє формуванню демократичної правосвідомості, розвитку правової культури. Проте, суперечності між нормативно-правовими актами, прогалини в законодавстві та недостатня конкретизація норм не сприяють позитивному ставленні до законодавства, формують атмосферу правового нігілізму, породжують кризові стани правової свідомості.

Забезпечення відповідності законодавства вимогам правотворчості є надзвичайно складним завданням, оскільки навіть найбільш досконалий закон може залишитися на папері з різних причин. Одна з цих причин може полягати в тому, що учасники процесу законотворчості можуть мати низький рівень правової культури, тому закон не передбачає механізму його реалізації, що може призвести до невиконання закону і "благих намірів", а для його реалізації можуть

бути необхідні зміни в законі або репресивні заходи. Ще однією важливою причиною є недостатній рівень правової культури та правосвідомості громадян, які свідомо не дотримуються цього закону або активно йому уникають.

Соціально-культурні чинники відіграють не менш важливу роль ніж правова освіта, адже мають важливу роль у формуванні правової культури, впливаючи на ставлення суспільства до права та діяльності правозастосовних органів. Громадська думка, усталені традиції правової поведінки та загальний рівень культури населення є базисними елементами, що визначають правосвідомість і ставлення до правових норм та інститутів. Позитивне сприйняття правової системи сприяє формуванню поваги до закону та довіри до правозастосовних органів, тоді як недовіра або негативний досвід взаємодії з правовими установами можуть знижувати їх авторитет і ефективність.

В Україні соціально-культурний контекст формування правової культури є складним і багатограним, оскільки визначається як сучасними суспільними трансформаціями, так і історичними обставинами. Вплив радянського минулого, з його специфічним підходом до правозастосування та деформацією правових цінностей, продовжує позначатися на сприйнятті права серед значної частини населення. Як зазначає дослідник В.В. Сіренко, тривалий період примусової правової соціалізації, що базувався на підкоренні без глибокого усвідомлення правових норм, створив у суспільстві стійкі упередження щодо права як такого [107, с. 34].

Ці упередження не лише впливають на ставлення громадян до правових інститутів, але й формують нерозуміння або ігнорування важливості правових норм у повсякденному житті. Ідеї про "гнучкість" правозастосування, що панували в радянському періоді, залишили в спадок уявлення про право як про систему, яка може бути підлаштована під політичні потреби, а не об'єктивні та справедливі принципи. Такі культурні орієнтири продовжують визначати взаємодію громадян з правовою системою, зокрема у випадках, коли йдеться про виконання законів або звернення до органів правосуддя.

Однак, із прогресом демократичних реформ та зміною правової парадигми в Україні, з'явилася потреба в оновленні правосвідомості населення. Перехід від тоталітарного режиму до демократичного суспільства вимагає радикальних змін у підходах до правового регулювання і сприйняття права. Сучасні суспільні трансформації в Україні, зокрема євроінтеграційні процеси, намагаються впровадити нові правові стандарти, базуючись на європейських цінностях прав людини та верховенства права, що безумовно впливає на зміну правової культури в країні.

Незважаючи на позитивні зміни, викликані демократичними реформаціями, значна частина суспільства все ще стикається з труднощами адаптації до нових правових реалій. Множинність культурних традицій, низький рівень правової освіти, зокрема серед молоді, а також вплив корупційних практик, значною мірою ускладнюють процес формування правової культури. Як зазначає Л.Я. Рябченко, традиції правової поведінки, що сформувалися за радянських часів, важко змінюються, адже вони глибоко вкорінені в суспільній свідомості [91, с. 98].

Іншою важливою складовою соціально-культурних факторів є вплив традицій правової поведінки, що формуються у процесі міжособистісного спілкування та передачі соціального досвіду між поколіннями. Позитивний приклад дотримання законів і поваги до прав людини на рівні місцевих громад сприяє зміцненню правової культури на макрорівні. На думку О.М. Бандурки, важливою умовою для формування здорового правового середовища є активна просвітницька робота, яка розвиває розуміння значущості права як інструменту соціальної гармонії [4, с. 112].

Ці традиції правової поведінки базуються на соціальних нормах та цінностях, які передаються від покоління до покоління. Традиції, що підтримують правопорядок, формують у суспільстві відчуття відповідальності за дотримання законів і забезпечення прав людини. Окрім того, важливою є роль соціальних інститутів у цьому процесі. Місцеві громади, органи місцевого самоврядування, громадські організації та неурядові структури мають важливу

роль у розвитку правової культури, поширенні знань про права та свободи, а також у формуванні громадської думки щодо дотримання законів.

Активна участь громадян у правових процесах, зокрема через різноманітні форми волонтерства, просвітницькі кампанії та громадські ініціативи, є важливою складовою демократичного розвитку суспільства. У цьому контексті велика роль належить освітнім і правозахисним організаціям, які можуть сприяти створенню умов для більш глибокого усвідомлення громадянами важливості правових норм. Адже формування правової культури потребує не лише навчання правовим стандартам, але й виховання у людей почуття справедливості та відповідальності за дотримання законів.

Дослідження, проведені вченими, свідчать, що активне залучення громадян до процесу правового виховання і просвітництва дозволяє значно підвищити рівень правосвідомості в суспільстві та сприяє розвитку ефективних механізмів правозастосування. Відповідно, формування позитивних традицій правової поведінки є одним із ключових факторів, що забезпечують високий рівень правової культури в Україні. Як зазначає В.В. Сташис, правова просвіта є не лише інструментом формування правової свідомості, а й важливою умовою для розвитку соціальної відповідальності та справедливості в суспільстві [104, с. 87].

Не менш важливими є інституційні фактори, які впливають на організацію та функціонування правозастосовних органів. Наявність чіткої та ефективної структури органів правопорядку забезпечує належне виконання правових норм і сприяє підвищенню правової культури працівників. Важливу роль відіграють також механізми внутрішнього та зовнішнього контролю за їх діяльністю, які забезпечують дотримання правових та етичних стандартів.

Ефективна організація правозастосовних органів передбачає не лише наявність належної адміністративної структури, але й високий рівень професіоналізму серед їх співробітників. Це включає в себе як належну кваліфікацію працівників, так і чітке розмежування функцій та обов'язків, що сприяє швидкому і точному виконанню правозастосовних процедур. При цьому

важливою складовою є оптимізація управлінських процесів, яка дозволяє зменшити бюрократичні бар'єри та підвищити ефективність правозастосування. Наприклад, у ряді європейських країн, таких як Німеччина та Швеція, інститут внутрішнього контролю у судовій системі є важливим інструментом для виявлення порушень і помилок, що виникають в процесі судочинства. Внутрішній контроль за діяльністю органів правопорядку включає регулярні перевірки та аналіз судових справ, що дозволяє оперативно реагувати на недоліки в правозастосуванні та підвищувати рівень правової культури працівників [121, с. 125].

Оптимізація управлінських процесів на рівні правозастосовних органів включає в себе впровадження сучасних інформаційних технологій, автоматизованих систем та електронних документів, що значно скорочує час на виконання процедур і дозволяє знижувати ризик помилок. В Україні, зокрема, запровадження електронного правосуддя та автоматизація судових процедур сприяють швидкому розгляду справ і підвищенню прозорості правозастосування. Ці технологічні зміни дозволяють також зменшити можливості для зловживань та корупційних проявів у правозастосовній практиці, що є важливим аспектом формування правової культури в державі [58, с. 101].

Зокрема, впровадження системи "Електронний суд" в Україні стало значущим кроком до покращення доступу до правосуддя, зменшення адміністративного навантаження на суддів та підвищення ефективності судових процедур. Застосування цієї системи дозволяє сторонам процесу подавати позови, клопотання, документи онлайн, що зменшує час, необхідний для обробки справ, а також знижує можливість втручання людського фактору. За даними Державної судової адміністрації України, застосування електронних судових реєстрів та системи відеоконференцз'язку дозволяє суттєво знизити навантаження на суддів і забезпечити прозорість судового процесу, зокрема, щодо відсутності маніпуляцій під час прийняття рішень.

Подібні зміни також включають впровадження спеціалізованих програм для ведення справ у правоохоронних органах. Наприклад, система "Єдиний реєстр досудових розслідувань" дозволяє автоматизувати процес розслідувань і зменшити можливості для маніпуляцій з даними. Це також дозволяє здійснювати моніторинг стану справ в режимі реального часу і своєчасно виявляти будь-які відхилення від встановлених норм і процедур.

Важливим елементом є також використання онлайн-платформ для забезпечення взаємодії між правозастосовними органами, судами та громадянами. Ці платформи створюють умови для оперативного отримання юридичної консультації та підтримки громадянами своїх прав через інтернет-ресурси. Подібні практики активно використовуються в європейських країнах, таких як Естонія, де цифровізація судової системи вже давно показала позитивні результати, зокрема зниження часу на розгляд справ і зростання громадської довіри до правової системи.

Технологічні інновації, таким чином, не лише підвищують ефективність правозастосування, але й значно впливають на зміцнення правової культури в суспільстві. Вони дозволяють підвищити рівень прозорості правозастосовних органів, зменшити рівень корупції, сприяти точності та швидкості правозастосування, а також підтримувати довіру громадян до системи правосуддя.

Особливо важливою є система зовнішнього контролю, яка дозволяє незалежним органам, таким як прокуратура, громадські організації або міжнародні спостерігачі, здійснювати моніторинг діяльності правозастосовних органів. Цей контроль сприяє підвищенню рівня відповідальності серед працівників органів правопорядку та допомагає виявляти випадки корупції або зловживань. Наприклад, в Україні створено Національне антикорупційне бюро, яке активно проводить розслідування щодо високопосадовців і забезпечує належний рівень зовнішнього контролю над органами правопорядку. Завдяки цьому зростає довіра до правоохоронних органів та їх здатність ефективно виконувати свої функції.

Система зовнішнього контролю охоплює не лише інституції, такі як прокуратура чи спеціалізовані антикорупційні органи, але й громадські ініціативи, які також мають важливе значення в процесі моніторингу діяльності правозастосовних органів. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у просуванні правових норм, етики та виявленні порушень з боку працівників правоохоронних органів. Ініціативи правозахисних організацій і незалежних спостерігачів сприяють не тільки виявленню порушень, але й посиленню моральної відповідальності серед представників правозастосовних органів. Одним із важливих кроків у цьому напрямку є діяльність неурядових організацій, таких як Transparency International Ukraine, яка активно працює в напрямку запобігання корупції та розвитку правової свідомості громадян.

Механізми зовнішнього контролю мають також важливе значення для підтримки морально-етичних стандартів у діяльності правозастосовних органів. Вони не лише дозволяють виявляти правопорушення серед працівників органів правопорядку, а й сприяють формуванню культури дотримання правових та етичних стандартів. Важливим елементом є і міжнародний контроль, який забезпечується через участь України у різних міжнародних організаціях і механізмах, таких як ООН та ЄС, що дозволяє дотримуватись найвищих стандартів прав людини та правового державного управління.

Системи зовнішнього контролю активно розвиваються в Україні, і з кожним роком зростає роль громадських ініціатив у підвищенні рівня правосвідомості громадян. Наприклад, активне залучення громадян до процесів моніторингу правоохоронної діяльності стало важливим аспектом реформування судової системи, що сприяє формуванню довіри громадськості до органів правосуддя і правозастосовних органів загалом.

Економічні умови також мають суттєве значення для ефективності правозастосування в Україні. Матеріальне забезпечення правозастосовних органів, рівень оплати праці працівників, а також наявність соціальних гарантій прямо впливають на їхню мотивацію, професіоналізм і загальний рівень правової культури. Низька оплата праці, недостатнє фінансування або погані умови праці

можуть призвести до демотивації, зниження ефективності роботи та зростання корупційних ризиків серед співробітників органів правопорядку.

Забезпечення гідного матеріального становища працівників правозастосовних органів є ключовим елементом для формування професіоналізму та етики в цих структурах. Низький рівень фінансування правоохоронних органів негативно позначається на їх ефективності, а також створює сприятливі умови для розвитку корупційних практик серед працівників. В Україні, після переходу до ринкової економіки, ці проблеми стали особливо актуальними, що призвело до зростання рівня корупції та зниження довіри населення до правоохоронних органів [68].

Цей феномен має серйозні наслідки, оскільки корупція серед працівників правоохоронних органів знижує не лише ефективність правозастосування, але й підриває довіру до самої правової системи. Більш того, недофінансування веде до погіршення умов праці працівників органів правопорядку, що може негативно впливати на їх мотивацію та професійну відповідальність. В таких умовах важливо здійснювати комплексні заходи щодо покращення матеріального забезпечення працівників, що включають підвищення заробітної плати, надання соціальних гарантій, а також розробку програм, спрямованих на підвищення їх професіоналізму та мотивації до дотримання етичних стандартів.

Дослідження свідчать, що в країнах з високим рівнем матеріального забезпечення працівників правоохоронних органів спостерігається значно менший рівень корупції та більша ефективність роботи правозастосовних органів.

Наявність стабільних фінансових потоків і соціальних гарантій для працівників правозастосовних органів не лише стимулює їх професіоналізм, але й відіграє важливу роль у забезпеченні довіри громадян до цих органів. Чітке фінансування, а також соціальні пільги для правоохоронців сприяють підвищенню рівня їхньої соціальної відповідальності та етичності. Це важливий аспект, оскільки недостатньо оплачувана праця може призводити до моральних

та професійних деформацій, що в свою чергу підриває авторитет правозастосовних органів серед населення.

В Україні, на фоні реформ у поліції та прокуратурі, було введено низку механізмів фінансової підтримки співробітників правоохоронних органів. Наприклад, програмами підвищення заробітної плати, введенням додаткових премій за результативність роботи, а також поліпшенням соціальних гарантій було створено сприятливі умови для покращення мотивації і підвищення відповідальності серед працівників органів правопорядку. Підвищення рівня оплати праці у правоохоронних органах стало однією з основних умов для зниження корупційних проявів, оскільки це дозволяє мінімізувати економічні спокуси, що можуть сприяти зловживанням з боку правоохоронців. Так, програми, спрямовані на забезпечення гідних умов праці, включаючи оплату за виконану роботу, стали важливими факторами для реформи, покликаної підвищити ефективність боротьби з правопорушеннями та покращити імідж правоохоронних органів в очах громадян.

Дослідження показують, що ефективне реформування правоохоронних органів з урахуванням фінансових і соціальних стимулів є важливим етапом у формуванні правової культури. Зокрема, в Україні заходи щодо підвищення фінансового забезпечення працівників поліції призвели до зменшення корупційних випадків та покращення загальної ефективності правоохоронної системи [77].

Фінансова стабільність правозастосовних органів повинна бути не лише результатом постійних бюджетних надходжень, а й ефективного та прозорого управління цими коштами. Важливим аспектом є створення умов для належного контролю за витратами та використанням державних фінансів, що допомагає запобігти їх не цільовому витрачанням та зловживанням. Прозорість у використанні бюджетних коштів забезпечується за допомогою систем внутрішнього аудиту та контролю, які повинні бути незалежними та ефективно працювати на кожному етапі фінансування. Це сприяє запобіганню корупційних схем та створенню довіри до правозастосовних органів з боку громадськості.

Крім того, для забезпечення фінансової стабільності правозастосовних органів важливо також мати додаткові джерела фінансування, які можуть зменшити залежність від державного бюджету. Одним із таких шляхів є оптимізація діяльності державних підприємств, що належать до правозастосовної сфери, зокрема правоохоронних агентств, судових установ і т.п. Впровадження ефективних управлінських практик, залучення інвестицій, підвищення продуктивності та створення нових механізмів фінансування дозволяють не лише зменшити бюджетне навантаження, але й забезпечити сталий розвиток правозастосовної системи.

В Україні впровадження таких заходів активно обговорюється в контексті реформування правоохоронних органів. Наприклад, розглядаються можливості залучення приватного сектору для покращення фінансування та посилення ефективності роботи правоохоронних установ.

Отже, фактори, що впливають на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні, є багатограними та взаємопов'язаними. Вони охоплюють як інституційні, так і соціально-культурні, професійні та фінансові аспекти. Професійна підготовка юристів, морально-етична культура, а також педагогічна складова є основою для формування правової свідомості і етики серед правозастосовників. Водночас, соціально-культурні фактори, такі як громадська думка, традиції правової поведінки та рівень соціальної відповідальності, відіграють важливу роль у формуванні загального правового середовища в країні.

Інституційні фактори, зокрема організаційна структура правоохоронних органів та механізми внутрішнього і зовнішнього контролю, є основою для належного виконання правових норм та підвищення ефективності правозастосування. Важливою складовою є фінансове забезпечення правозастосовних органів, яке безпосередньо впливає на рівень їх професіоналізму та здатність знижувати корупційні прояви. Крім того, успішні реформи та впровадження новітніх технологій сприяють покращенню

прозорості правозастосування і зміцненню довіри громадськості до органів правопорядку.

3.2 Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні

Правова культура є ключовим елементом правової системи, що безпосередньо впливає на ефективність правозастосування та забезпечення правопорядку в державі. Вона визначає рівень правової свідомості громадян, їхнє ставлення до права, готовність дотримуватися правових норм і використовувати правові механізми для захисту своїх прав та інтересів.

В умовах триваючих трансформацій у політичній, економічній та соціальній сферах України питання розвитку правової культури набуває особливого значення, оскільки саме вона є одним із головних факторів стабільності правової системи та ефективності її функціонування.

Відповідно до системного підходу правова культура розглядається як складова частина соціальної системи, яка включає у себе правові норми, інститути, процедури та практики. Цей підхід розглядає взаємозв'язок між правовою культурою та іншими аспектами суспільного життя і акцентує увагу на тому, що правова культура не існує ізольовано, а взаємодіє з іншими елементами суспільства, такими як політична система, економіка, культура та моральні норми. Взаємозв'язок між правовою культурою та іншими аспектами соціального життя підкреслює, що зміни в одній із складових соціальної системи можуть впливати на інші. Соціально-економічні зміни можуть спричинити необхідність оновлення правових норм і інститутів, що в свою чергу призводить до змін у правовій культурі суспільства. Тому для забезпечення ефективного застосування права необхідно розглядати правову культуру як частину ширшої соціальної системи, де її розвиток та зміни тісно пов'язані з іншими соціальними процесами.

Психологічний підхід зосереджується на індивідуальних переконаннях, цінностях і уявленнях людей щодо права. Він розглядає правову культуру як внутрішній світ людини, який впливає на її ставлення до правових норм і вирішення правових питань [70, с.147]. Відповідно до нього, правова культура є не лише знанням законів, а й усвідомленням ролі права в особистому житті людини, її здатністю приймати рішення в правовій сфері з урахуванням моральних та етичних аспектів. Люди з високим рівнем правової культури мають глибоке розуміння принципів правової справедливості, що дозволяє їм не лише правильно діяти в правових ситуаціях, але й бути активними учасниками процесу створення та застосування правових норм. У свою чергу, низька правова культура може сприяти ігноруванню правових норм, що знижує ефективність правозастосування та підриває довіру до правової системи.

Згідно з інституційним підходом, правова культура розглядається через призму правових інститутів та організацій, які формують і реалізують правові норми в суспільстві [15, с. 204-207]. Цей підхід дозволяє зосередитися на ролі інститутів, таких як суди, правоохоронні органи, органи державної влади, а також на їх здатності забезпечити дотримання та ефективне застосування норм права. Важливим аспектом цього підходу є взаємозв'язок між розвитком правової культури та ефективністю правозастосування. Якщо інститути права мають високий рівень правової культури, то це сприяє підвищенню ефективності застосування законодавства, забезпеченню справедливості та рівності перед законом для всіх громадян. На противагу цьому, низький рівень правової культури в інституціях може призвести до зловживань, корупції та зневажання правами громадян.

Рівень правової культури безпосередньо впливає на якість застосування права, оскільки він визначає, наскільки суспільство усвідомлює важливість дотримання правових норм і наскільки готове користуватися правовими інструментами у вирішенні конфліктних ситуацій. Формування правової культури, яка включає не лише знання законодавства, а й усвідомлене його

сприйняття, сприяє зміцненню верховенства права та забезпеченню ефективності правозастосовної діяльності.

Попри позитивні зрушення у правовій сфері, в Україні зберігається низький рівень правосвідомості та правової поведінки громадян, що негативно впливає на ефективність правозастосування. Недостатня правова обізнаність, правовий нігілізм, низький рівень правової відповідальності та недовіра до державних інституцій знижують дієвість законодавства, ускладнюють функціонування судової системи та правоохоронних органів. Через це правові норми нерідко залишаються лише формальними приписами, які не реалізуються на практиці [85].

Сучасна юридична література містить численні наукові підходи та тлумачення поняття правової культури, що свідчить про багатогранність і складність цього терміна. Багато дослідників намагаються визначити правову культуру через різні аспекти - від елементів правової свідомості та поведінки до впливу правових традицій та інститутів на суспільство. Кожен з цих підходів підкреслює певні характеристики правової культури, її роль у формуванні правової системи та забезпеченні правопорядку в державі.

Як вважає Л.М. Горбунова, правова культура – це важлива складова процесів здійснення суспільноправової реформи в країні, утвердження верховенства права в усіх сферах соціального буття. Високий рівень правової культури в суспільстві, де функціонують її ефективні механізми, є умовою формування демократичних засад життєдіяльності [19, с. 24]. Правова культура визначає якість правовідносин у державі, впливає на рівень правосвідомості громадян та сприяє ефективному функціонуванню правових інституцій. Вона охоплює не лише знання права, а й усталені правові традиції, рівень правового виховання та практику застосування правових норм.

У юридичній енциклопедії зазначено, що правова культура – це складова частина загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносин, досконалості законодавства, організації роботи з його дотримання, стан законності і правопорядку [135, с. 405]. Натомість,

О.Ф. Скакун правову культуру розглядає як невід'ємну частину загальної культури, що становить систему правових цінностей, розумінь і настанов, які відображають у правовій формі стан свободи і соціальних цінностей людства, суспільства, особи [95, с. 648]. Ці аспекти безпосередньо впливають на ефективність застосування права, оскільки висока правова культура формує відповідальне ставлення до дотримання правових норм, підвищує рівень правової свідомості та зміцнює демократичні засади державного управління.

На індивідуальному рівні правова культура сприяє усвідомленню прав і обов'язків громадянами, що зменшує кількість правопорушень і сприяє належному правозастосуванню. На груповому рівні вона визначає ефективність роботи правозахисних інститутів, судової системи та органів державної влади. На суспільному рівні правова культура впливає на стабільність правопорядку, формування правових традицій і розвиток правової політики держави [114].

Виходячи з цього, можна визначити, що сутність правової культури полягає в її здатності забезпечувати гармонійне співіснування права і суспільства, формуючи систему правових переконань, норм і звичаїв, які визначають ставлення громадян до права, законів і правових інститутів. Правова культура - це не статична категорія, а динамічний процес, який залежить від історичних, соціальних, культурних і політичних чинників. Вона відображає глибину розуміння людьми важливості права як основи суспільного життя і визначає, як ці переконання та цінності впливають на їхню поведінку та взаємодію з правовою системою.

Правова культура є важливим елементом правового порядку в країні, оскільки вона визначає не лише розуміння права, а й його практичне застосування в повсякденному житті. Це взаємопов'язаний процес, в якому право не тільки відображає суспільні потреби, а й формує нові ідеї та норми поведінки, що сприяють забезпеченню верховенства права. Він включає такі складові, як правосвідомість, правова поведінка, правові традиції та правові інститути [36, с. 211].

Правова культура також впливає на довіру громадян до правосуддя та правоохоронних органів. Люди з високим рівнем правової культури більш схильні довіряти судовій системі та вважають за потрібне дотримання закону. Крім того, правова культура сприяє розвитку громадянського суспільства та громадянської активності. Як вважає А.А. Овчиннікова, правова культура стимулює громадян брати участь у громадських обговореннях, акціях та інших формах громадської участі, що сприяє формуванню демократичної культури [64, с. 20].

Досліджуючи практику інших країн, можна побачити, як рівень правової культури безпосередньо впливає на розвиток держави та її суспільства. У країнах з високою правовою культурою часто спостерігаються позитивні зміни у функціонуванні правових інститутів, таких як суди, правоохоронні органи та органи державної влади. Наприклад, у Швеції, де правова культура знаходиться на високому рівні, всі громадяни дотримуються принципів правосуддя та чесності у взаєминах з державою. Це забезпечує стабільність інститутів, знижує рівень корупції та підвищує ефективність реформи. Важливою частиною шведської правової культури є також система відкритості та підзвітності урядових структур, що сприяє зростанню громадянської довіри.

У Німеччині, після об'єднання Східної та Західної частин країни, правова культура стала основою для стабільності і розвитку нових механізмів правосуддя та адміністративних процедур. Завдяки високій правовій культурі вдалося запровадити реформи, які сприяли інтеграції різних частин країни та забезпеченню правових стандартів на всій її території. Крім того, німецька правова культура підтримує високу незалежність судової системи, що дозволяє домогтися справедливості у вирішенні спірних питань між громадянами, бізнесом і державою [36, с. 212].

Ще один приклад можна побачити у Новій Зеландії, де правова культура сприяє захисту прав корінних народів маорі. Залучення маорі до процесів прийняття рішень та встановлення соціальних і правових норм дозволило створити рівноважне суспільство, в якому враховуються інтереси всіх громадян.

Висока правова культура допомогла запровадити механізми, які гарантують права меншин та знижують соціальну напруженість.

Однак негативні наслідки низької правової культури є не менш значущими. Якщо правова культура залишається на досить низькому рівні, спостерігаються численні проблеми в ефективності судової системи та боротьбі з корупцією. Відсутність довіри до правосуддя та численні зловживання владою значно ускладнюють впровадження реформ і забезпечення справедливості. Низький рівень правової культури також впливає на взаємодію між громадянами та державними інститутами, що призводить до посилення соціальних проблем, зокрема бідності та нерівності.

Наприклад, у Латинській Америці де правова культура в багатьох країнах знаходиться на низькому рівні, що має негативний вплив на стабільність. У таких країнах, як Аргентина, Венесуела та інші, поширені корупція та маніпуляції з правом, що ускладнює боротьбу з організованою злочинністю та забезпеченням правопорядку. Це часто призводить до нестабільності в політичному середовищі, порушення прав людини та несправедливих судових процесів. Низька правова культура також створює умови для зловживання владою, що негативно позначається на довірі громадян до державних інститутів.

Надзвичайно важливим аспектом є вплив правової культури на правозастосування в Україні, оскільки він визначає, наскільки ефективно та справедливо функціонує правова система в країні. На сьогоднішній день правова культура в Україні знаходиться на етапі формування, і це суттєво впливає на якість та ефективність правозастосування.

Як ми знаємо, правозастосування - це процес реалізації правових норм через практичні дії судових органів, правоохоронних органів та інших державних інституцій. Однак цей процес неможливий без відповідної правової культури в суспільстві, яка безпосередньо впливає на те, як громадяни, органи державної влади та правоохоронні органи ставляться до права, як вони забезпечують дотримання та застосування права.

Як зазначалося раніше, правова культура включає в себе правосвідомість, правову поведінку, правові традиції та правові інститути, і кожна з цих складових може мати значний вплив на процес правозастосування. Низький рівень правової культури громадян призводить до того, що багато людей не усвідомлюють або не розуміють значення правових норм, що призводить до порушень закону, ігнорування правових принципів і практики. Це, в свою чергу, ускладнює роботу правоохоронних органів, які змушені мати справу з правовим нігілізмом, порушеннями прав і свобод громадян, недовірою до правових інститутів.

Високий рівень правової культури сприяє усвідомленню громадянами важливості дотримання правил і створює фундамент для правової держави. Коли люди розуміють свої права і обов'язки, вони більш активно дотримуються закону та беруть участь у формуванні нових правових норм.

Правова культура також впливає на довіру громадян до правосуддя та правоохоронних органів. Люди з високим рівнем правової культури більш схильні довіряти судовій системі та вважають за потрібне дотримання закону [49, с. 599]. Це, у свою чергу, підвищує ефективність судової системи, оскільки громадяни стають більш готовими до співпраці з судами і готові приймати рішення судів, що базуються на законі.

Висока правова культура значною мірою визначає рівень довіри громадян до органів правосуддя. Коли люди мають чітке уявлення про принципи та механізми судового розгляду, вони більше вірять у справедливість та неупередженість судових рішень. Вони переконані, що судова система забезпечує не тільки правову рівність, але й гарантує захист прав кожного громадянина, незалежно від соціального статусу чи впливу. Це сприяє формуванню довіри до суддівської влади та, в кінцевому підсумку, створює сприятливі умови для ефективного правосуддя.

Громадяни з високим рівнем правової обізнаності, маючи зрозумілість про те, як працює судова система, не тільки очікують від суду справедливого розгляду своїх справ, але й активно долучаються до правових процесів. Вони

розуміють свої права під час судового розгляду, зокрема право на справедливий процес, право на адвоката, право на захист своїх інтересів. Це знання дозволяє їм уникати юридичних помилок, таких як пропуск строків подачі позовів або неправомірне використання доказів, що можуть знизити шанси на успіх у справі.

Крім того, правова обізнаність дозволяє громадянам діяти конструктивно та з повагою до суду під час судового процесу. Люди, які мають уявлення про принципи правосуддя та порядок судових розглядів, знають, як правильно подавати документи, як вести себе на судових засіданнях і які вимоги ставляться до учасників процесу. Вони здатні належним чином формулювати свої позови, обґрунтовувати свої вимоги і чітко презентувати факти, що сприяє правильному та своєчасному розгляду справи.

З іншого боку, висока правова культура має прямий вплив на зменшення зловживань у правовій системі, таких як подача безпідставних позовів або використання юридичних лазівок для затягування процесу. Коли громадяни мають глибоке розуміння принципів правосуддя та поважають встановлені правила, вони менше схильні до маніпулювання правовими нормами для досягнення власних цілей або уповільнення розгляду справ. Вони розуміють, що система правосуддя існує не лише для задоволення їхніх інтересів, але й для забезпечення загального правопорядку та справедливості, що робить їх більш відповідальними у взаємодії з нею [36, с. 212].

Наприклад, якщо люди мають знання про те, як працюють суди і які вимоги ставляться до позовів, вони частіше обирають раціональні шляхи вирішення спорів, застосовуючи медіацію або інші альтернативні методи вирішення конфліктів, замість того, щоб вдаватися до судових маніпуляцій. Такі громадяни знають, що подача безпідставних позовів або нечесне використання юридичних процедур може не тільки призвести до негативних наслідків для них, але й створить додаткове навантаження на судову систему, що негативно вплине на її ефективність.

В Україні, де існує значний розрив між теоретичним розумінням права та його практичним застосуванням, роль правової культури є вирішальною для

забезпечення ефективного правозастосування. Високий рівень правової культури населення може призвести до підвищення відповідальності громадян перед законом, зменшення кількості правопорушень та зміцнення правопорядку. У свою чергу, низький рівень правової культури призводить до порушення законів, корупції, правового нігілізму та інших негативних явищ, які суттєво знижують ефективність правоохоронної діяльності.

Однією з важливих проблем в Україні є те, що правова культура не завжди сприймається як невід'ємна частина правозастосування. Ключовим є не лише те, як громадяни сприймають правову систему, а й як державні органи застосовують право. Наприклад, окремі працівники правозастосовних органів не завжди керуються принципами правової справедливості та верховенства права, а натомість можуть керуватися особистими чи груповими інтересами. Це підриває довіру до правової системи та сприяє негативному сприйняттю правозастосовних органів громадянами.

Це явище є однією з основних перепон на шляху до ефективного застосування права в Україні. Коли правозастосовні органи, такі як суди, прокуратура чи правоохоронні органи, не демонструють належного рівня правової культури, це призводить до того, що закони не застосовуються неупереджено, а справедливість часто ставиться під сумнів. Якщо представники цих органів керуються власними інтересами або не мають належного рівня правосвідомості, це може призвести до вибіркового правозастосування, корупційних проявів або навіть порушення прав людини. У результаті суспільство втрачає довіру до правових інститутів, що істотно знижує ефективність правозастосування.

Правова культура повинна стати основою для всіх етапів правового процесу — від розслідування та досудового розгляду до прийняття судових рішень. Формування високого рівня правової культури серед працівників правозастосовних органів забезпечує дотримання стандартів правової етики, неупередженість у розгляді справ та прийняття справедливих рішень. Це не лише

сприяє підвищенню ефективності правозастосування, а й зміцнює правовий порядок в Україні.

Впровадження високого рівня правової культури на рівні державних органів сприятиме не лише поліпшенню якості правосуддя, але й сприятиме формуванню у громадян впевненості у тому, що правова система здатна забезпечити їхні права та свободи, незалежно від їхнього соціального статусу чи політичних переконань.

Водночас, зміцнення правової культури є ключовим фактором для покращення роботи правозастосовних органів в Україні. Цього можна досягти шляхом підвищення рівня правової освіти на всіх етапах навчання, розширення доступу до правової інформації, реформування правоохоронної та судової систем з метою підвищення їх ефективності та прозорості. Правова культура має стати основою для формування правової держави, де кожен громадянин і кожна інституція усвідомлюють свою роль у підтримці правопорядку та справедливості.

Невід'ємною частиною впливу правової культури на правозастосування є також усвідомлення того, що для того, щоб закони працювали ефективно, громадяни повинні не лише знати свої права та обов'язки, але й брати активну участь у їх захисті, використовуючи правові інструменти в рамках правового поля. Для цього необхідно проводити масштабні просвітницькі кампанії, спрямовані на формування у громадян розуміння важливості права як основи розвитку цивілізованого суспільства.

Водночас, процес зміцнення правової культури в Україні не може бути успішним без вирішення важливих проблем, які існують у суспільстві сьогодні, зокрема, правового нігілізму та низького рівня правової освіти. Правовий нігілізм, тобто ставлення до права як до чогось другорядного або навіть ворожого, є однією з головних перешкод на шляху побудови правової держави. В Україні, як і в багатьох інших країнах, правовий нігілізм проявляється в різних формах: від ігнорування правових норм до зневаги до прав людини та демократичних цінностей.

Однією з причин цього явища є недостатній рівень правосвідомості громадян, який часто виникає через недостатню правову освіту, що не відповідає сучасним вимогам і не дозволяє людям усвідомити важливість правових норм у повсякденному житті. Правова освіта в Україні зазвичай зосереджена на теоретичних аспектах права, тоді як на практиці люди часто стикаються з правовими труднощами і не знають, як діяти в конкретних ситуаціях, коли їхні права порушуються. Це призводить до того, що багато громадян не мають чіткого уявлення про свої права та обов'язки, що підвищує ризик їх порушення та сприяє розвитку правового нігілізму.

Боротьба з правовим нігілізмом має включати не лише покращення правової освіти, а й більш глибоке реформування системи освіти з метою наближення її до реалій сучасного суспільства. Важливо створювати освітні програми, які не лише дають знання правової теорії, а й розвивають практичні навички реалізації прав у реальних життєвих ситуаціях. Програми правової освіти мають бути спрямовані на розвиток критичного мислення, вміння аналізувати правові ситуації, оцінювати можливі наслідки своїх дій та приймати обґрунтовані правові рішення.

Особливу роль у зниженні правового нігілізму та підвищенні рівня правової культури може відіграти вивчення та застосування досвіду інших країн, де правова культура вже є більш розвиненою. Досвід таких країн, як Німеччина, Швеція, Канада та інших, показує, що успішний розвиток правової культури неможливий без комплексного підходу, який охоплює різні аспекти - від освіти до реформування правових інститутів. Наприклад, у багатьох західних країнах правова освіта є обов'язковим елементом шкільної програми, і навіть для дітей проводяться спеціальні уроки, спрямовані на розуміння прав та обов'язків у суспільстві. Це дозволяє молодим людям з раннього віку формувати правильне ставлення до права та відповідальності перед законом.

Крім того, такі країни розвивають систему громадянської освіти, яка включає не лише традиційні уроки права, а й різноманітні тренінги, симуляції судових процесів, лекції з прав людини та етики. Важливим аспектом є також

розвиток юридичних клінік та інших ініціатив, які дають можливість людям отримувати безкоштовну правову допомогу та вдосконалювати свої правові навички в реальних життєвих ситуаціях.

У країнах з високим рівнем правової культури також активно діють правозахисні організації, які просувають освіту з прав людини, здійснюють моніторинг порушень прав та виступають з ініціативами щодо покращення правового середовища в суспільстві. У таких країнах громадяни мають можливість безперешкодно отримувати юридичні консультації, брати участь у судових процесах як позивачі, адвокати чи свідки, а отже, безпосередньо залучені до процесу правозастосування.

Таким чином, досвід інших країн показує, що розвиток правової культури потребує комплексного реформування не лише правової освіти, а й правоохоронних інституцій, створення умов для безперешкодного доступу до правової допомоги, а також активного залучення громадян до процесу формування та реалізації правових норм.

Отже, підвищення правової культури дійсно є ключовим фактором для покращення правозастосування в Україні, адже без усвідомлення правових норм та принципів на рівні суспільства та інституцій неможливо досягти справжньої ефективності правової системи. Одним із перших кроків на цьому шляху є підвищення рівня правової освіти на всіх етапах навчання. Правова освіта має бути доступною та всеохоплюючою, починаючи з дитячих садків та шкіл, де можна закласти основи правового мислення, і закінчуючи університетами, де майбутні юристи, економісти, державні службовці та інші фахівці мають отримати поглиблені знання про принципи права та механізми його застосування. Важливо, щоб навчальні програми були актуальними, адекватно відображали реалії сучасного правового середовища та включали як теоретичні, так і практичні аспекти юридичної діяльності.

Особливу увагу слід приділяти підвищенню правової обізнаності молоді, оскільки саме вона в майбутньому стане основною рушійною силою правових змін у суспільстві. Якщо громадяни з раннього віку усвідомлюватимуть

важливість дотримання законів, розумітимуть свої права та обов'язки, це сприятиме створенню здорового правового середовища в майбутньому.

Іншим важливим аспектом є розширення доступу до правової інформації. Для того, щоб правозастосування було ефективним, громадяни повинні мати можливість отримувати достовірну та своєчасну інформацію про зміни в законодавстві, права, на які вони можуть розраховувати, та механізми їх захисту. Це може бути реалізовано через розвиток онлайн-ресурсів, правових порталів, створення доступних інформаційних платформ, де громадяни можуть швидко знайти необхідну правову інформацію. При цьому важливо, щоб ці ресурси були зрозумілими та доступними для різних категорій населення, незалежно від їхнього рівня освіти чи соціального статусу.

Таким чином, правова культура відіграє ключову роль у процесі застосування права в Україні, визначаючи ефективність правових норм та ступінь їх дотримання. Формування високого рівня правової культури вимагає не лише вдосконалення правової освіти, а й підвищення довіри до судової системи, посилення правової обізнаності громадян та забезпечення доступу до правосуддя. Досвід інших країн свідчить, що комплексний підхід до правової культури сприяє стабільності правопорядку та верховенству права, що є важливим фактором для правового розвитку України.

Зокрема, для забезпечення ефективного застосування права в Україні необхідно сприяти розвитку правової культури на всіх рівнях: від громадян до правозастосовних органів. Правова культура має бути основою не тільки для повсякденного життя громадян, а й для діяльності державних органів, які мають прямий вплив на правозастосування. Важливо, щоб працівники судових, правоохоронних та інших державних органів не тільки мали необхідні знання законодавства, а й дотримувались етики та принципів справедливості. Це включає в себе неупередженість, відкритість та чесність у прийнятті рішень, що допомагає підвищити рівень довіри громадян до правової системи.

У підсумку, комплексний підхід до правової культури — це ключ до досягнення ефективного правозастосування в Україні. Він забезпечує не тільки

належне функціонування судової системи, а й розвиток правової свідомості серед громадян, що сприяє зміцненню правопорядку і забезпеченню верховенства права в країні.

3.3 Шляхи підвищення правової культури у процесі застосування права в Україні

Правова культура суспільства є фундаментальною умовою ефективного функціонування правової системи, адже саме вона визначає рівень правосвідомості громадян, якість правозастосовної практики та ступінь довіри до державних інституцій. Для України, яка перебуває на шляху правових реформ і інтеграції до європейського правового простору, питання підвищення правової культури в процесі застосування права є вкрай актуальним.

На думку В.В. Галунько, правова культура громадян і посадових осіб правової держави має характеризуватися такими рисами: 1) поважне ставлення громадян до закону та визнання принципу верховенства права як найвищої цінності; 2) добровільне виконання громадянами правового законодавства; 3) дотримання взаємних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків громадянами і державою; 4) розуміння, що громадяни діють відповідно до першого принципу правового регулювання «Дозволено все, крім того, що прямо заборонено законом», а публічні чиновники і посадові особи будь-яких суб'єктів – відповідно до другого: «Заборонено все, крім того, що прямо дозволено законом»; 4) можливості врегулювання переважної кількості суспільних відносин на основі інших соціальних норм, не перебільшення значення норм права, які врегульовують лише найважливіші суспільні відносини; 5) вирішення більшості правових конфліктів за допомогою норм приватного права, без участі суб'єктів публічної адміністрації; 6) широке використання засобів громадянського суспільства для покарання осіб за дрібні правопорушення ліберальними

засобами та жорстке реагування професійних правоохоронних органів на злочини, насамперед, проти людини; 7) визнання права громадян на невиконання (супротив) не правового законодавства, яке не відповідає природному праву; 8) широка участь громадян у правотворчості [13, с. 6–7].

Для того, щоб суб'єкти правозастосування та громадяни загалом володіли вищепереліченими рисами, на нашу думку необхідний комплекс заходів який підвищить рівень правової культури. Тому, у даному розділі розглядаються основні шляхи підвищення правової культури як серед населення, так і серед фахівців у сфері права.

Одним із ключових шляхів підвищення правової культури на нашу думку є розвиток правової освіти на всіх рівнях. До основних напрямів у цій сфері належать: вдосконалення шкільної правової освіти – інтеграція правових дисциплін у загальноосвітні навчальні заклади, забезпечення сучасних підручників та інтерактивних методів навчання, реформування юридичної освіти – підвищення вимог до викладання юридичних дисциплін, розширення практичного компоненту навчання, та підвищення правової грамотності населення – організація інформаційних кампаній, проведення правових консультацій, створення доступних ресурсів для вивчення правових норм.

Що стосується першого, то **вдосконалення шкільної правової освіти** є важливим напрямком підвищення правової культури серед молоді, адже саме в шкільному віці закладаються основи правосвідомості, які впливають на подальшу поведінку і ставлення до права в дорослому житті. Одним із основних завдань є інтеграція правових дисциплін у загальноосвітні навчальні заклади, що дозволить зробити правову освіту доступною та зрозумілою для кожного учня.

Інтеграція правових дисциплін у загальноосвітні заклади повинна охоплювати не лише спеціалізовані уроки правознавства, а й внесення елементів правових знань у інші предмети, зокрема історію, соціальні науки, етику та інші дисципліни [92]. Такий підхід дозволяє створити єдину картину правової реальності для школярів, підвищити рівень правової обізнаності та допомогти молоді усвідомити важливість правових норм у повсякденному житті. Це також

сприятиме формуванню правових уявлень, розуміння прав і обов'язків, а також відповідальності за свої дії.

Одним із важливих аспектів удосконалення шкільної правової освіти є забезпечення сучасних підручників та навчальних матеріалів, які відповідають актуальним вимогам та стандартам. Сучасні підручники повинні не тільки охоплювати основи правознавства, а й бути інтерактивними, зрозумілими для молоді, враховувати зміни в законодавстві та соціальних умовах. Крім того, необхідно забезпечити учнів наочними матеріалами, такими як мультимедійні ресурси, презентації, відеоуроки, що значно покращують сприйняття та засвоєння правової інформації.

Інтерактивні методи навчання є не менш важливою складовою сучасної правової освіти в школах. Ці методи включають дебати, симуляції судових засідань та моделювання правових ситуацій. Такий підхід дозволяє не лише поглибити теоретичні знання учнів, а й розвивати практичні навички застосування правових норм, уміння аргументувати свої позиції, вирішувати конфлікти у правовому полі, а також розуміння значення права у житті суспільства.

В Україні вже існують кілька ініціатив та реальних прикладів вдосконалення шкільної правової освіти, які сприяють інтеграції правових дисциплін у загальноосвітні навчальні заклади, забезпечені сучасними підручниками та використанню інтерактивних методів навчання.

Реформування вищої юридичної освіти в Україні є не менш важливим етапом у розвитку правової системи країни, оскільки воно безпосередньо впливає на підготовку фахівців, які забезпечують правову державність та ефективність правозастосування. Зокрема, однією з ключових проблем є підвищення вимог до викладання юридичних дисциплін і значне розширення практичного компоненту навчання [9].

Підвищення вимог до викладання юридичних дисциплін є важливою складовою реформи юридичної освіти в Україні, що має на меті не лише покращення якості навчання, але й підготовку правників, здатних ефективно

працювати в умовах постійних змін у правовій системі. Одним з основних кроків у цьому напрямку є вдосконалення змісту навчальних планів, що дозволить студентам отримувати актуальні знання, які відповідають вимогам сучасного правового середовища.

Актуалізація змісту навчальних програм має на увазі постійну адаптацію їх до змін у національному законодавстві та міжнародних правових стандартах. Оскільки законодавство постійно змінюється, студенти повинні мати змогу отримувати знання про останні правові реформи та новітні підходи до правозастосування. У цьому контексті особливу роль відіграють дисципліни, які вивчають основи національного права, такі як конституційне, адміністративне, кримінальне та цивільне право. Вони повинні постійно оновлюватися з урахуванням останніх змін у законодавстві, щоб студенти могли опановувати сучасні підходи до застосування норм права в реальних умовах.

Не менш важливою є інтеграція міжнародних стандартів, зокрема прав людини та європейських норм, у національне законодавство. Це дозволяє майбутнім правникам не лише орієнтуватися у національному правовому контексті, а й розуміти, як працюють міжнародні правові механізми, що особливо важливо в умовах глобалізації та інтеграційних процесів. Оскільки Україна є частиною міжнародної правової спільноти, правники повинні володіти знаннями, які дозволяють їм ефективно працювати в рамках міжнародного права, включаючи захист прав людини, трансформацію європейських стандартів в національну правову систему та участь у міжнародних судових та правових інституціях.

Важливим кроком до підвищення вимог до викладання є також підвищення кваліфікації викладачів юридичних дисциплін. Вони повинні постійно вдосконалювати свої знання, слідкувати за останніми тенденціями у праві та бути залученими до наукових досліджень. Це дозволяє не лише передавати студентам актуальні знання, але й забезпечити їх навчання на основі практичного досвіду. Залучення викладачів до роботи в правових установах, органах державної влади, юридичних компаніях чи адвокатських об'єднаннях

дає їм можливість застосовувати теоретичні знання на практиці, що, в свою чергу, підвищує якість навчання.

Розширення практичного компоненту навчання в юридичній освіті є критично важливим для підготовки висококваліфікованих правників, здатних не тільки розуміти теорію, але й ефективно застосовувати її в реальних правових ситуаціях. Система юридичної освіти повинна передбачати інтеграцію практичних компонентів через різноманітні форми навчання, такі як практичні заняття, тренінги, симуляційні суди та стажування, що надають студентам можливість активно застосовувати отримані знання для вирішення реальних правових проблем.

Однією з основних задач розширення практичного компонента є розвиток у студентів здатності до самостійного прийняття рішень у складних правових ситуаціях. Це досягається шляхом впровадження методики «кейсів», де студенти працюють з конкретними правовими ситуаціями, що дозволяє їм інтегрувати теоретичні аспекти правознавства з практичними навичками. Під час роботи з реальними чи змодельованими кейсами студенти не лише аналізують ситуації, але й застосовують відповідні правові норми, розвиваючи свою здатність до критичного аналізу та синтезу, що є необхідним для вирішення складних юридичних задач [105].

Крім того, впровадження стажувань у реальних правових установах, таких як адвокатські об'єднання, юридичні компанії, органи державної влади, суди та інші державні органи, сприяє формуванню практичних навичок у студентів, що дозволяє їм безпосередньо ознайомитися з діяльністю правових інститутів та отримати безцінний досвід роботи в різних галузях права. Такі стажування забезпечують студентам можливість не лише вдосконалювати професійні навички, але й отримувати практичний досвід, що має вирішальне значення для подальшої професійної діяльності.

Методика симуляційних судів є ще однією важливою складовою практичного компонента навчання, що дозволяє студентам юридичних факультетів формувати комплексні навички правозастосування. В ході

симуляцій студентами здійснюється моделювання реальних судових процесів, де вони виконують ролі суддів, адвокатів, прокурорів, свідків тощо. Це дозволяє їм не лише поглибити знання процесуальних норм, а й розвивати навички аргументації, ведення дебатів, аналізу доказів, а також набувати досвіду в управлінні судовими процесами.

Інтеграція міждисциплінарних курсів у юридичну освіту є важливим етапом адаптації навчального процесу до сучасних вимог глобалізованого світу, де правова практика все частіше переплітається з іншими дисциплінами, такими як економіка, соціологія, технології, етика, екологія та багато інших. Така інтеграція дозволяє забезпечити студентам більш глибоке та багатогранне розуміння правових процесів, сприяючи формуванню комплексних компетенцій, що необхідні для ефективного вирішення актуальних проблем, які виникають на перехресті різних сфер знань. Це також підвищує готовність майбутніх юристів адаптуватися до швидких змін у соціумі та на ринку праці, де все більше значення набувають міждисциплінарні підходи.

У рамках міждисциплінарних курсів студенти можуть вивчати, наприклад, аспекти економічного права, поєднуючи юридичні знання з основами макро- та мікроекономіки. Це дозволяє майбутнім правникам краще розуміти взаємодію між правовими та економічними процесами, що є надзвичайно важливим у контексті розв'язання питань корпоративного управління, антимонопольного регулювання, податкового права та фінансової безпеки держави. Додатково, курс «право та технології» може включати теми, що охоплюють правові аспекти в епоху цифровізації, блокчейну, штучного інтелекту та кібербезпеки. Це дає студентам інструменти для роботи з технологічними інноваціями, які все більше впливають на юридичну практику.

Поява таких міждисциплінарних курсів дозволяє інтегрувати юридичні дисципліни з іншими науковими сферами, що створює нові можливості для підготовки юристів, які не лише орієнтуються на традиційні правові норми, але й мають глибоке розуміння контексту, в якому ці норми застосовуються. Це включає знання про соціальні тренди, вплив глобальних змін на внутрішнє

законодавство та економічну ситуацію, а також здатність розуміти соціальні та екологічні наслідки правових рішень.

Що стосується міжнародної співпраці, важливим елементом є участь українських вишів у програмах академічних обмінів, зокрема у межах європейських ініціатив, таких як Erasmus+, а також укладення угод про співпрацю з провідними університетами Європи та світу. Завдяки цим програмам студенти мають можливість не тільки покращити свої знання іноземних мов, але й ознайомитись з міжнародним досвідом у сфері застосування права, вивчити специфіку правових систем різних країн, що дозволяє їм адаптуватися до сучасних вимог правового ринку на міжнародному рівні.

Розвиток міжнародної співпраці дозволяє також організовувати спільні курси та стажування в міжнародних організаціях, таких як ООН, ЄС, а також у великих транснаціональних корпораціях. Це надає студентам унікальний досвід роботи з міжнародними правовими стандартами, а також дозволяє побудувати мережу професійних зв'язків, що є важливим для подальшої кар'єри в міжнародному праві. Наприклад, студенти юридичних факультетів мають можливість стажуватись в Європейському суді з прав людини, де вони працюють з реальними справами, що мають міжнародне значення, що підвищує їхню кваліфікацію та конкурентоспроможність на ринку праці.

Окрім вдосконалення правової освіти на рівні шкіл та закладів вищої освіти, важливим також є підвищення рівня правової грамотності населення, адже це є фундаментальним чинником для утвердження верховенства права та формування правової держави. Ефективна правова освіта забезпечує здатність громадян не лише орієнтуватися в системі правових норм, а й використовувати отримані знання для захисту своїх прав та виконання обов'язків, що сприяє зміцненню суспільної стабільності, підвищенню рівня правової культури та розвитку демократичних інститутів.

Важливим засобом досягнення цієї мети є організація систематичних інформаційних кампаній, спрямованих на поширення правових знань серед широких верств населення, що реалізується через використання сучасних

комунікаційних технологій, соціальних мереж, інтерактивних освітніх платформ та засобів масової інформації. Комплексна державна стратегія правової просвіти повинна передбачати розробку механізмів популяризації знань про права, свободи та правові механізми їх реалізації, що є необхідною умовою підвищення суспільної правової свідомості.

Одним із ефективних методів є використання соціальних мереж, телебачення, радіо та друкованих ЗМІ для поширення ключових правових знань. Наприклад, в Україні реалізуються державні ініціативи, спрямовані на правову просвіту, зокрема Всеукраїнський проєкт «Я маю право!» [59], який було ініційовано Міністерством юстиції України. Ця кампанія містила серію тематичних інформаційних матеріалів, що роз'яснювали громадянам їхні права у повсякденних ситуаціях, таких як отримання субсидій, оформлення спадщини, протидія домашньому насильству та захист прав дітей.

Окрім державних ініціатив, активну роль у проведенні інформаційних кампаній відіграють громадські організації. Зокрема, «Центр демократії та верховенства права» здійснює просвітницьку діяльність у сфері доступу до правової інформації та адвокації законодавчих ініціатив, що підвищують рівень правової обізнаності громадян [127].

Не менш важливою складовою правової освіти є можливість отримання індивідуальних правових консультацій. Для багатьох громадян складність законодавчих норм та їх тлумачення створює бар'єр у реалізації прав. Тому важливо забезпечити доступ до фахової юридичної допомоги, яка дозволить людям орієнтуватися в юридичних питаннях та приймати обґрунтовані рішення.

В Україні активно розвивається система безоплатної правової допомоги. Діяльність Координаційного центру з надання правової допомоги дозволяє громадянам отримувати консультації щодо правових питань через мережу центрів безоплатної правової допомоги (БПД), які працюють у всіх регіонах України. Такі консультації особливо важливі для вразливих категорій населення, зокрема малозабезпечених осіб, людей з інвалідністю, учасників бойових дій та жертв домашнього насильства.

Крім державної системи правової допомоги, значну роль відіграють юридичні клініки при університетах. Студенти юридичних факультетів під керівництвом викладачів та практикуючих юристів допомагають громадянам у вирішенні правових питань, що одночасно сприяє і набуттю студентами практичного досвіду.

Останнім чинником впливу на рівень правової культури населення на нашу думку є сучасні цифрові технології, які значно розширюють можливості для правової просвіти та забезпечення доступу громадян до актуальної юридичної інформації. Інтернет-ресурси, мобільні додатки, інтерактивні навчальні платформи та електронні бібліотеки дозволяють ефективно передавати правові знання широким верствам населення, незалежно від їхнього місця проживання чи соціального статусу. Такі технологічні рішення є особливо важливими у контексті демократизації доступу до правової інформації, оскільки вони мінімізують необхідність безпосереднього звернення до юридичних фахівців у випадках, коли громадянам необхідно отримати базові юридичні консультації або ознайомитися з чинним законодавством.

Одним із провідних державних цифрових проєктів у сфері правової освіти є онлайн-сервіс «Дія.Цифрова освіта» [24]. Ця платформа містить низку навчальних курсів, у тому числі з правових питань, адаптованих до потреб різних категорій громадян. Вона сприяє підвищенню рівня правової грамотності населення, дозволяючи користувачам у зручному форматі знайомитися з основами законодавства, механізмами захисту своїх прав та правозастосовною практикою.

Окрім цього, важливим інструментом правової освіти є Єдиний державний веб портал правової інформації [25], що функціонує як офіційне джерело нормативно-правових актів. Він забезпечує громадянам відкритий доступ до законодавчих актів, судової практики та інших правових документів, що є важливим чинником підвищення рівня правової обізнаності.

Громадянське суспільство також відіграє ключову роль у популяризації правових знань, створюючи незалежні інформаційні платформи для

правопросвітницької діяльності. Наприклад, «WikiLegalAid» – це унікальний правовий довідник, розроблений у співпраці з центрами безоплатної правової допомоги [75]. Він містить детальні пояснення юридичних процедур, алгоритми дій у типових правових ситуаціях та зразки документів, що дозволяє громадянам самостійно вирішувати певні правові питання без необхідності звернення до юристів. Подібні ресурси є важливими для підвищення правової культури населення та зміцнення правової спроможності громадян.

Крім веб порталів, значну роль у правовій просвіті відіграють мобільні додатки та інтерактивні сервіси. Вони надають можливість швидко отримати юридичні консультації, ознайомитися з актуальними змінами у законодавстві або навіть змодельовати можливі правові ситуації для кращого розуміння механізмів захисту своїх прав. Такі технологічні рішення є особливо корисними для молоді, яка активно використовує цифрові сервіси у повсякденному житті.

Розвиток цифрових технологій у сфері правової освіти є одним із ключових напрямів модернізації правопросвітницької діяльності. Інтеграція сучасних технологічних інструментів у процес правової освіти сприяє підвищенню загального рівня правової грамотності населення, формуванню усвідомленого ставлення до правових норм та забезпеченню доступу до правової інформації для всіх категорій громадян.

Отже, організація інформаційних кампаній, проведення правових консультацій та створення доступних ресурсів для навчання сприяють підвищенню правосвідомості громадян, допомагають їм ефективно захищати свої права та сприяють зміцненню довіри до правової системи. Для досягнення цієї мети необхідна координація зусиль державних органів, освітніх установ, громадських організацій та медіа, що забезпечить комплексний підхід до формування правової культури в Україні.

На нашу думку, вищенаведені шляхи підвищення правової культури забезпечать розвиток правової освіти на всіх рівнях, що є неодмінно важливим чинником впливу на процес ефективного правозастосування в Україні.

Однак, підвищення правової культури в Україні вимагає системної та комплексної участі й різних інституцій, включаючи органи державної влади, громадські організації, а також медіа та цифрові технології. Роль кожної з цих складових є важливою, оскільки вони взаємодіють між собою, сприяючи формуванню правосвідомості на національному рівні.

Органи державної влади мають вирішальне значення у підвищенні правової культури, оскільки вони здійснюють не лише законодавчу, а й виконавчу діяльність. Прийняття стратегій правової освіти є першим і ключовим кроком у цьому процесі. Урядові програми з правової освіти та популяризації правових знань, які реалізуються через різні міністерства та державні агентства, сприяють створенню системи правової інформації для громадян. Стратегії правової освіти, як ми вже згадували, мають включати розвиток правових ресурсів, формування спеціальних курсів і тренінгів для різних категорій громадян: школярів, студентів, працівників державних установ та підприємств, а також особливу увагу до груп ризику, таких як вразливі категорії населення. Одним із важливих елементів є розробка механізмів контролю за дотриманням законодавства, що включає створення ефективних процедур моніторингу та оцінки правозастосування. Зокрема, важливою є діяльність органів влади у забезпеченні доступу громадян до правових ресурсів, а також в розробці і впровадженні політик, що заохочують правову поведінку, наприклад, у сфері боротьби з корупцією, захисту прав людини і верховенства права.

Як ми вже зазначали, громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні правової культури через залучення до ініціатив з правової освіти та моніторинг правозастосовної діяльності. Громадські організації активно працюють над створенням доступних і зрозумілих матеріалів, які поширюються через різні канали — від публікацій до організації правових консультацій для населення. Вони також мають можливість здійснювати моніторинг практики правозастосування на місцевому та національному рівні, активно виступаючи за покращення якості судових та правоохоронних органів. Окрім цього, ці організації займаються адвокацією змін у законодавстві, яке має на меті

полегшити доступ до правової допомоги, підвищити рівень правового захисту для вразливих груп та створити умови для розвитку правової культури. Наприклад, організації на кшталт «Центр прав людини «ZMINA» [128] активно працюють в Україні, надаючи правову допомогу, а також проводячи кампанії з підвищення обізнаності щодо прав людини і принципів демократичної правової держави.

Сучасні засоби масової інформації та цифрові технології стали потужним інструментом у процесі підвищення правової грамотності громадян. Телевізійні програми, радіо, інтернет-ресурси, соціальні мережі та інші інформаційні платформи можуть бути використані для масового поширення правової інформації та освіти. Медіа може виступати не лише як канал для поширення інформації про законодавчі зміни та важливі правові події, але й як платформа для публічного обговорення питань правової культури. До прикладу, популяризація правових консультацій через соціальні мережі або публікації у новинах з питань прав людини, правових стандартів, а також участь у правових форумах або відкритих лекціях можуть значно збільшити обізнаність населення.

Особливо важливою є роль цифрових технологій, зокрема онлайн-курсів та вебінарів, що дозволяють швидко та ефективно поширювати правову освіту серед широких верств населення. У зв'язку з розвитком інформаційних технологій, багато організацій та державних структур почали створювати відкриті освітні платформи, на яких можна безкоштовно отримати доступ до онлайн-курсів, що висвітлюють різноманітні правові аспекти, починаючи від прав людини до законодавчих змін.

Таким чином, для підвищення правової культури в Україні необхідно забезпечити комплексний підхід, що включає активну співпрацю державних органів, громадських організацій і медіа. Лише за умови, коли всі ці інституції працюють синхронно, можна досягти значних результатів у підвищенні рівня правової грамотності, зміцненні правової держави та розвитку демократії в країні.

Ну й ключовим залишається питання підвищення рівня правової культури саме в суб'єктів правозастосування в Україні, адже це є важливим фактором забезпечення верховенства права, справедливості та ефективного функціонування правової системи.

На наш погляд, можна виділити декілька шляхів підвищення рівня правової культури суб'єктів правозастосування:

По-перше, реформа професійної освіти та підвищення кваліфікації суб'єктів правозастосування може бути критично важливим етапом у забезпеченні ефективного правосуддя та дотримання принципу верховенства права. Сучасні виклики, зокрема глобалізація правових процесів, цифровізація судочинства, зміни у національному законодавстві та зростання стандартів захисту прав людини, вимагають від правників не лише ґрунтовних теоретичних знань, а й здатності оперативно адаптуватися до нових умов.

Одним із ключових аспектів реформування професійної освіти є модернізація навчальних програм у спеціалізованих закладах підготовки та перепідготовки суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів. Наприклад, Національна школа суддів України активно впроваджує інноваційні методи навчання, серед яких аналіз реальних судових справ, інтерактивні симуляції судових процесів та використання електронних ресурсів для вивчення міжнародної судової практики [62]. Окрім цього, важливим елементом є вивчення міжнародних стандартів правосуддя, зокрема практики Європейського суду з прав людини, що є необхідним для гармонізації національного законодавства з європейськими правовими нормами.

Не менш значущим є забезпечення систематичного підвищення кваліфікації правозастосовних органів. Міністерство юстиції України впроваджує навчальні курси та тренінги для адвокатів, нотаріусів, державних виконавців і арбітражних керуючих, що дозволяє їм своєчасно ознайомлюватися зі змінами в законодавстві, удосконалювати навички правозастосування та підвищувати рівень правової культури. Одним із позитивних прикладів є

співпраця з міжнародними організаціями, такими як Рада Європи та USAID, що допомагає адаптувати освітні програми до найкращих світових стандартів.

Однак на практиці система підвищення кваліфікації часто має фрагментарний характер, а участь у тренінгах не завжди є обов'язковою. Важливою реформою може на нашу думку стати запровадження регулярного тестування правників, що дозволить об'єктивно оцінювати їхню компетентність і відповідність сучасним вимогам професії. Запровадження обов'язкового проходження курсів підвищення кваліфікації кожні 2-3 роки із подальшою сертифікацією сприятиме підвищенню якості надання юридичних послуг і рівня довіри громадян до правової системи. Крім того, важливо розширювати доступ до дистанційних освітніх платформ, що дозволить юристам навчатися без відриву від професійної діяльності.

Отже, ефективна реформа професійної освіти та механізмів підвищення кваліфікації правників має бути спрямована на розширення практичного компонента навчання, адаптацію до міжнародних стандартів, запровадження обов'язкової сертифікації та активне використання цифрових технологій у підготовці юристів. Це стане запорукою якісного правозастосування, що відповідатиме вимогам сучасного суспільства та принципам верховенства права.

По-друге, практико орієнтоване навчання та стажування є невід'ємною складовою підготовки висококваліфікованих правників, здатних ефективно застосовувати правові норми в реальних умовах. Одним із ключових напрямів розвитку юридичної освіти є впровадження системи стажувань для суддів, прокурорів, слідчих та адвокатів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

В Україні реалізуються програми, що надають можливість суддям та іншим правникам ознайомитися з міжнародними стандартами захисту прав людини та механізмами їх імплементації у національну правову систему. Зокрема, Програма Ради Європи HELP (Human Rights Education for Legal Professionals) пропонує навчальні курси для представників юридичних професій, спрямовані на підвищення їхньої кваліфікації у сфері прав людини [83]. Також

Офіс Ради Європи в Україні реалізує проєкти, що передбачають навчальні поїздки та стажування українських правників у провідних європейських судових та правоохоронних органах [84].

Однак необхідним є розширення можливостей стажування саме в національних правозастосовних органах. Верховний Суд України, НАБУ, ДБР, Конституційний Суд України можуть відігравати важливу роль у підготовці нової генерації правників, надаючи їм можливість проходити практику та безпосередньо залучатися до процесу розгляду справ. Особливо це стосується молодих юристів, кандидатів у судді та прокурорів, для яких стажування має стати обов'язковим етапом професійної підготовки перед призначенням на відповідні посади.

Запровадження обов'язкової стажерської практики для новопризначених суддів та прокурорів дозволить їм глибше зрозуміти практичні аспекти своєї діяльності, підвищити рівень правозастосування та забезпечити ефективне виконання професійних обов'язків. Окрім того, важливим є створення механізмів контролю за якістю стажувань, зокрема запровадження системи оцінювання та атестації стажерів, що дозволить підвищити рівень їхньої підготовки. Таким чином, практико орієнтоване навчання та розширення можливостей стажування сприятиме формуванню більш компетентного юридичного корпусу, здатного ефективно здійснювати правозастосовну діяльність, дотримуючись принципів верховенства права та міжнародних стандартів правосуддя.

По-третє, цифровізація правозастосовної діяльності є важливим чинником підвищення ефективності роботи судових та правоохоронних органів, оскільки сприяє оперативності, зменшенню корупційних ризиків та забезпеченню доступності правосуддя. Впровадження системи «Електронний суд» дозволяє громадянам і адвокатам подавати документи в суд дистанційно, отримувати процесуальні рішення в електронному вигляді та брати участь у засіданнях через відеоконференції. Це значно скорочує терміни розгляду справ і підвищує прозорість судочинства. Крім того, автоматизація судових процесів сприяє

уніфікації підходів до прийняття рішень, зменшенню помилок, а також знижує навантаження на суддів і працівників апарату суду.

Одним із перспективних напрямів є застосування технологій штучного інтелекту для автоматизованого аналізу судової практики та виявлення суперечностей у судових рішеннях. Використання алгоритмів машинного навчання дозволяє ефективно систематизувати судові акти, що сприятиме більш передбачуваному правозастосуванню та унеможливить вибіркове правосуддя. Крім того, впровадження електронного документообігу у всіх правозастосовних органах дозволить значно скоротити бюрократичні процедури, забезпечити оперативний обмін інформацією між суддями, адвокатами, прокурорами та іншими учасниками процесу.

Розширення функціоналу системи «Електронний суд» має включати інтеграцію з іншими державними реєстрами, що забезпечить швидкий доступ до необхідних даних та підвищить ефективність роботи правоохоронних і судових органів. Також важливим кроком є розробка та запровадження цифрових платформ для автоматизованого контролю за виконанням судових рішень, що сприятиме підвищенню рівня їх виконання та зменшенню навантаження на державну виконавчу службу.

Для успішної реалізації цифровізації необхідно не лише технічне оновлення, а й відповідна підготовка кадрів. Державні службовці, судді та адвокати повинні володіти навичками роботи з електронними системами, що потребує впровадження навчальних програм з цифрової грамотності та підвищення кваліфікації в сфері ІТ-правозастосування. У довгостроковій перспективі цифровізація правозастосовної діяльності сприятиме більшій відкритості, ефективності та справедливості судової системи.

Четвертим шляхом щодо підвищення рівня правової культури на нашу думку може стати впровадження етичних кодексів та громадського контролю, які є важливими елементами забезпечення доброчесності та ефективності правозастосовних органів, зокрема судової та правоохоронної систем. Етичні кодекси виступають не лише як нормативно-правові акти, що визначають

моральні принципи та правила поведінки представників цих органів, але й як інструмент забезпечення довіри громадян до системи правосуддя. Вони встановлюють стандарти, за якими судді, прокурори, поліцейські та інші правозастосовні працівники повинні діяти, щоб уникнути конфліктів інтересів, корупції, упередженості або інших порушень етики.

В Україні вже функціонує Громадська рада доброчесності, яка відіграє значну роль у забезпеченні етичності діяльності суддів. Її завдання полягає в оцінці професійної етики та доброчесності суддів на етапі їх відбору, а також у моніторингу поведінки вже призначених суддів. Однак для більш ефективної роботи органів правосуддя необхідно посилити роль громадських рад, забезпечивши їм більші повноваження у дисциплінарних процедурах. Це дозволить громадянському суспільству більш активно впливати на контроль за діяльністю суддів та правоохоронців, а також стимулювати ці органи до дотримання високих стандартів професіоналізму.

Одним із можливих шляхів є створення умов для розширення компетенції громадських рад, зокрема надання їм права ініціювати дисциплінарні розслідування, подавати відповідні подання до Вищої ради правосуддя або правоохоронних органів стосовно порушень етики. Це дозволить зробити процеси дисциплінарного реагування більш прозорими та неупередженими.

Посилення громадського контролю також передбачає збільшення участі громадських організацій, експертних груп та незалежних медіа у моніторингу та оцінці діяльності судових та правоохоронних органів. Для цього необхідно створити платформу для більш відкритої комунікації між громадянами та органами влади, що дозволить оперативно реагувати на порушення та запобігати зловживанням. Окремою важливою складовою є підвищення обізнаності населення щодо етичних стандартів, які повинні дотримуватися представники правозастосовних органів, а також активне просвітництво щодо ролі громадського контролю в правовій системі.

П'ятим елементом зміцнення правової культури можуть стати ефективні механізми дисциплінарної відповідальності, оскільки вони не лише

забезпечують виконання законодавчих вимог, а й сприяють формуванню довіри громадян до правозастосовних органів. Оскільки правозастосування здійснюється через представників судової, правоохоронної та прокурорської систем, важливо, щоб кожен з цих органів діяв відповідно до високих стандартів етики, законності та професіоналізму. Власне, дисциплінарна відповідальність є основою для забезпечення бездоганної репутації цих органів і здійснення справедливості в суспільстві.

Одним із важливих кроків для підвищення ефективності дисциплінарних механізмів є реформа Вищої ради правосуддя, яка спрямована на посилення контролю за доброчесністю суддів і прокурорів. Процедури, що включають перевірку поведінки цих осіб, повинні бути не лише формальними, а й забезпечувати реальну оцінку на предмет можливих зловживань, конфліктів інтересів або інших порушень, що можуть вплинути на об'єктивність судочинства. Додатково, для забезпечення ефективності, ці процеси мають бути максимально прозорими, з доступом до публічної інформації щодо рішень і санкцій, що застосовуються до осіб, які порушують етичні та професійні норми.

Запровадження незалежного моніторингу діяльності правоохоронних органів є важливим кроком у цьому процесі. Таке рішення дозволить забезпечити додатковий рівень контролю, що вбереже від потенційних зловживань і сприятиме дотриманню стандартів законності, прав людини та демократичних принципів. Органи, що здійснюють моніторинг, повинні мати права незалежно від урядових структур здійснювати перевірки діяльності правоохоронців, оцінювати законність їхніх дій і визначати відповідні дисциплінарні або правові санкції у разі виявлення порушень.

Незалежний моніторинг, зокрема, може здійснюватися через створення спеціалізованих громадських чи національних органів, які функціонуватимуть на засадах незалежності, об'єктивності та прозорості. Такі органи повинні бути наділені правом проведення аудиту та оголошення публічних звітів про результати своїх перевірок. Це дозволить забезпечити не лише підвищення

відповідальності правоохоронних органів, але й надасть громадянам інструмент для контролю за діяльністю цих органів.

Останнім, **шостим** шляхом може стати популяризація правової культури через ЗМІ та громадські ініціативи. Для досягнення більш високого рівня правової культури, необхідно активно залучати ЗМІ та громадські організації для проведення загальнонаціональних інформаційних кампаній, які будуть спрямовані на популяризацію прав людини, принципів верховенства права та антикорупційної діяльності серед представників судової та правоохоронної системи. Ініціативи, що передбачають поширення таких знань, повинні включати інтерактивні матеріали, відео-лекції та тести, які дозволяють ефективно донести важливу інформацію до практикуючих юристів, правоохоронців та суддів, зміцнюючи їх розуміння стандартів прав людини та етики.

Запуск загальнонаціональної кампанії із залученням медіа і громадських організацій дозволить створити інструменти для широкого охоплення цільових аудиторій, підвищуючи рівень їх правової поінформованості та розуміння ключових аспектів правової системи. Окрім того, це дозволить заохотити представників правозастосовних органів до розвитку власної правової культури, посилюючи їх усвідомлення важливості дотримання етики та верховенства права у своїй щоденній діяльності.

Налагодження тісної співпраці між державними органами, громадськими ініціативами та медіа є основою для формування правової свідомості на національному рівні, що сприятиме підвищенню якості правозастосування та зміцненню правового порядку в державі.

Отже, підвищення правової культури є комплексним процесом, що потребує скоординованих зусиль держави, громадянського суспільства та освітніх інституцій. Запровадження ефективних механізмів правової освіти, зміцнення етичних стандартів правозастосування та використання передового міжнародного досвіду сприятиме створенню в Україні розвиненої правової

культури, що є необхідною умовою для стабільного функціонування демократичної держави.

Висновки до розділу 3

Визначення ролі правової культури в процесі застосування права в Україні та розкриття факторів, які на неї впливають, дають підстави для наступних висновків:

1. Фактори, що впливають на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні, мають комплексний та багатовимірний характер. Вони включають внутрішні чинники, такі як професійна підготовка, етичні стандарти, моральні цінності, а також особисті якості правозастосовників, зокрема їхнє бажання дотримуватися принципів правової етики та доброчесності. Важливим аспектом є також рівень професіоналізму та кваліфікації, що безпосередньо впливає на якість правозастосування.

Зовнішні фактори включають соціально-економічні умови, політичну ситуацію, доступ до правових ресурсів та їхній вплив на правову практику. Важливим є також правовий контекст, в якому діють правозастосовні органи: чи дотримуються в країні принципи верховенства права, чи ефективно функціонує судова система, та чи є реальний доступ до правосуддя для громадян. Взаємодія з міжнародними правовими інститутами та запозичення міжнародного досвіду також відіграють важливу роль у підвищенні рівня правової культури.

2. Правова культура є одним з найважливіших елементів, що визначають ефективність правозастосування в Україні. Вона складається з сукупності знань, уявлень, переконань та поведінкових норм, які сприяють правильному і справедливому застосуванню норм права. Для ефективного функціонування правової системи важливо, щоб усі учасники правозастосовного процесу мали високу правову культуру, що включає дотримання принципів прав людини, верховенства права, справедливості та добросовісності. Вона виступає як засіб забезпечення правового порядку, адже тільки за умов відповідального та

компетентного підходу до застосування законів можна забезпечити належний рівень правового захисту громадян і стабільність правової системи.

Правова культура сприяє формуванню довіри до органів влади, правоохоронних органів і судової системи в цілому. Високий рівень правової культури дозволяє усвідомлювати не лише важливість дотримання законів, але й глибше розуміти, чому ці закони важливі для функціонування демократичного суспільства. Крім того, вона виступає важливим фактором у формуванні свідомості громадян про їхні права та обов'язки, що, у свою чергу, підвищує рівень правової грамотності населення.

Невід'ємною частиною правової культури є її вплив на професійну діяльність суддів, прокурорів, адвокатів і інших правозастосовників. Саме правова культура допомагає не лише правильно тлумачити норми закону, а й застосовувати їх у відповідності до вимог справедливості та етики. Крім того, вона забезпечує прозорість та передбачуваність правозастосовного процесу, що є важливим для підвищення довіри до правової системи та забезпечення правового порядку в країні. Підвищення рівня правової культури сприяє ефективному захисту прав і свобод громадян, усуненню корупції та зловживань, а також формуванню справедливого та неупередженого судочинства.

3. Шляхи підвищення правової культури у процесі застосування права в Україні включають кілька ключових аспектів. Перш за все, це реформування правової освіти та підготовки правників через інтеграцію міждисциплінарних курсів, що дозволяють сформувати глибше розуміння правових процесів та їх впливу на суспільство. Другим важливим етапом є інтеграція практичних занять та стажувань, що надають реальний досвід роботи в різних галузях права. Водночас необхідно підвищити роль міжнародної співпраці, забезпечуючи можливість українським правникам вивчати передовий міжнародний досвід у застосуванні права.

Додатково, для підвищення ефективності правозастосування важливо активізувати використання сучасних цифрових технологій, таких як автоматизація процесів та електронне судочинство, що дозволяють скоротити

бюрократичні бар'єри і забезпечити прозорість судових рішень. Впровадження етичних кодексів та громадського контролю має зміцнити довіру громадян до правозастосовних органів, а також сприяти дотриманню високих етичних стандартів.

ВИСНОВКИ

Комплексне дослідження визначення ролі правової культури в процесі застосування права в Україні дало можливість зробити наступні висновки, узагальнення та рекомендації:

1. Правова культура є багатогранним та складним соціально-правовим явищем, яке охоплює різні аспекти правової свідомості, в тому числі правові знання, основи правової поведінки, а також систему цінностей і установок, що формуються в суспільстві. Вона визначає характер і якість взаємодії індивідів з правовими інститутами, що, в свою чергу, впливає на ефективність правозастосування. Застосування права є процесом реалізації правових норм, що ґрунтується на основних принципах правової системи, таких як законність, справедливість та верховенство права.

Зв'язок між правовою культурою та правозастосуванням є надзвичайно тісним: чим вищий рівень правової культури в суспільстві, тим більше правозастосовні органи можуть діяти відповідно до принципів справедливості, захисту прав людини і верховенства права. Водночас, якість правозастосування, у свою чергу, формує сприйняття правової системи серед громадян і впливає на рівень довіри до права. Правова культура, таким чином, є необхідною умовою для належного функціонування правової системи, оскільки вона визначає готовність і здатність суспільства взаємодіяти з правовими нормами, а правозастосування є тим механізмом, який дозволяє реалізувати ці норми в реальному житті.

2. Дослідження характеристик правової культури та правозастосування показує, що їх розвиток знаходиться під впливом численних соціальних, економічних, політичних і культурних факторів. Високий рівень правової культури є критично важливим для досягнення справедливості, ефективності в застосуванні правових норм, а також для зниження ризиків суб'єктивізму, формалізму та корупції в правозастосуванні. Це також сприяє зміцненню довіри до правової системи та підвищенню легітимності правових інститутів. З іншого

боку, недостатній розвиток правової культури може призвести до формування правового нігілізму та низької довіри до системи права, що заважає реалізації принципу верховенства права в суспільстві. Важливу роль у цьому контексті відіграє етичний компонент правозастосовної діяльності, що гарантує рівність усіх перед законом, запобігає дискримінації та забезпечує дотримання прав людини.

3. Дослідження форм і методів формування правової культури в контексті правозастосування виявляє численні ефективні механізми, що суттєво впливають на підвищення правосвідомості як серед громадян, так і серед професіоналів правової сфери. Правова освіта, яка виступає основною складовою формування правової культури, сприяє не лише засвоєнню правових знань, а й розвитку у громадян розуміння своїх прав і обов'язків. Вона починається з навчальних програм у школах і продовжується на спеціалізованих курсах для правників, включаючи суддів, прокурорів та адвокатів. Крім того, важливе значення в цьому процесі мають психологічні методи впливу, які враховують особливості сприйняття права різними соціальними групами. Ці методи сприяють формуванню позитивних установок до права і створюють мотивацію до дотримання правових норм. Мотиваційні моделі, орієнтовані на стимулювання відповідальної правової поведінки, забезпечують умови для того, щоб виконання правових приписів стало соціально схвалюваною нормою, що відповідає інтересам як індивіда, так і суспільства в цілому.

Особливе значення має етичний компонент правозастосовної діяльності, оскільки етичні норми та професійні стандарти формують основи довіри до правової системи. Етичне виховання, що охоплює не тільки знання професійних стандартів, але й розвиток внутрішніх моральних цінностей, таких як справедливість, повага до людської гідності, а також готовність діяти в інтересах суспільства, є ключовим для забезпечення легітимності правозастосовних інституцій. Дотримання етичних норм у роботі правників сприяє прозорості правозастосовної діяльності, неупередженості прийняття рішень та формуванню позитивних прикладів правової поведінки серед громадян.

4. Взаємодія між правовою культурою та застосуванням українського права є складним, багатовимірним процесом, у якому ці два елементи знаходяться в стані постійної взаємозалежності. Правова культура формує не лише знання правових норм, але й відповідальність, поведінку, установки та переконання громадян, юристів і органів правозастосування. Вона виступає основою для належного функціонування правових інститутів, адже без чіткого розуміння та дотримання правових норм неможливо забезпечити справедливе та ефективне правосуддя. Застосування правових норм, у свою чергу, має зворотний ефект, зміцнюючи інституційну довіру до судових органів, сприяючи формуванню стабільної правової системи, що заохочує громадян до активної участі в правових процесах. Таким чином, ефективність правозастосування є важливим чинником, що підвищує рівень правової культури, сприяючи формуванню правової держави, де верховенство права є основою функціонування всіх правових механізмів. У свою чергу, розвиток правової культури на всіх рівнях забезпечує нормальний процес правозастосування, де дотримання правових норм і принципів є не лише юридичною вимогою, але й моральною та етичною нормою для кожного члена суспільства.

5. Аналіз взаємодії між правовою культурою та правовою системою вказує на їх глибоку взаємозалежність і динамічний характер. Правова культура формується через систематичний процес законотворчості, правозастосування та правової освіти, що дає можливість державі забезпечувати ефективне функціонування своєї правової системи. Одночасно, рівень розвитку правової культури значно визначає, наскільки правова система здатна реалізовувати свої функції, забезпечувати правову визначеність і сприяти соціальній стабільності. Особливу роль у формуванні правової культури відіграє судова практика, оскільки судові органи є основними суб'єктами правозастосування, чия діяльність безпосередньо впливає на сприйняття права громадянами. Важливими орієнтирами для суспільства є рішення судів у резонансних справах, які не тільки демонструють застосування норм права, а й формують загальні суспільні переконання щодо справедливості та ефективності правосуддя. Ці процеси

свідчать про взаємозв'язок між рівнем правової культури в країні та ефективністю правозастосовної практики, де кожен етап формування та реалізації правових норм має прямий вплив на довіру до правової системи та її здатність забезпечувати верховенство права.

6. Стан правової культури в Україні характеризується наявністю як позитивних, так і негативних факторів, що суттєво впливають на ефективність правової системи. Значним негативним явищем є правовий нігілізм, який широко поширений у суспільстві, що є наслідком як історичних спадщин, так і сучасних соціально-економічних та політичних викликів. Це явище послаблює правосвідомість громадян та знижує довіру до державних інститутів. На цьому фоні важливим є поступове введення правових ініціатив та інновацій, які покликані покращити функціонування правозастосовної діяльності та забезпечити прозорість правосуддя. Особливо важливим є підвищення ефективності судової діяльності, що безпосередньо впливає на формування правової культури та зміцнення довіри громадян до правової системи. Водночас, незважаючи на наявність позитивних змін, низький рівень правосвідомості, правової дисципліни та невисока довіра до правозастосовних органів залишаються основними бар'єрами на шляху до реформування правової системи України.

7. Фактори, що впливають на рівень правової культури суб'єктів правозастосування в Україні, є надзвичайно різноманітними та багатогранними. Серед внутрішніх аспектів важливою є професійна підготовка правників, яка визначає їх здатність не лише застосовувати право, а й забезпечувати його справедливе та неупереджене використання. Крім того, етичні стандарти, моральні переконання та особисті якості правників є значущими чинниками, що безпосередньо впливають на правозастосування. Правова культура формується через поєднання цих елементів, які в свою чергу визначають рівень ефективності правозастосовної діяльності. Зовнішні фактори, які мають вирішальне значення, включають соціально-економічні умови, політичну ситуацію в країні, доступ до правових ресурсів, а також рівень правової інфраструктури. Зокрема, ефективність судової системи, її незалежність і здатність забезпечувати

верховенство права є основою функціонування правової культури в державі. Взаємодія з міжнародними правовими інститутами, а також запозичення міжнародного досвіду дозволяють значно підвищити рівень правової культури в Україні, оскільки це сприяє впровадженню сучасних стандартів правозастосування та сприяє інтеграції української правової системи до міжнародного правового середовища.

8. Правова культура в Україні має визначальне значення для забезпечення ефективного застосування права. Вона не лише формує правильне сприйняття норм права серед громадян і суб'єктів правозастосування, але й сприяє розвитку правової свідомості, яка є основою для справедливості, верховенства права та демократичних принципів у державі. Високий рівень правової культури дозволяє знижувати рівень корупції, правового нігілізму та суб'єктивізму у правозастосуванні, підвищує довіру до правових інститутів, що у свою чергу сприяє стабільності та розвитку правової системи України. Вона також виступає важливим фактором у формуванні ефективних механізмів правового захисту громадян та забезпечення законності.

9. Шляхи підвищення рівня правової культури в процесі застосування права в Україні передбачають низку стратегічних заходів. По-перше, важливо реформувати правову освіту шляхом інтеграції міждисциплінарних курсів, що сприятимуть глибшому розумінню взаємозв'язків між правовими нормами та їх впливом на суспільство. По-друге, необхідно посилити практичну підготовку правників через стажування, що надають досвід роботи в конкретних галузях права. Крім того, посилення міжнародної співпраці та обмін досвідом є важливим кроком у розвитку правозастосовної практики. Важливими аспектами також є інтеграція сучасних цифрових технологій, зокрема автоматизація правових процесів і електронне судочинство, що зменшує адміністративні бар'єри і підвищує прозорість судових рішень. Впровадження етичних кодексів і громадського контролю дозволить зміцнити довіру до правозастосовних органів і забезпечує дотримання високих стандартів етики у правовій діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України / за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Харків: Право, 2010. 624 с.
2. Атаманова Н. Проблемні питання застосування норм права. Теорія держави і права. 2021. № 2. С. 30–42.
3. Балинська О.М., Гарасимів Т.З. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. Вид. 2-е, допов. і переробл. Львів: Вид-во ЛьвДУВС, 2010. 416 с.
4. Бандурка О. Соціальна психологія правозастосування: теорія і практика. Харків: Основа, 2014. 274 с.
5. Бачинський Т. Правова культура: деякі сучасні підходи до її розуміння. Юридична Україна. 2011. № 8. С. 16-20.
6. Богачов С.В. Особливості процесу формування правової культури в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. С. 15–17.
7. Богачова Л.Л., Магда Є.В. Правова система України: сучасний стан та тенденції розвитку. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 28–30. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/4>
8. Бочаров Д.О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: проблемні лекції. Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. 73 с.
9. Білічак О.А. Реформа юридичної освіти в Україні: проблеми і виклики. «Освітня аналітика України». 2019. № 3 (7). С. 57-68.
10. Ведерніков Ю.А., Папіра А.В. Теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 333 с.
11. Висоцька Л.В. Правова освіта: проблематизація питання поняттєвокатегоріального апарату. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. Ч. 1. 2017. Вип. 152. С. 99-102
12. Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. Український соціум: за ред. В.С. Крисаченка. Київ: Знання України, 2005. 792 с.
13. Галунько В.В. Культура засобів масової інформації в контексті правової. Інформація і право. 2014. № 2(11). С. 5–9.

14. Ганзенко О.О. Правова культура особи в умовах розбудови правової держави Україна. Вісник Запорізького юридичного інституту. 1999. № 2. С. 279-284.
15. Герасіна Л.М., Данильян О.Г., Дзьобань О.П. та ін. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні: монографія. Харків: Право, 2009. 352 с.
16. Гнатюк М.Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 21 с.
17. Годованець В., Кампо В., Тертичний В. Правова просвіта громадян України: методологічні проблеми розроблення Концепції. Право України. 1999. № 1. С. 27–31.
18. Головченко В. Правові механізми формування правосвідомості студентів. 2006. С. 100–103.
19. Горбунова Л.М. Правова культура як умова ефективного розвитку законодавства. Право України. 2007. №3. С. 21-25.
20. Городиський М. Педагогічні умови забезпечення змісту правової освіти майбутнього вчителя: автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / М.І. Городиський; Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди. Харків, 1998. 18 с.
21. Денищик О.І. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх юристів: Педагогічний дискурс. 2008. С. 85–88.
22. Денніс М. Правова культура: теорія та практика. 2010. № 2. С. 45–57.
23. Дума В.В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
24. Дія. Цифрова освіта. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/> (дата звернення: 18.02.2024).
25. Єдиний державний веб-портал електронних послуг ДІЯ. ДП «ДІЯ», 2024. URL: <https://se.diia.gov.ua/unified-state-web-portal-of-electronic-services-diia> (дата звернення: 18.02.2024)

26. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
27. Загальна теорія держави і права : підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін. ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. Х. : Право, 2002. 432 с
28. Загальна теорія держави і права / за ред. В.В. Копейчикова. Київ: Юрінком, 1997. 257 с.
29. Загальна теорія права : підручник / М.С. Кельман, В.М. Стратонов. Вид. 6-те, доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. С. 246.
30. Заєць А.С. Правова освіта як структурний компонент освіти в Україні / А.С. Заєць. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2017. Вип. 42. С. 13–16.
31. Капустіна Г.О. Правова культура як фактор розвитку суспільства. 2015. С. 33–38.
32. Кельман М.С., Мурашин О.Г. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
33. Книгницький М.М. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. С. 433-435
34. Книгницький М.М. Особливості правової культури та правозастосування. Держава і регіони. 2022. С. 216–220. URL: <http://dx.doi.org/10.32782/1813-338x-2022.2.35>
35. Книгницький М.М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права в Україні. Право та державне управління : збірник наукових праць / [за ред. О.В. Покатаєвої]. Запоріжжя : КПУ, 2024. № 3. С. 190-194
36. Книгницький М.М. Роль правової культури в адміністративному процесі: теоретичні основи та практика застосування. Право в умовах воєнного стану: сучасні реалії та міжнародні тенденції: [збірник матеріалів

VII щорічної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, м. Чернівці, 17 травня 2024 р.] 2024. С. 96-101.

37. Книгницький М.М. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. №3 (85). С. 211-215.

38. Книгницький М.М. Формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. № 3 (47). С. 373-377.

39. Ковальчук В., Богів Я., Ковальчук С. Конституційний принцип народного суверенітету та проблеми його реалізації в умовах демократичної трансформації: досвід України. Economic and Law Paradigm of Modern Society, Issue 3, 2019. ISSN: 2414-0414. 100 с.

40. Колесникова В.Є. Естетична культура у професійному становленні юриста. 1993. 223 с.

41. Коляда Т.А. Правова культура як чинник формування особистості. Харківська національна академія міського господарства. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/31788/1/21.pdf>

42. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

43. Костенко О.М. Історія становлення та розвитку шкільної правової освіти в Україні / О.М. Костенко. Наукові записки з української історії. 2013. Вип. 33. С. 215–218.

44. Костенко О.М. Конституція і правова культура громадян: що головніше? Державно-правова реформа в Україні: матер. наук.-практ. конф. (Київ, лист. 1997 р.). Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 64–66.

45. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій : навч. посібник для юрид. фактів вузів. Київ : Вентурі, 1996. 208 с.

46. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навч. посіб. / Тернопіль: Картбланш, 2002. 247 с
47. Кривицький Ю.В. Правова культура як визначальний чинник правової реформи. Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ): матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. курс., студ., ад'юнкт. та здоб. (Черкаси, 17 бер. 2017 р.). Черкаси: ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. С. 38–39.
48. Кривицький Ю. Правове виховання та правова реформа: прояви взаємозв'язку і взаємовпливу. Юридичний вісник. 2022. № 2. С. 100–108.
49. Криховецький І.З., Короед С.О. Роль правової культури у формуванні правових норм та реалізації правової політики України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 7. С. 598.
50. Кумков Д.Л. Розвиток правової освіти сучасної України: історико-правовий аспект / Д.Л. Кумков. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право. 2014. Вип. 26. С. 203–209.
51. Кучук А.М. Правова культура: необхідність зміни парадигми. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2019. № 3. С. 42–47.
52. Лемак В.В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2003. 40 с. С. 32.
53. Лук'янова Г.Ю. Методологічні основи дослідження права у сучасній юридичній науці. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. № 4. 2011. С. 33–43.
54. Макаренко Л.О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження: монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2019. 576 с.
55. Макеєва О.М. «Правова культура» та «культура»: співвідношення категорій. Держава і право. Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. 2013. Вип. 61. С. 33–38.

56. Макеева О.М. Інформаційна функція права та її вплив на правову культуру суспільства. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 3. С. 47–51
57. Максимов С.І. Правова культура як інтегральна характеристика правової системи. Матеріали наук.-практ. конф. «Правова система України: проблеми і тенденції розвитку», м. Харків, 3 червня 2010 р. Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. 171 с.
58. Матвієнко О.І. Інституційна реформа правосуддя в Україні. Київ: Юридична думка, 2012. 215 с.
59. Міністерство юстиції України. Я маю право! Мін'юст запускає в Україні новий проєкт. 2018. URL: <https://moz.gov.ua/uk/ja-maju-pravo-minjust-zapuskae-v-ukraini-novij-proekt> (дата звернення: 18.02.2024).
60. Михайліна Т., Щебетун І. Незалежність суду та суддів як гарантія верховенства права, інтересів суспільства та правопорядку в державі. Журнал східноєвропейського права. 2020. № 77. С. 93–99.
61. Михайліна Т. Правовий нігілізм сучасного українського суспільства: витоки проблеми та шляхи її подолання. Economic and law paradigm of modern society. 2019. № 4. С. 75–80.
62. Національна школа суддів України. Wikipedia, 2024. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B4%D0%B8%D1%97%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 (дата звернення: 18.02.2024).
63. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 4(16). С. 38–45.
64. Овчиннікова А.П. Феноменологія правової культури: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; 12.00.12. Одеса, 2016. 20 с.

65. Оніщенко Н.М., Пархоменко Н.М., Богініч О.Л. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні: наук. доп. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. 69 с. С. 18.
66. Осика І.В. Процес становлення правової культури в правовій, соціальній державі. Актуальні проблеми держави і права. 2002. № 16. С. 95–99.
67. Оцінка громадянами ситуації в країні та дій влади. Довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів (січень 2024 р.). 07 лютого 2024. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-ta-dii-vlady-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-sichen-2024r> (дата звернення: 18.02.2025).
68. Павлишин О.В. Оптимізація правозастосовчої діяльності: теоретикоправові та логіко-філософські засади : навч. посібник. Київ : Київський нац. ун-т внутрішніх справ, 2008. 123 с.
69. Петришин О.В., Кагановська Т.Є., Передерій О.С. Трансформація в Україні правової культури суспільства під впливом процесів європейської інтеграції. Вісник Національної академії внутрішніх справ. 2022. Т. 29. № 3. С. 89–107.
70. Петришин О.В., Погребняк С.П., Смородинський В.С. та ін. Теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів; за ред. О.В. Петришина. Харків: Право, 2014. С. 147.
71. Петришин О.В. та ін. Загальна теорія права : підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с.
72. Петров О.В. Процес застосування права в Україні: теорія та практика. 2018. С. 18-23.
73. Попадинець Г.О. Поняття правової культури як складової демократичної правової держави. Вісник Національного університету

“Львівська політехніка”. Серія: “Юридичні науки”. 2020. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/apr/21421/13.pdf>

74. Попадинець Г.О. Правова культура як важливий елемент правової системи України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2014. № 782. С. 123–128

75. Портал надання безоплатної правової допомоги. 2024. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%93%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B0 (дата звернення: 18.02.2024)

76. Правова культура: загальна характеристика та ознаки. 2021. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/law/9777/> (дата звернення: 18.02.2023)

77. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / Ю.П. Битяк та ін.; за ред. Ю.П. Битяка, І.В. Яковюка. Харків: Право, 2007. 248 с.

78. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. / ред. кол. вид.: В.Я. Тацій (голова ред. кол.); Акад. прав. наук України. Х. : Право, 2008. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. 2008. 726 с.

79. Правова і політична культура українського соціуму за умов модернізації політико-правового життя : монографія / О.О. Безрук, Л.М. Герасіна, І.В. Головка та ін. ; за ред. М.П. Требіна. Харків : Право, 2016. 560 с.

80. Правосвідомість і правова культура як базові чинники державотворчого процесу в Україні : монографія / Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань та ін. Х. : Право, 2009. 352 с.

81. Про Національну програму правової освіти населення: Указ Президента України від 18.10.2001 року № 992/2001. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>.

82. Про Програму правової освіти населення України: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.1995 р. № 366 (із змінами). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/366-95-п>.

83. Програма Ради Європи HELP. 2022. Київ. URL: https://www.hsa.org.ua/blog/programa-rady-yevropy-help-informatsiya-pro-na-v-chal-ni-kursy-dlya-predstavnykiv-yurydychnoyi-spilnoty?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 19.02.2024)

84. Програми Офісу Ради Європи в Україні. 2024. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/programmes> (дата звернення: 19.02.2024)

85. Проць О.В Збереження самобутності національної правової культури в умовах євроінтеграції та глобалізації. Підприємство, господарство і право. 2017. № 12. С. 229–232.

86. Підкасистий П.І. Організація навчально-пізнавальної діяльності студентів: підручник. 2004. 112 с.

87. Рабінович П.М. Верховенство права (за матеріалами практики Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України) / П.М. Рабінович. – Вісн. Акад. прав. наук України. – 2006. – № 2 (45). – С. 4–9.

88. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави. Київ, 2001. 176 с.

89. Реєстр повідомлень суддів про втручання в діяльність. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/intervention> (дата звернення: 18.02.2025).

90. Розслідування у справі "Роттердам+" завершене: хто серед підозрюваних. 22 вересня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/09/22/novyna/polityka/rozsliduvannya-spravi-rotterdam-zavershene-xto-sered-pidozryuvanykh> (дата звернення: 18.02.2024).

91. Рябченко Л. Громадянське суспільство і правотворчий процес в Україні. Харків: Право, 2012. 202 с.

92. Сербін Р.А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2003. 18 с.

93. Сидоренко М. Чому і як необхідно підвищувати професійність підготовки юристів. Юридична Україна. 2009. С. 12 – 14.
94. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник: пер. з рос. Консум, 2001. 656 с.
95. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Еспада, 2006. 776 с.
96. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 2010. 520 с.
97. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник. 4-е вид., доп. і перероб. Київ : Алерта, 2013. 524 с.
98. Скакун О.Ф. Теорія права і держави. 4-те видання, стереотипне. Підручник. Київ: Алерта, 2021. 528 с.
99. Скородумов Д. Розвиток юридичної освіти у класичних університетах України в 1991–2002 рр. / Д.С. Скородумов. Схід. 2013, травень-червень. № 3 (123). С. 114–120.
100. Скуратівський А.В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2004. 16 с.
101. Сливка С.С. Юридична деонтологія: підручник. Вид. 2-е, перероб. і доп. Київ: Атіка, 2003. 320 с.
102. Справа "Гонгадзе проти України", рішення від 8 липня 2005 року. Європейський Суд з прав людини. Офіційний сайт ЄСПЛ. URL: <https://www.echr.coe.int>
103. Справа "Кучеренко проти України". Європейський Суд з прав людини. Заява № 27347/02. Страсбург. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_422#Text
104. Сташис В.В. Правова освіта в Україні: проблеми і перспективи. Київ: Вища школа, 2011. 112 с.
105. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки : затв. Указом Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580/2015. Офіційний вісник України. 2015. № 83. Ст. 2749.

106. Суходоля М. Фактичний стан правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості. Теорія держави і права. 2021. № 1. С. 200–204
107. Сіренко В. Правова свідомість і правова культура: історико-теоретичний аспект. Київ: Юридична думка, 2005. 156 с.
108. Теорія держави і права: курс лекцій : навч. посіб. / Віхров О.П., Віхрова І.О. ; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. Чернігів : Десна Поліграф, 2015. 303 с.
109. Теорія держави і права : навч. посіб. для підгот. фахівців з інформ. безпеки / О.О. Тихомиров, М.М. Мікуліна, Ю.А. Іванов та ін.; за заг. ред. Л.М. Стрельбицької. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 332 с.
110. Теорія держави і права : навч. посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, В.П. Пастухов, В.Н. Сумін, О.Д. Тихомиров. Київ : Юрінформ, 1995. 158 с
111. Теорія держави і права : навчальний посібник / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін. ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. К. : Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
112. Теорія держави і права : підручник / за ред. О.М. Бандурки. Харків. 2018. 716 с.
113. Теорія держави і права / В.С. Ковальський, С.Л. Лисенков, А.М. Колодій, О.Д. Тихомиров ; за ред. С.Л. Лисенкова. К. : Юрінком Інтер, 2005. 448 с.
114. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
115. Теорія і практика правозастосування: конспект лекцій. Наливайко Л.Р. Дніпро. 2016. 240 с.
116. Ткаля О., Зуєва А. Правовий нігілізм як фактор впливу на національну безпеку держави. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 5. С. 219–223.

117. Тодика Ю.М. Конституційні засади формування правової культури: монографія. Харків : РАЙДЕР, 2001. 543 с.
118. Трансформація правової ідеології у контексті сучасних викликів: монографія / [кол. авторів ; за заг. ред. Н.М. Оніщенко]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. 472 с.
119. Требін, М.П. Деформація правосвідомості та правової культури сучасного українського суспільства. Політична культура суспільства: джерела, впливи, стереотипи : зб. ст. і тез за матеріалами Всеукраїнської науково-теоретичної конференції ХХ Харківські політологічні читання. Харків : НЮАУ ім. Ярослава Мудрого, НДІ держ. буд. та місц. самовряд. АПрН України, 2008. С. 10–13.
120. Третяк С. Правове забезпечення правової культури населення як умова створення основ громадянського суспільства. Право України. 2005. № 4. С. 26–28.
121. Трофімова Л.В. Організація та управління правозастосовними органами: теорія і практика. Харків: Право, 2010. 168 с.
122. Уханова Н.С. Правова культура молоді в Україні. Інформація і право. 2019. № 2 (29). С. 156–166
123. Француз А.Й., Костюк Н.П. Юридична природа та сутність застосування норм права. Правничий вісник Університету «КРОК». Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 22. Київ, 2016. С. 13–17.
124. Фукуяма Ф. Конфуціанство і демократія. URL: <http://www.politnauka.org/library/dem/fukuyama2.php> (дата звернення 06.02.2022)
125. Хомишин І.Ю. Роль правової культури у забезпеченні порядку у суспільстві. Вісник Національного університету «Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки». 2014. № №810. С. 105–109.
126. Цвік, М.В., Петришин, О.В., Авраменко, Л.В. Загальна теорія держави і права. 2009. С. 557

127. Центр демократії та верховенства права. 2024. URL: <https://cedem.org.ua/who-we-are/> (дата звернення: 18.02.2024).
128. Центр прав людини «ZMINA». 2024. URL: <https://zmina.ua/> (дата звернення: 18.02.2024).
129. Циппеліус Р. Юридична методологія. Київ : Вид-во «Реферат», 2004. 176 с.
130. Чміль, Б.Ф., Костицький М.В. Філософія права. 2000. 334 с.
131. Шай Р. Вплив правової культури на формування та розвиток правового суспільства в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2020. № 4 (28). С. 142–147.
132. Шаравара І.Я. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми правової свідомості та правова культура в Україні: проблеми їх становлення Національний юридичний журнал: теорія і практика. № 3 2015 р. С. 9 – 12
133. Шемшученко Ю.С., Усенко І. Юридична наука і освіта в Україні / відп. ред. Ю.С. Шемшученко. К. : Наук. думка, 1992. 300 с.
134. Шемшученко Ю.С. Верховенство права як принцип правової системи: монографія: у 2 кн. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2008. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н.М. Оніщенко. 2008. 344 с.
135. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: «Укр. енцикл.», 2003. Т. 5. П-С. 736 с. URL: https://leksika.com.ua/13170612/legal/pravova_kultura
136. Шупінська О.В. Вплив правової культури на демократичну трансформацію правової системи України. Державно-правова реформа в Україні: матеріали науково-практичної конференції (Київ, лист. 1997 р.). Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 128–129.
137. Щербань М.П. Формування правової культури студентів вищих аграрних закладів I-II рівнів акредитації: автореф. дис. 2005. С.1.

138. Яворська Г.Х. Педагогіка для правників: Навчальний посібник. 2004. 335 с.
139. Яковюк І.В. Правова культура. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права / редкол.: О.В. Петришин (голова) та ін. Харків: Право, 2017. С. 483–486.
140. Яковюк І.В. Правова культура і її вплив на розвиток правової системи. Вісник Академії правових наук України. 2008. № 1 (52). С. 43–56.
141. Bobrovnyk S., Didych T., Shevchenko A. Forms of Modern Lawmaking in the System of a Theoretical and Applied Paradigm of Law Knowledge. International Journal of Recent Technology and Engineering. Volume-8 Issue-4S, November 2019, ISSN: 2277–3878 (Online). P. 78–82. URL: <https://www.ijrte.org/download/volume-8 issue-4s/>
142. Legal Cultures in Transition – The Impact of EU Integration. CHR Michelsen institute. URL: <https://www.cmi.no/projects/1118 legal-cultures-in-transition-theimpact-of-eu>
143. Transparency International Ukraine 2023. Річний звіт. URL: <https://report.ti-ukraine.org/2023/> (дата звернення: 11.01.2024)

Додаток А

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Ректор
ЗВО «Університет Короля Данила»
доц.п. проф. Мирослав Луцький

09 2024 р.

АКТ

впровадження результатів дисертації зі спеціальності 081 «Право»
на здобуття ступеня доктора філософії
Книгницького Миколи Миколайовича
на тему: «РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ
ПРАВА В УКРАЇНІ»
у навчальний процес Університету Короля Данила

Комісія у складі: голови – завідувача кафедри права та публічного управління, кандидата соціологічних наук, доцента, Пташник О.І.; членів комісії: доктора юридичних наук, професора Луцького Р.П., доктора юридичних наук, професора Андрухів О.І., склала цей акт про те, що наукові публікації за результатами дисертації на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 Право Книгницького Миколи Миколайовича на тему: «Роль правової культури в процесі застосування права в Україні» використовуються у навчальному процесі Університету Короля Данила при викладанні курсів «Теорія держави і права», «Актуальні проблеми теорії держави і права».

Теоретичні й практичні аспекти дослідження висвітлені у наукових фахових виданнях України та у доповідях, тезах на наукових конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема:

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Книгницький М. М. Формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. № 3 (47). С. 373-377. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.61>

2. Книгницький М. М. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 211-215. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.33>

3. Книгницький М. М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права в Україні. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 190-194. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.27>

4. Книгницький М. М. Особливості правової культури та правозастосування. Держава і регіони. 2022. № 2 (66). С. 216-220. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.35>

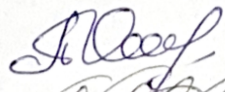
5. Книгницький М. М. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 433-435. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/109>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Книгницький М. М. Роль правової культури в адміністративному процесі: теоретичні основи та практика застосування. Право в умовах воєнного стану: сучасні реалії та міжнародні тенденції: [збірник матеріалів VII щорічної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, м. Чернівці, 17 травня 2024 р.] 2024. С. 96-101.

7. Книгницький М.М. Форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: [збірник матеріалів VI Міжнародного науково-практичного симпозиуму м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.] 2024. С. 107-110.

Голова комісії:

к.соц.н. Пташник О.І.

Члени комісії:

д.ю.н., проф. Луцький Р. П.

д.ю.н., проф. Андрухів О.І.

Додаток Б

УНІВЕРСИТЕТ КОРОЛЯ ДАНИЛА
KING DANYLO UNIVERSITY

76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35. тел. +38(0342)77-18-45, 068 755 7575, 099 755 7575
35 Konovaltsia St., Ivano-Frankivsk 76018, Ukraine, tel. +38(0342)77-18-45, 068 755 7575, 099 755 7575
e-mail: university@ukd.edu.ua. Офіційна сторінка - ukd.edu.ua

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ІМЕНІ
АКАДЕМІКА ІВАНА ЛУЦЬКОГО**

Довідка

**Про впровадження результатів дисертаційного дослідження
на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»
Книгницького Миколи Миколайовича**

Повідомляємо спеціалізованій вченій раді, що результати дисертаційного дослідження Книгницького Миколи Миколайовича на тему: «Роль правової культури в процесі застосування права в Україні» спрямовані на вдосконалення теоретико-правового механізму визначення ролі правової культури в процесі застосування права та використовуються Інститутом в науково-дослідній і експертно-аналітичній роботі при виконання наукових програм розвитку Університету Короля Данила, Прикарпатського регіону та України відповідно до плану проведення наукових досліджень, а також підготовці науково-практичних експертних висновків, зауважень і пропозицій до законопроектів в зазначеній сфері.

05.09.2024

**Директор науково-дослідного інституту
імені Академіка Івана Луцького
доктор юридичних наук, професор**

РОМАН ЛУЦЬКИЙ

Додаток В

Список публікацій здобувача за темою дисертації

1. Книгницький М. М. Формування правової культури суб'єктів правозастосування в Україні. KELM (Knowledge, Education, Law, Management). 2022. № 3 (47). С. 373-377. DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.3.61>
2. Книгницький М. М. Роль правової культури у забезпеченні ефективного застосування права в Україні. Держава та регіони. Серія: ПРАВО. 2024. № 3 (85). С. 211-215. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.33>
3. Книгницький М. М. Поняття та сутність правової культури і процесу застосування права в Україні. Право та державне управління. 2024. № 3. С. 190-194. DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.3.27>
4. Книгницький М. М. Особливості правової культури та правозастосування. Держава і регіони. 2022. № 2 (66). С. 216-220. DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2022.2.35>
5. Книгницький М. М. Взаємовідношення між правовою культурою та застосуванням українського права. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 9. С. 433-435. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-9/109>
6. Книгницький М. М. Роль правової культури в адміністративному процесі: теоретичні основи та практика застосування. Право в умовах воєнного стану: сучасні реалії та міжнародні тенденції: [збірник матеріалів VII щорічної науково-практичної конференції молодих вчених та студентів, м. Чернівці, 17 травня 2024 р.] 2024. С. 96-101.
7. Книгницький М. М. Форми та методи формування правової культури в контексті правозастосування. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: [збірник матеріалів VI Міжнародного науково-практичного симпозіуму м. Івано-Франківськ, 20 травня 2022 р.] 2024. С. 107-110.